

Memòria de la postguerra

(1940-1960)

SANT FELIU DE GUÍXOLS

Àngel Jiménez Navarro

Memòria de la postguerra

(1940-1960)

ESTUDIS GUIXOLENCES

Edició
Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols
Diputació de Girona

Autor
Àngel Jiménez Navarro

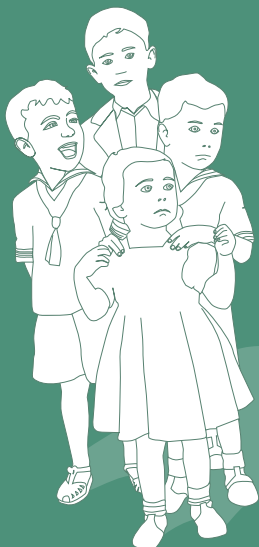
Assessorament lingüístic
Daniel Vivern Lladó

Disseny i maquetació
Dosis Disseny

Impressió
Palahí Arts Gràfiques

Dipòsit legal: GI-789-2005
ISBN: 84-932263-7-8

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny, plànols, dibuixos i estadístiques, no pot ser reproduïda, emmagatzemada ni transmesa de cap manera ni per cap mitjà (elèctric, mecànic, òptic, de gravació o bé fotocòpia) sense autorització prèvia de l'autor i editor.

Índex

Presentació PÀG. 5
Introducció PÀG. 7

(1) La ciutat i els seus voltants PÀG. 9

Població PÀG. 10
Reconstrucció de la ciutat: passeigs i carrers PÀG. 11
Expansió de la ciutat PÀG. 15
> ANNEX: El paratge de Vilartagues PÀG. 16
Comença l'especulació del sòl PÀG. 18
Els edificis PÀG. 19
Les cases PÀG. 21
Les fonts públiques de la ciutat PÀG. 23
> ANNEX: L'arquitecte Joan Bordàs i Salellas (Figueres 1888 - Barcelona 1961) PÀG. 26
Hortes, horts i masos PÀG. 29
La vida al mas PÀG. 33

(2) El treball PÀG. 37

Una economia controlada PÀG. 38
L'activitat agrícola i forestal PÀG. 38
La pesca PÀG. 41
L'ofici de fer barques PÀG. 42
> ANNEX: Testimoni de Josep Vicente: "Treballar al moll en temps de grisors" PÀG. 44
La indústria PÀG. 47
Altres oficis i el treball de la dona PÀG. 50

(3) Mercat, botigues i serveis PÀG. 53

(4) L'anar i venir PÀG. 59

Tren i cotxes PÀG. 60
Transportistes, bicicletes i carros PÀG. 61
El port PÀG. 62
Els darrers camàlics PÀG. 64

(5) La difícil subsistència PÀG. 65

Una doble moral, de conveniència PÀG. 66
> ANNEX: La supervivència, l'única prioritat PÀG. 68
El racionament PÀG. 73
Els preus dels aliments PÀG. 77
L'estraperlo PÀG. 78
El Sindicato (C.N.S.): atur i salaris PÀG. 80
L'Auxilio Social PÀG. 86
> ANNEX: Testimoni d'un nen -dels vençuts- de la postguerra, ara ja adult: Néstor Sanchiz PÀG. 89

(6) L'esbarjo, una altra necessitat PÀG. 97

Anys de cinema PÀG. 98
La ràdio PÀG. 100

(7) Jocs i escola PÀG. 101

Vida al carrer dels vaillets PÀG. 102
Noves normes, nous costums PÀG. 104
L'escola PÀG. 106
El Servicio Social (SS) PÀG. 110

(8) El ressorgiment cultural PÀG. 111

Les entitats PÀG. 112
Festes i esports PÀG. 114
Música i art PÀG. 116

(9) El nou règim o la configuració, en l'àmbit local, del *Nuevo Estado* PÀG. 117

Els primers gestors municipals PÀG. 118
1945, llei de Règim Local PÀG. 121
La resistència interior al règim PÀG. 123

(10) La repressió franquista PÀG. 127

Camps de concentració PÀG. 128
> ANNEX: Testimoni de la mort d'un pres en un camp de concentració: Josep Llenas PÀG. 129
Detencions, batallons disciplinaris i presons PÀG. 130
> ANNEX: Testimoni d'un pres: Ramon Sais PÀG. 132
Tribunals militars, consells de guerra i penes PÀG. 134
Els afusellats PÀG. 135
> ANNEX: Condemnats a penes de presó en un consell de guerra militar PÀG. 136
Les depuracions PÀG. 137
Expedients de responsabilitats polítiques PÀG. 138
Altres formes de repressió PÀG. 138

(11) L'exili PÀG. 143

Importància de l'exili PÀG. 144
> ANNEX: Testimoni sobre Joan Sanchiz PÀG. 145
Esbós biogràfic de Josep Irla i Bosch PÀG. 146
> ANNEX: Memòries de Josep Irla PÀG. 148

Bibliografia PÀG. 167

20 anys (1985-2005) de Tallers d'Història

En el curs que començarà properament, s'escaurà el vintè aniversari de l'inici d'aquesta experiència -arxivística i pedagògica-, feta a Sant Feliu de Guíxols, que coneixem amb l'expressió de "Tallers d'Història".

Avui, com a alcalde de la ciutat, signo aquestes ratlles de presentació del llibre que correspon al que s'ha treballat aquest curs. Fa vint anys, com a alumne de l'Institut -curs 1985-86-, vaig ser un dels primers estudiants que, amb el professor Joan Blanco, ens acostàrem a l'arxiu municipal per consultar l'hemeroteca i buscar-hi notícies d'altres èpoques. Descobríem les fonts primàries de la història, a partir de les quals es podia reconstruir amb més fidelitat un tros de la nostra.

La interacció arxiu-educació obria noves possibilitats, tant a la funció cultural de l'arxiu com a l'ensenyament de la història local als centres docents.

També, ara fa vint anys, s'inicià -juntament als Tallers d'Història- el concurs literari de Sant Jordi, que s'hi relaciona.

Dos o tres cursos més tard, a aquesta novetat pedagògica se sumà l'exhibició d'objectes del museu que, com si es tractés d'una altra mena de documents, es contextualitzaven en l'època que els donava sentit. Així sorgiren les exposicions de documents i objectes, conjuntament, a l'entorn d'un tema d'història local escollit pels educadors, que els alumnes treballarien a classe i a l'exposició, de la qual també disfrutarien ciutadans i visitants. D'aquesta manera es començaren a aplegar moltes donacions de documents (imatges, notícies familiars i objectes) i, així, el patrimoni de la ciutat ha anat augmentant, i ha fet viable muntar exposicions com la que ara es pot veure al Museu.

A poc a poc, s'anaren implicant en aquesta tasca

d'altres serveis (Educació i Biblioteca), molts mestres i professors, alumnes, entitats i particulars, que han fet possible que l'experiència hagi estat de llarga durada i fructífera.

Aquest curs, el Taller d'Història -mestres, professors i tècnics municipals de l'Arxiu, el Museu i Educació- ha volgut oferir i divulgar als centres escolars i a la població en general una visió del Sant Feliu dels primers anys de la postguerra, 1939-1960.

És cert que per als alumnes aquest període històric resulta molt distant. El fet d'utilitzar les fonts orals com a mètode d'investigació i de servir-se de persones properes, com els besavis, avis, pares, veïns, etc., els ha facilitat moltíssim l'apropament a l'època. Convenia, doncs, comparar-ho tot -o contrastar-ho- amb l'actualitat.

Per això ens ha semblat interessant que alguns dels protagonistes d'aquella llarga postguerra, ja adults, parlessin directament amb els alumnes a l'escola. Ha estat una molt bona i innovadora experiència.

L'objectiu del llibre que teniu a les mans és, doncs, deixar constància escrita del Taller d'Història del curs 2004-2005 i, per tant, de donar a conèixer, un xic més, un període difícil de la història de la ciutat.

Ens hem de felicitar, doncs, per aquests vint anys de Tallers d'Història a Sant Feliu de Guíxols. Enhorabona a tots els que ho han fet possible!

Miquel Lobato i Cárdenas

Alcalde

Introducció

Si encapçalem aquest treball amb la llista dels guixolencs víctimes de l'holocaust als camps nazis, és perquè no dubtem que el franquisme -un règim il·legítim, ja que no tenia cap altra legitimitat que la de la força de conquesta¹- va ser còmplice de l'extermini que es va portar a terme a camps com el de Mauthausen. En fem memòria en el seixantè aniversari del seu alliberament.

Avui se senten amb més força i claredat les veus d'intel·lectuals i historiadors que reclamen un aprofundiment en l'anàlisi històrica del franquisme. La desmemòria -més o menys pactada- del que ha estat l'exili i la repressió interna durant la dictadura feixista del general Franco només ha tingut conseqüències molt negatives. Certament, com diu M. Izard, "la història oficial franquista, legitimadora, va buscar una amnèsia col·lectiva i ha celebrat els pactes de silenci".

El "franquisme" -una paraula que hem utilitzat per parlar de diverses realitats històriques- té diverses etapes. En aquest llibre de divulgació -que ha inspirat el Taller d'Història d'aquest curs- ens referim tan sols als primers anys de la postguerra; a un període realment dur.

Per raons didàctiques hem substituït la paraula franquisme per l'expressió "memòria de la postguerra" i, començant pels apartats de població, reconstrucció de la ciutat, treball, etc., acabem amb els capítols de la constitució del nou règim en l'àmbit local i amb el de la repressió. Però l'ordre lògic del discurs o contingut del llibre, des de la perspectiva d'una anàlisi històrica rigorosa, s'hauria d'invertir. I començar pel final: la configuració del nou poder local i el mitjà per mantenir-lo, la repressió.

La dictadura de Franco tenia un objectiu i un ideari molt clar: crear un *Nuevo Orden*, un *Nuevo Estado*

-defensor d'un únic nacionalisme: l'espanyol; de la propietat privada dels mitjans de producció i dels interessos de les classes burgeses; anticomunista, etc.-, legitimat per l'ordre religiós i la moral catòlica. Un nou estat que va necessitar crear un potent aparell de propaganda al servei del seu ideari i de la seva política, i un enorme aparell repressiu. La repressió va ser l'instrument bàsic que va utilitzar el franquisme per mantenir-se en el poder més enllà del suport social de què disposava.² És, doncs, el fenomen clau que caracteritza la naturalesa del règim i que ajuda a explicar la seva llarga durada.

Però aquest tema -el de la repressió franquista- és objecte d'estudi més elaborat i profund que duu a terme el Grup de Recerca de l'Època Franquista de Sant Feliu de Guíxols. I esperem que molt aviat el veurem publicat. Aquest fet constitueix una altra raó per la qual, en aquest llibre-dossier del Taller d'Història d'aquest curs, hem fet el canvi d'ordre esmentat, i explica que en fem aquí un tractament breu.

Tanmateix, sabem també que la defensa d'uns interessos econòmics concrets no va ser menys important. Les classes socials havien actuat políticament d'acord amb els seus interessos de classe durant l'etapa republicana, ho feren al llarg de la revolució, durant el feixisme de la postguerra i continuen fent-ho amb la monarquia postfranquista.

D'altra banda, en el marc d'aquest període brutal i fosc de la immediata postguerra, també hem intentat d'esbrinar, explicar i difondre els moments més quotidians i normals de la gent que intentava, malgrat tot, tirar endavant i portar una vida normal dins la misèria del dia a dia³.

¹ PRESTON, P., "La venjança de Franco, el justicier", a *L'AVENÇ*, 291, maig, 2004.

² PAGÈS, P., *Franquisme i repressió. La repressió franquista als Països Catalans (1939 - 1975)*. Edic. PUV, València, 2004.

³ FABRE, J., *Els que es van quedar. 1939: Barcelona, ciutat ocupada*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003.

(1) La ciutat i els seus voltants

Mentre es reconstruïa físicament el centre de la ciutat, es mantenia alhora el treball diari a les hortes i als masos dels voltants.

Acabada la Guerra Civil, calgué refer els carrers i passeigs del centre històric de la ciutat i reparar molts edificis. Algunes famílies portaven un hort -aprofitaven per conrear-lo a la sortida de la feina o els dies de festa- que els proveïa d'alguns aliments essencials. Les hortes i els masos dels voltants estaven a ple rendiment, i això es feia notori en el bon estat dels boscos i en el funcionament de diverses estructures d'aprofitament de l'aigua (molins, sèquies...).

A final dels cinquanta, l'inici del turisme va revalorar els terrenys de la franja costanera. El desig d'obtenir ràpids beneficis va impulsar un descontrolat ritme de construcció, que va començar a destruir el paisatge natural.

Gran part dels nouvinguts -de procedència majoritàriament andalusa- s'instal·là a zones de l'extraradi de la ciutat (Vilartagues, bòbila de can Castelló), mancades dels mínims serveis.

L'era i les hortes, entre la carretera de Girona i el molí de Vent, cap a finals dels anys cinquanta.

(AMSFG).

(1)

La ciutat i els seus voltants

Població

Per tenir unes referències comparatives, pel que fa a la població de la ciutat dels anys de la postguerra, hem de recordar que l'any 1900 Sant Feliu havia tingut 11.333 habitants.

Després, va patir les crisis successives arran de les guerres: Primera Guerra Mundial (1914-1918), Guerra Civil (1936-1939) i Segona Guerra Mundial (1939-1945), que comportaren una marcada davallada de la població de la ciutat.

La indústria del suro, que depenia exclusivament de les exportacions, va ser molt més sensible a les conseqüències de les guerres, si la comparem amb la indústria del tèxtil o la metal·lúrgia, per exemple.

En començar la Guerra Civil (1936), Sant Feliu tenia 9.147 habitants. Acabada la guerra, en tenia tan sols 7.583. D'aquesta població, 4.311 eren dones; la resta -3.272-, homes.

Les causes d'aquesta davallada s'haurien de buscar en els morts al front i en els exiliats. Al front, hi moriren molts joves. D'altres, després, van anar a la presó. Demogràficament, doncs, els efectes de la guerra es deixaren sentir majoritàriament entre els homes joves. Aquesta pèrdua, afegida a la fam, condicionà la baixa natalitat, la mortalitat (per malalties com la tuberculosi) i, doncs, el creixement natural de la població. L'estancament de l'activitat productiva determinava l'estancament demogràfic, menor encara que l'econòmic.

"I és en aquest desajust on es troben els problemes de la ciutat dels anys següents, amb nivells d'atur altíssim i tremendes bosses de pobresa, que haurien estat més alts si no hagués estat pels joves entre 20 i 25 anys, a causa del seu allistament forçós⁴".

La ciutat no recuperà -ni superà- la població de 1936 fins al 1955. Vegeu-ne les xifres:

7.583 h (1940), 7.575 h (1945), 8.306 h (1950), 9.879 h (1955) i 10.307 h (1960).

Les causes d'aquest augment demogràfic les trobarem en la immigració de molta gent del sud de la península, fruit del progressiu èxode rural provocat també per

Vista aèria de Sant Feliu de 1935.

Fons: Felip Calvet (AMSFG).

⁴ FABRE, J., *Els que es van quedar. 1939: Barcelona, ciutat ocupada*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003. Pàg. 57.

la repressió franquista i per la manca de treball. Tot plegat comportarà, a la llarga, una disminució considerable de la mortalitat i el manteniment de taxes elevades de natalitat.

Si bé la immigració era atreta per la petita ciutat industrial del litoral, el lloc d'instal·lació dels nous ciutadans generalment serà les zones suburbanes i periurbanes. El fenomen planteja d'altres -nous- problemes socials i urbanístics derivats d'un ràpid creixement de població, com per exemple el barraquisme al paratge de Vilartagues (*Pueblo Nuevo*).

S'ha parlat sovint de les migracions com a conseqüència natural de la pobresa de la postguerra en les regions del sud d'Espanya i del desenvolupament econòmic superior de Catalunya. Els dos factors, evidentment, varen ser importants, tot i que el darrer -el desenvolupament econòmic "superior" català-, almenys els primers anys de la postguerra, no va ser real. Per això mateix sabem que també hi havia motius polítics. Es fugia de la pobresa, però també es fugia de la repressió rural generalitzada que tenia lloc a Andalusia

i Extremadura, i de la impossibilitat de canviar les circumstàncies del món rural a través de cap mena de reforma agrària, després de la victòria de Franco.

El barraquisme va ser la conseqüència combinada del fracàs del control polític i de la pobríssima construcció d'habitatges dels vint anys posteriors a la Guerra Civil⁵.

Reconstrucció de la ciutat: passeigs i carrers

La seqüela deixada pel conflicte bèl·lic obligava a una reconstrucció general dels espais públics: passeigs i carrers. A partir de 1939, s'hagué de refer tota la ciutat, que havia estat castigada durament per les bombes de l'aviació italiana:

"Desde el día 13 de agosto de 1937 al 31 de enero de 1939 la población sufrió 35 bombardeos de consideración por la aviación y 4 por mar, cayendo en el casco de la ciudad, puerto y alrededores unas quinientas bombas aproximadamente".

D'un total de 2.900 edificis, 600 en resultaren afectats directament o indirecta, i 50 foren totalment destruïts. A part dels immobles, les bombes havien esclatat també damunt del passeig, de molts carrers i de les voreres⁶.

En finalitzar el 1942, un cop enllestides les obres d'urbanització del passeig del Mar i de la plaça del Monestir, s'emprengueren les del *Paseo del Generalísimo* (dels Guíxols), del Racó dels Pescadors i de la rambla de *José Antonio* (del Portalet) amb arbrat, bancs i fanals dissenyats per l'arquitecte i urbanista municipal Joan Bordàs; aquesta obra comportà l'acabament del cobriment de la riera del Portalet en un trosset en direcció al mar⁷.

→
Vista aèria de Sant Feliu dels anys cinquanta.
(AMSG).

⁵ Trobareu més detalls al dossier: "Immigració a Catalunya. Els anys del franquisme", *L'Avenç*, 298. Gener 2005.

⁶ AMSFG, Sec. X, núm. 200. *Fomento*.

⁷ BORDÀS, J., "Diez años de vida municipal.- Urbanización y obras", *Símbolo*, desembre de 1952.

L'alcalde Gandol, l'arquitecte Bordàs i l'encarregat de les obres municipals, comprovant l'estat de les obres, el 1944.

(AMSG).

Es varen ampliar els jardins públics i es millorà la part central del sector paral·lel del passeig dels Guixols, i se'n modernitzà l'estil.

Per la Festa Major de 1945 va ser inaugurat el mur de contenció entre el passeig del Mar i la platja.

Tanmateix, l'obra més important realitzada en el període 1942-1952 va ser la que es va fer a la rambla del *General Mola* (placeta de Sant Joan), amb la pavimentació de les voreres i col·locació de fanals.

D'altra banda, s'il·luminaren els carrers: *Calvo Sotelo* (Juli Garreta), Major, Clavé, Rutlla, Verdaguer, Maragall, *San Antonio Mª Claret* (Mall⁸), Hospital i carretera de Girona.

Es plantaren arbres, a més del parc municipal, al carrer Callao i a l'avinguda de Calvo Sotelo, i es renovaren les acàcies del passeig de Rius i Calvet.

Una altra millora important de la ciutat va consistir en la pavimentació, amb macadam ordinari i reg asfàltic, de 14.000 mestres quadrats de via pública a la zona residencial (Juli Garreta, Rambla Vidal, etc.).

El 1952 es col·locaren llambordes al carrer de la Rutlla, on obrien les portes alguns comerços molt dignes per l'època: can Martín, Ararà, Comas⁹, etc., botigues que s'afegien a les tradicionals del carrer Clavé. En efecte, junt al magnífic mercat cobert de l'arquitecte Joan Bordàs (1929), hi havia encara la farmàcia Carreras, els comestibles de can Carerach, la barberia de Martí Calvet, la lampisteria de Pol Loubat, la bacallaneria de Rutllant i Busquets, la rellotgeria de l'Aviñó, can Mapa, etc.

En aquella època l'alcalde Gandol s'havia proposat -i ja havia iniciat- un bell projecte: eixamplar el carrer de l'Hospital, i convertir-lo en la gran avinguda del

⁸ El 1951 es canvià el nom tradicional del Mall pel del sant que, l'any 1845, havia predicat una missió a Sant Feliu.

⁹ Botiga inaugurada el maig de 1936, i tancada un cop havia començat la guerra.

Monestir¹⁰. En ser destituït Gandol i substituït per un alcalde mestre d'obres, el projecte lamentablement se n'anà en orris.

Ben aviat es va plantejar la qüestió d'urbanitzar la rambla -rambla o bulevard? (1939/40)-, però la decisió va quedar pendent¹¹. En aquest mateix espai urbanístic, l'alcalde Gandol, per pròpia decisió, el 1943 allargà els carrers de la rambla per connectar-ne la circulació amb la del Passeig del Mar que, des d'aleshores, va ser partit en dos trossos.

Fins al 1963 no s'hi realitzà el projecte encarregat pel govern local, que presidia Joan Puig. En principi es tractava de convertir la rambla en un passeig sense carrers o passos (Estret/Verdaguer i Clavé/Major) que

el tallessin, des de l'hotel Murlà -llavors- fins al Passeig del Mar. A més de l'enllumenat, es contractà la compra i plantada de pins per substituir els tradicionals plàtans¹². No cal dir que ha estat sempre un projecte molt criticat per tothom.

Un llibre de l'any 1944, que parla de Sant Feliu¹³, entre altres moltes coses descriu així el centre de la ciutat:

"La parte de la ciudad situada en terreno llano junto al mar está bien alineada y sus calles son las principales de la población, en ella está la plaza en la cual hay el viejo edificio de la Casa Consistorial, que fué destruido en la pasada guerra, la cual tiene una alta torre, con reloj público y campanario para las señales horarias.

Construcció del banc dissenyat per Joan Bordàs, 1945 aprox.

Fons: V. Gandol (AMSFG).

¹⁰ Es tractava de tirar a terra algunes cases, ja comprades per l'Ajuntament, del c/ Hospital-Notaria.

¹¹ JIMÉNEZ, A., "Rambla o Bulevard?", *Carilet*, núm. 39, 1992.

¹² M. A. (146), 5.04.1963, f.113-114.

¹³ WENNBERG, Mª R. y R., M^a, *Costa Brava*. Colección de la montaña y el mar. Barcelona, 1944. Pàg. 89-90.

Sus dependencias están instaladas actualmente en el Paseo del Mar (...)

Este paseo del Mar, es el principal de la población, en él están emplazados los mejores edificios, así como los casinos y bares, y también el Hotel Marina; además de ser tan espacioso, es también muy extenso, pues forma dos partes, la primera llamada Paseo del Mar, desde el paseo del Monasterio, que cubre la riera del mismo nombre, hasta la Rambla José Antonio Primo de Rivera, y la otra cambiando un poco de dirección más encadrado al Este, llamada Paseo del Generalísimo, desde la citada rambla hasta el lugar llamado el Fortín, donde se originan las carreteras de Palamós y la del Puerto".

A la majoria dels altres carrers de la ciutat, tan costeruts, que en comuniquen el centre amb la part alta (el

Puig i la plaça Alabric), empedrats o no, de moment no s'hi feren grans obres. Eren carrers que feien una mica de corba perquè l'aigua de la pluja s'escorregués més fàcilment cap als costats. Per això, a banda i banda, abans d'arribar a la vorera, hi havia uns dos pams d'empedrat. De fet, com tothom sap, eren -i són- petites rieres que desguassen al Portalet, carrer Major i a la placeta de Sant Joan.

A la zona de l'Eixample i dels carrers intermedis de l'amfiteatre ciutadà es localitzaven moltes fàbriques, amb els seu típics patis-magatzems (*gamatzems*) de suro, on molts dies es produïa un dens moviment de carros i de carretes de banyes disposades en forma d'aspa, que feien el carreteig del suro, transportant suro en pannes, pelagrí o bales de taps.

**Treballs d'enquitranat
al carrer del Mall.**

(AMSFG).

Expansió de la ciutat o la construcció de dues ciutats paral·leles

La ciutat de Sant Feliu -petita en extensió i d'una especial configuració geogràfica-

“s'estirarà en dues direccions contraposades, per un cantó cap al mar i per l'altre terra endins. Tant en un cas com en l'altre, sobre sòls fins a la data no 'urbans'. Les terres marginals i no cultivables amb cara al mar, seran àrees per al turisme. L'esquena de la ciutat, d'una pitjor accessibilitat, serà l'àrea ocupada pels

immigrants, la força de treball necessària per a la construcció i el turisme.

Sant Elm, el Molí de les Forques, Sant Pol, després la Creu de Sant Pol, la Volta de l'Ametller i el Passeig formaran part del primer; Vilartagues, del segon.

Aquests fets, sobretot el creixement d'aquest darrer conjunt, portaran a la formació de dues ciutats paral·leles i contraposades: la històrica i autòctona i l'auto-construïda d'immigrants¹⁴.”

Efectivament, en treure el parèntesi de l'estancament demogràfic, la ciutat s'anirà estenent per paratges tan

Urbanització de Miquel Mateu, amb el *Pueblo Nuevo* al fons, 1963.

(AMSFG).

¹⁴ Pié, R., *Estudis urbans. Castell-Platja d'Aro, Sant Feliu de Guixols, Santa Cristina d'Aro 1981*. Generalitat de Catalunya. Direcció General d'Urbanisme. Barcelona, 1983. Pàg. 25 i 26.

difícils, orogràficament, com el de Vilartagues. Primer, a mitjan anys cinquanta, es formà *Pueblo Nuevo* arran del camí d'anar a la Vall d'Aro des del Forn de Sant Miquel (avui carrer Camisó). Tot seguit, es començà a edificar per tot el territori de Vilartagues cases unifamiliars i blocs d'habitatges socials: els 200 del Sot dels Canyers, etc.

Fins l'any 1961 no hi hagué un Pla General, i el 1963 s'inicià el Pla Parcial de Vilartagues i Tueda de Dalt, però fins al 1976 no serà aprovat el projecte d'urbanització. I el 1966 es batejaren oficialment els noms de carrers de *Pueblo Nuevo* (*San Feliu, Sagrado Corazón, Arcos, Virgen de Fátima, San Juan Bautista, Sèquia* i *Pous*) que ja els tenia, ben segur, des de la *Santa Misión* de 1959; i els de Vilartagues, que reberen els noms tan poc originals -i estranys ací- de les províncies espanyoles: *Ávila, Guadalajara*, etc.

Més habitatges de protecció oficial es construïren en altres indrets a començament dels seixanta (1961-62): el grup Sant Fèlix (32 casetes) i *Santos* Boada (100 petits pisos), les cases del grup Miquel Mateu i el grup de *José Antonio* a la carretera de Palamós.

Els nous guixolencs, els immigrants, contribuïren molt a la creació d'un nou Sant Feliu més ric. S'identificaren amb el poble que els acollia i l'enriquiren culturalment. Tanmateix, a l'inici no hi mancaren els problemes del barraquisme, ni els conflictes -descrits impròpiament com d'integració- dels llavors anomenats *coreanos* amb la població autòctona. El senyor Puig, el 1952, proposava al Consistori que "*se estudien las medidas pertinentes para solucionar los problemas y conflictos que se producen a consecuencia de la inmigración de españoles procedentes del Sur de la Nación...*".

Urbanísticament, doncs, la ciutat es modificà. Es crearen nous barris. Però també aparegué amb el turisme l'especulació del sòl, d'uns efectes urbanístics força negatius.

> ANNEX:

El paratge de Vilartagues

El territori de Sant Feliu és ben ric de topònims dels quals -com Guíxols- és molt difícil saber l'origen. I d'altra banda, són antiquíssims; de fa segles que s'utilitzen a la documentació que trobem a l'Arxiu. És clar que em refereixo a Vilartagues, Bujonis, Tueda, Pou d'Amunt, Mascanada, les Comes, etc. Són topònims valuosíssims, que hem de mirar que no es perdin; ans al contrari, cal utilitzar-los i no substituir-los mai per altres, com en el cas de la plaça de Vilartagues, per molt dignes que siguin els noms proposats. Una altra característica d'aquests indrets guixolencs és la dificultat que presenten a l'hora de fixar els seus límits territorials; de saber on comencen i on acaben. Pel que fa a Vilartagues -procedència de "vila" o "vilar", indicant l'existència de masos o d'un llogarret- deu ser el carrer Rufo al sud (tot i que el mas de can Xiribic, a tocar l'Estació, abans pertanyia també a Vilartagues); al nord, el camí de carros que anava, per la vall de Cubells, al Remei i a la Vall d'Aro (carrer Camisó) i que començava al Forn de Sant Miquel. A l'est, els turons de Gustinoi (Bateries) sobre la riera de Vilartagues; i a l'oest, el camí d'anar a Girona, entre el Molí de Vent i els burots, cap als Quatre Arbres.

Habitatges de protecció oficial **Francisco Franco** al paratge de Vilartagues.

Fons: P. Rigau (AMSFG).

Passarel·la per anar a les escoles de Vilartagues. Avui carrer Orense.

Proc.: R. M. Martí (AMSFG).

Es tracta, doncs, d'un indret amb una orografia o relleu molt irregular, travessat al fons per la riera de Vilartagues i pel corriol o dreuera d'anar a la Vall d'Aro, que començava al carrer Castell d'Aro, travessava el Sot dels Canyers i s'enlairava fins als "quatre camins", on es trobava amb el camí de carro, i on començava el que mena al mas Ribes, al terme de Sant Feliu. Allí hi havia els dipòsits d'aigua, la propietat de can Generi i el mas Toi.

Un relleu tan accidentat i dificultós va fer que la majoria de les seves terres es dediquessin a la vinya en feixes, el saió, i a l'habitatge d'alguns masos disseminats.

Tanmateix, les restes arqueològiques trobades demostren que des de sempre el paratge va ser habitat¹⁵.

El 1950, en aquest paratge, hi vivien 137 persones en unes 39 cases/famílies aproximadament (incloent-hi can Xarrampeina, Ordeig, Pascal, Vidal, Llorit i Xiribic). Hi havia els masos Cabanyes, Sot dels Canyers, Ribes, Falgueres, Toi, etc.

Durant el decenni dels cinquanta, a Sant Feliu succeí el que s'esdevenia a d'altres ciutats industrials, com Barcelona, Sabadell, Girona, etc. A conseqüència de la creixent demanda turística, el

ram de la construcció necessità de molta mà d'obra barata, que forçosament havia de venir d'altres regions de l'estat. D'aquesta manera la nostra ciutat experimentà una forta immigració d'obriers que, per l'escassa possibilitat de trobar habitatge al nucli de Sant Feliu, es començaren a instal·lar al turó de les Forques, a la Bòbila de can Castelló i, sobretot, a Vilartagues.

El 1958 ja s'hi havia format, arran del camí més ample d'anar a la Vall d'Aro, com ja hem dit, *Pueblo Nuevo* (set carrers i dos passatges), que el 1966 tenia cap a 200 habitatges amb un cens de més de 1.000 persones.

"La visita del Sr. Párroco al suburbio Pueblo Nuevo"

*Al cumplirse el primer aniversario de abnegada labor catequística que realizan en aquel suburbio las beneméritas Religiosas Carmelitas del Colegio del Sgdo. Corazón de esta Ciudad, nuestra primera Autoridad eclesiástica, acompañado de sus Coadjutores, quiso visitar a sus habitantes, objeto de serias preocupaciones pastorales. Llegan al centenar las casitas edificadas y son unos 800 sus moradores. Fue recibido con visibles muestras de cariño, mientras quiso vivir de cerca los problemas que afectan aquella parte lejana de la Ciudad. Se interesó por todos y cada uno de ellos, repartió estampas y caramelos a los innumerables pequeños del suburbio y prometió repetir su visita, con la condición de que todas ellas representen una nueva realización para su bien espiritual, no menos que el temporal de aquel pequeño pueblo"*¹⁶.

Després es començà a edificar per tot el territori de Vilartagues, fins a arribar a restar unit al nucli de la ciutat. Primer es construïren les cases. Molt més tard -massa- vingueren els projectes de clavegueram, il·luminació i asfaltat de carrers.

Un dels primers serveis que recordem amb un especial afecte és l'Agrupación *Escolar Mixta de Vilartagues* (curs 1962-63), embrió de l'actual escola Baldri Reixach.

Avui, a Vilartagues, hi viu segurament més de la meitat de la població total dels guixolencs.

¹⁵ A la rajoleria de can Tixé es trobà un ganivet de sílex. També a Tueda de Dalt, a tocar el Sot dels Canyers -a la vinya Xatart- es trobaren destrals de pedra polida, del neolític, molt a prop de la riera, de la font i mina de l'Àrbre del Rei.

¹⁶ *Símbolo*. Abril 1958.

La font i el passeig públics de St. Elm, desapareguts amb l'especulació.

Comença l'especulació del sòl

A final del decenni dels cinquanta, amb el turisme, començà la frenètica carrera de construccions que, malauradament, encara avui continua.

Al centre de la ciutat, nous edificis substituïen els vells, que eren enderrocats. L'especulació del sòl en vertical -en l'alçada dels edificis- era el que prevalia. El nou Reina Elisenda,¹⁷ que substituïa l'emblemàtic antic Casino dels Senyors (Llevantí) serà per sempre -penso- el símbol de les conseqüències negatives d'aquell procés de desencert urbanístic i d'una manca de visió de futur en la política del turisme, perquè es tractava de l'enderroc -iniciat el 1956- d'un singular edifici que era al bell mig del passeig dels Guixols. I perquè representava la primera destrucció d'un immoble peculiar, amb l'estil arquitectònic de General Guitart, que es veia substituït per un bloc sense cap mena d'interès

estètic. I, finalment, per la seva alçada de 25 metres, il·legals, fet que marcà l'altitud dels edificis veïns que es construirien posteriorment, quan eren 16 metres, només, els vigents a les ordenances.

El 1960 s'allargà el cobriment de la riera del Monestir, al final del passeig del Mar, on s'unia amb l'avinguda de Calvo Sotelo (Juli Garreta) i la plaça de Sant Pere. L'obra era molt petita, però el seu cost -que anà a càrrec de *Turispania SA*- va ser molt gran:

"representà una catàstrofe urbanística per a Sant Feliu¹⁸, perquè es féu a canvi de la cessió, per part de l'Ajuntament a l'esmentada empresa, de quatre béns propis importantíssims: 1.- La font de Sant Elm, 2.- Un jardinet i l'escala de la font al passeig Marítim. 3.- La placeta que hi havia davant la font. 4.- El tram de carretera que anava paral·lel als banys de Sant Elm".

¹⁷ Acabat el 1957.

¹⁸ ESTEVA, L., *El passeig del Mar de St. Feliu de Guixols compleix 150 anys*, Museu Municipal de Sant Feliu de Guixols, 1984.

En aquest mateix paratge, més tard (1972), es construí un muralla de ciment que privà la ciutat de tenir, des d'allà, cap visió de la platja, i de la possibilitat de fer-hi un bon passeig Marítim, com a continuació del de Mar. Tot l'antic projecte del Sr. Rius d'urbanitzar la muntanya de Sant Elm -molt semblant al de s'Agaró- va desaparèixer.

El planejament urbanístic, tal com s'establirà en la Llei del Sòl de 1956, s'inicia a final dels cinquanta, i es redactarà un Pla General (1961), més per cobrir un tràmit legal que no pas per assegurar un vertader ordre urbanístic.

“El Sant Feliu que afrontarà el turisme serà una ciutat equipada, amb importants serveis, amb bona comunicació per tren, però sense una dimensió urbana capaç per assumir les noves demandes¹⁹”.

Els edificis

El consistori municipal i les seves oficines, durant el decenni dels anys quaranta, estava ubicat a la casa Patxot, mentre es feien obres al vell, enderrocat per un bombardeig el 22 de gener de 1938. Només restà en peu part de les plantes baixes i del pis pel costat de la plaça i la torre del rellotge. Se salvaren els finestrals antics i els escuts. El *Servicio Nacional de Regiones Devastadas* reconstruí -fent-lo pràcticament nou- l'antic palau municipal²⁰, amb molt d'encert. El projecte del nou edifici (1944) va ser obra dels arquitectes Avel·lí Cimadevilla i Joan Margarit, que treballaven per a l'entitat esmentada. El desembre de 1950 les ofi-

cines municipals ja es pogueren traslladar a les noves *Casas Consistoriales*²¹.

Es renovaren els serveis de l'Asil i de l'Hospital; de l'hotel Murlà i el de Les Noies.

I les cases de particulars, complement de la urbanització de la ciutat, més notables varen ser: Dawson (1941, Bordàs), Arxer, Pi, Martín, Brufau, Ararà, Cros,...²².

També es restaurà el temple parroquial, que, amb la guerra, havia quedat en molt mal estat. Per Nadal de 1941 ja eren acabats el cambril i l'altar, que es consa-

→
Reconstrucció de l'edifici de l'Ajuntament.
Fons. J. Cervera (AMSFG).

¹⁹ PIÉ, R., o.c. Pàg. 25 .

²⁰ Recordem que va ser bombardejat el gener de 1938.

²¹ AMSFG, M. A. (140) f.12. 1.12.1950.

²² BORDÀS, J., “Diez años de vida municipal. Urbanizaciones y obras”, *Símbolo*, desembre 1952.

grà el 1943. Es col·locaren nous vitralls als finestrals gòtics de l'absis, i es beneïren les quatre campanes, també noves (1948/49).
L'any 1945, en presència del senyor bisbe, s'inaugurà el Centro parroquial Catequístico o Casal Llagustera²³.

La presència d'un important contingent de forces militars va plantejar problemes d'allotjament, que van ser resolts els primers moments amb l'ocupació provisional d'edificis municipals, edificis particulars o fàbriques encara fora de funcionament:

<i>"Ayuntamiento de SAN FELIU DE GUIXOLS</i>		<i>Provincia de GERONA</i>	
<i>RELACIÓN de los inmuebles de esta ciudad ocupados actualmente por fuerzas del Ejército y Guardia Civil y nombre de sus propietarios.</i>			
<i>Situación del inmueble y nombre y Residencia de sus propietarios.</i>		<i>Fuerzas que los ocupan</i>	
<i>Fábrica Planellas, calle Carretera de Gerona nº 120, propiedad de la familia Planellas, residente en esta Ciudad</i>		<i>Agrupación eventual del 75 de Artilleria de la Agrupación de Divisiones de Guadalajara.</i>	
<i>Casa situada en el Paseo del Mar nº 23, propiedad de D. Rafael Patxot Jubert, residente en Francia</i>		<i>Oficiales y oficinas del 2º Grupo del 75/27.</i>	
<i>Casa de la Rambla Pi y Margall nº 3, Propiedad de D. Rafael Patxot Jubert, residente en Francia</i>		<i>Comandancia Mixta.</i>	
<i>Casa situada en el Paseo del Mar, nº 30, propiedad de Herederos de Francisco Ferrer Ferrer, vecinos de Barcelona</i>		<i>Destacamento de Infanteria de Marina.</i>	
<i>Casa situada en el Paseo del mar, nº 13, propiedad de D. Roberto de Robert y de Carles. Marqués de Serralavega, vecino de Barcelona</i>		<i>Fuerzas del Tercer Tercio de la Guardia Civil.</i>	
<i>Parte del edificio Ex.Convento, situado en la Plaza del Monasterio, de propiedad del Ayuntamiento</i>		<i>Comandancia de Carabineros</i>	
<i>San Feliu de Guíxols, 3 de Julio de 1939. Año de la Victoria.</i>			
<i>El Alcalde</i>			
<i>Casa de la CRUZ ROJA, núm ____ de la calle de la Merced, propiedad de D. Joaquin Falgueras Falgueras, cuya finca está ocupada por los Sargentos de Artilleria"</i>			

²³ BLANCH, L., "Día de Fiesta en el Casal Llagustera", *Símbolo*, 34, novembre de 1945.

No cal dir que l'Ajuntament haurà de fer front a les despeses que comportaran les instal·lacions d'aigua i llum, consums, la compra d'usurda per al bestiar, els lloguers... i fins i tot haurà de pagar les factures concretes pel comandament militar als hotels de la ciutat.

En resum, durant la postguerra, a Sant Feliu no es pot parlar d'una arquitectura pròpia que obeís els canons estètics marcats pel franquisme, per allò de a "nova política, nova arquitectura". A la pràctica, el poc -per manca de recursos materials- que es va construir aquests primers anys corresponia a diferents estils i tipologies, llevat del to personal que sabia donar-hi l'arquitecte Joan Bordàs, format professionalment en

èpoques molt anteriors. Si comparem la casa Arxer del carrer de Sant Ramon amb la Dawson del carrer de Juli Garreta, totes dues projectades per Joan Bordàs, prendrem consciència de seguida de l'arquitectura diversa i eclèctica que confirma l'afirmació que alguns historiadors han remarcat: que el franquisme no va tenir una doctrina estètica pròpia, sinó que els arquitectes es varen adaptar i van fer el que van poder²⁴.

Les cases

Les cases dels anys quaranta i cinquanta eren encara habitatges, la majoria, de planta baixa i pis. Cases de poca amplada, un corredor llarg, habitacions a una banda i, al final, una eixida amb un safareig i comuna. De vegades, d'aquestes cases tan senzilles n'hem dit cases de "tapers" o de "pescadors". Però, en general, totes les cases de la gent treballadora eren així de senzilles.

La coneguda geògrafa francesa Yvette Barbaza, que va estudiar molt bé la població de Sant Feliu -i altres del litoral de la Costa Brava-, descrivia la casa de pescadors així:

"Les parets eren emblanquinades de calç, i les cases sempre eren petites i d'un sol pis. Tot el pla terror era ocupat per una habitació on desaven els estris de pesca i una barca petita. La porta en quedava oberta i un tros de xarxa vella feia de cortina senzilla com a única protecció de l'entrada. Es pujava al primer pis per una escala generalment exterior.

La cuina i les habitacions estaven condicionades d'una manera rudimentària: un forn portàtil i una taula rústega en una, i a les altres, llits fets d'un senzill marc de fusta amb una bancada de fortes cordes sobre la qual hom llançava una màrfega farcida de palla de blat de moro"²⁵.

→
**Reconstrucció de l'edifici
de l'Ajuntament.**
Fons. J. Cervera (AMSG).

²⁴ TRIVIÑO, J. A., "L'arquitectura a Girona a la postguerra", *Diari de Girona*, 15.03.2005.

²⁵ FABRE, J./ HUERTAS, J. M. *Cent anys de vida quotidiana a Catalunya*. Edic. 62. Barcelona, 1993. Pàg. 18.

Segons un treball publicat l'any 1948²⁶, a Sant Feliu entre 1942 i 1946 els pescadors ocupaven un total de 252 cases que s'agrupaven bàsicament a dues zones de la ciutat, al barri de la Barceloneta i al del Raig.

En aquells anys, entre el cancell de la casa i el carrer, els vailets jugaven. Hi passaven llargues estones llegint *tebeos*, jugant a cromos o a "diputats".

L'escala, el replà, el primer pis, les golfes i el terrat. Alguns terrats, patis o balcons esdevingueren galliners, on tenien l'aviram casolà, recollien ous i hi criaven conills.

El lloc d'estar era el menjador, on, a més de la taula, hi podia haver la "taula camilla" amb un braser a sota,

el rellotge, retrats o pintures, la ràdio..., i cantoneres amb llum d'oli. Prop del menjador, hi havia la cuina, amb fum, pels fogons de carbó.

El llit, amb matalàs de llana o de material més senzill, era al centre del dormitori. Tauleta de nit, escalfallits o planxa, palanganes, el cossi, l'orinal. La comuna era en un altre indret, generalment al pati.

Les restriccions d'electricitat i les avaries de la central obligaren sovint les indústries i comerços, que tenien motors elèctrics, a fer torns d'horaris diferents.

Les famílies havien d'utilitzar llums alternatius, de gas, de carbur i llànties. El gas, la llenya, el carbó i el carbonet eren l'energia de les cuines, de les estufes (n'hi havia que anaven amb pols de suro o amb serradures)

El carrer Goula, a començaments dels anys seixanta.

La plaça del Mercat, a començament dels anys seixanta.

²⁶ *Plan Nacional de Mejoramiento de la Vivienda en los poblados de pescadores* (Centre de Documentació del Museu Marítim, recollida per Silvia Alemany a L'Arjau, 51, (2005).

i brasers. Els fogons i les estufes de petroli, amb la seva especial fortor, també funcionaven. Rajoles escalfades i ampolles d'aigua calenta servien per evitar els pene-llons i la cruesa de l'hivern a l'hora d'anar al llit.

A casa, al vespre, escoltant la ràdio [pocs, amb el volum ben baixet, ràdio *Pirenaica*] o comentant en veu fluixa els mals records de la guerra -o el procés que colpí tot Sant Feliu i la Girona de postguerra: el de les germanes Pascual²⁷-, moltes famílies "feien cap-nets" -polir els taps d'un cap- per tal d'arrodonir la setmanada.

D'altra banda, hi havia també les velles cases de

senyors, emplaçades als passeigs, al carrer Maragall, rambles, a l'Eixample, etc. Eren cases més antigues i més altes, construïdes per arquitectes o mestres d'obres de renom. Balconades amb ferros forjats, sòcols de pedra, llar de marbre i balustrades de ceràmica, vidrieres de colors emplomades i amb una gran eixida-jardí.

Com ja hem dit abans, durant els anys de la postguerra poques cases senyoriales es pogueren construir a la ciutat.

Les fonts públiques de la ciutat

A les fonts de la ciutat, s'hi havia d'anar moltes vegades a buscar, amb càntirs i galledes, l'aigua necessària per cuinar i beure.

Això era així perquè, a més, sovint hi havia restriccions d'aigua, en dependre el servei de la companyia *Aguas Potables* (els motors del Ridaura) del percentatge de fluid elèctric. Tan greus varen ser les restriccions que l'Ajuntament es va proposar seriosament de municipalitzar el servei d'aigües.

Dins del nucli urbà:

De les fonts de la ciutat, ja n'havia parlat l'arquitecte Joan Bordàs -del qual parlarem breument en l'apartat que segueix- al setmanari guixolenc d'abans de la guerra, *La Costa Brava*²⁸. Vint-i-tres anys després, LUPAXA -pseudònim de Lluís Palahí i Xargay- reprenia el mateix tema en un altre número extraordinari de Festa Major al setmanari *Àncora*²⁹.

Aleshores, l'any 1956, en comptava vint-i-una, emplaçades a punts estratègics per al proveïment de tots els barris de la ciutat.

Al bell mig de la plaça de *España*, hi havia -i encara hi és- una font monumental, amb sòcol de pedra i

Detall de la casa dels avantpassats de Gaziel al carrer de la Processó -avui Maragall-.

Foto: Jordi S. Carrera.

²⁷ LANAÑO, P., "Les germanes Pascual, procés de Sant Feliu que colpí la Girona de postguerra", *Presència*, 676, 3 febrer 1985. Arran de les protestes populars, l'Ajuntament decidí que no residissin a Sant Feliu a fi d'evitar conflictes d'ordre públic (M. A. 133, 23-12-1943).

²⁸ Festa Major de 1933.

²⁹ 1956.

columna entre altres ornaments, feta l'any 1859 i amb la inscripció "A sus compatriotas D. Felio Cabarrocas". A la plaça de *San Pedro*, n'hi havia una altra de monumental.

Més amunt hi havia la magnífica font de Sant Elm que, com hem dit abans, l'Ajuntament va perdre en una permuta de béns comuns difícil de justificar.

Hi havia també una altra font a la plaça de la Riera. Aquesta era feta d'obra.

Al carrer de Sant Pere, trobem una font inaugurada l'any 1932, que en substituïa una altra de molt antiga que hi havia hagut adossada a l'església de Sant Joan. La rambla del Portalet, el Racó del Pescador i el moll tenien les seves fonts.

Hi havia font al carrer de la Penitència, Santa Magdalena -xamfrà amb Sant *Domingo*-, al carrer de la Creu -xamfrà amb el de la Lluna-, al carrer Jofre, Sant Adolf, plaça del Nord, carrer de Girona/Algavira, carrer Maragall.

Als barris més allunyats, trobem la font de Tueda i la de la carretera de Palamós, a la banda de llevant de la ciutat. A l'altre costat, la de Montcalvari i Mascanada. I cap a Vilartagues, la del carrer de Castell d'Aro. Més enllà encara, però per aquells indrets, hi havia la de mas Cabanyes i la mina de l'Arbre del Rei.

Fora del recinte urbà de la ciutat hi havia d'altres fonts naturals, com la Font del Ferro, que es proveïa de les aigües sobrants de la mina de la Rovellada. També cal esmentar la Mina de les Comes, la de la Divina Pastora, cal Pitxo, la del Duro i moltes altres que podríem resseguir a través del treball de Lluís Pallí³⁰.

Les dones rentaven als safareigs públics del Puig, on hi havia també aparells de desinfecció. En relació a aquests rentadors públics, heus ací un document interessant de l'any 1945:

*"Dado el estado en que se encuentran los lavaderos públicos y los constantes disturbios que últimamente se han producido por la escasez de agua en las casas particulares, obligando a concurrir a dichos lavaderos a la mayoría del vecindario y con el fin de cuidar de las instalaciones y del orden, se acuerda nombrar encargada de dichos lavaderos a Dª Josefa Tubert Bas (...), 200 pesetas mensuales... y derecho a casa y habitación"*³¹.

Font de carrer Jofre.

Fons: AF (AMSFG).

³⁰ PALLÍ, L., "Les fonts naturals del terme de Sant Feliu de Guíxols", a *XX Assemblée Intercomarcal d'Estudiosos*. Publicacions del Museu Municipal. Sant Feliu de Guíxols, 1977.

³¹ AMSFG. Manual d'Acords (135), de 1945 (13.09.1945, f. 6

Vailets jugant a la font del carrer
Pécher, anys quaranta.

Fons: P. Rigau (AMSFG).

> ANNEX:

L'arquitecte

Joan Bordàs i Salellas

(Figueres 1888 - Barcelona 1961)³²

El mes de desembre d'aquest any 2005 se'n compliran cinquanta de la jubilació de qui va ser l'arquitecte municipal que contribuï fonamentalment a la reconstrucció de la ciutat els anys quaranta i part dels cinquanta. Joan Bordàs, que havia nascut a la ciutat de Figueres l'any 1888, estudià arquitectura a Barcelona i amplià els seus estudis a Roma. Va ser director de l'escola d'Arts i Oficis (1912)³³ i arquitecte municipal fins a la seva jubilació, que es produí el 31 de desembre de 1955.

Va morir a Barcelona el 7 de juliol de 1961.

És just evocar avui la figura de l'arquitecte i urbanista que més marcà -i amb encert- el paisatge urbà de la nostra ciutat, abans de la Guerra Civil i durant els anys de la postguerra. Realment va ser una sort que la població comptés, en aquells moments difícils de reconstrucció de la ciutat, amb un tècnic competent i de bon gust. La ciutat de Sant Feliu té un deute amb ell, i li deu un acte de reconeixement públic important.

Projecte de Joan Bordàs dels fanals, 1940.
(AMSFG).

ment públic important.

Joan Bordàs projectà i dirigí les obres públiques de reconstrucció dels passeigs (1943), i en dissenyà tot el mobiliari urbà (bancs, parterres, etc.) que els abellia. També traçà el mur que els separa de la platja i els protegeix dels temporals de mar (1945).

A més de la seva tasca de tècnic municipal, va produir obres particulars de singular interès: la casa Arxer (1947) del carrer Sant Ramon cantonada, o la casa Dawson a l'avinguda de Juli Garreta. L'any 1948, Bordàs lamentava un xic les obres urbanes que es podien haver fet i que, per diverses raons, no es varen poder realitzar. I es meravellava del ressò que havia tingut el projecte d'urbanitzar, com hem apuntat abans, la rambla Vidal:

"¿No apasionó por ventura a la opinión pública, el asunto de la transformacion de la típica y tan amada por los cultivadores del arte pictórico, Rambla Vidal, en boulevard o para decirlo con llaneza, en calle con anchas aceras laterales, con faroles y arbolado y el tránsito rodado por el centro?"³⁴.

Sense pretenir fer una relació exhaustiva de totes les obres en què participà Bordàs, en els anys de postguerra, n'assenyalem algunes més com a exemple³⁵:

Restauració del monestir per a caserna de la Guàrdia Civil (1941).

Projecte de reformes de l'hotel Murlà (1946).

Projecte d'urbanització del carrer Llibertat (1949).

Projecte de perllongació del carrer Mercè, fins al carrer Callao (1953).

.....

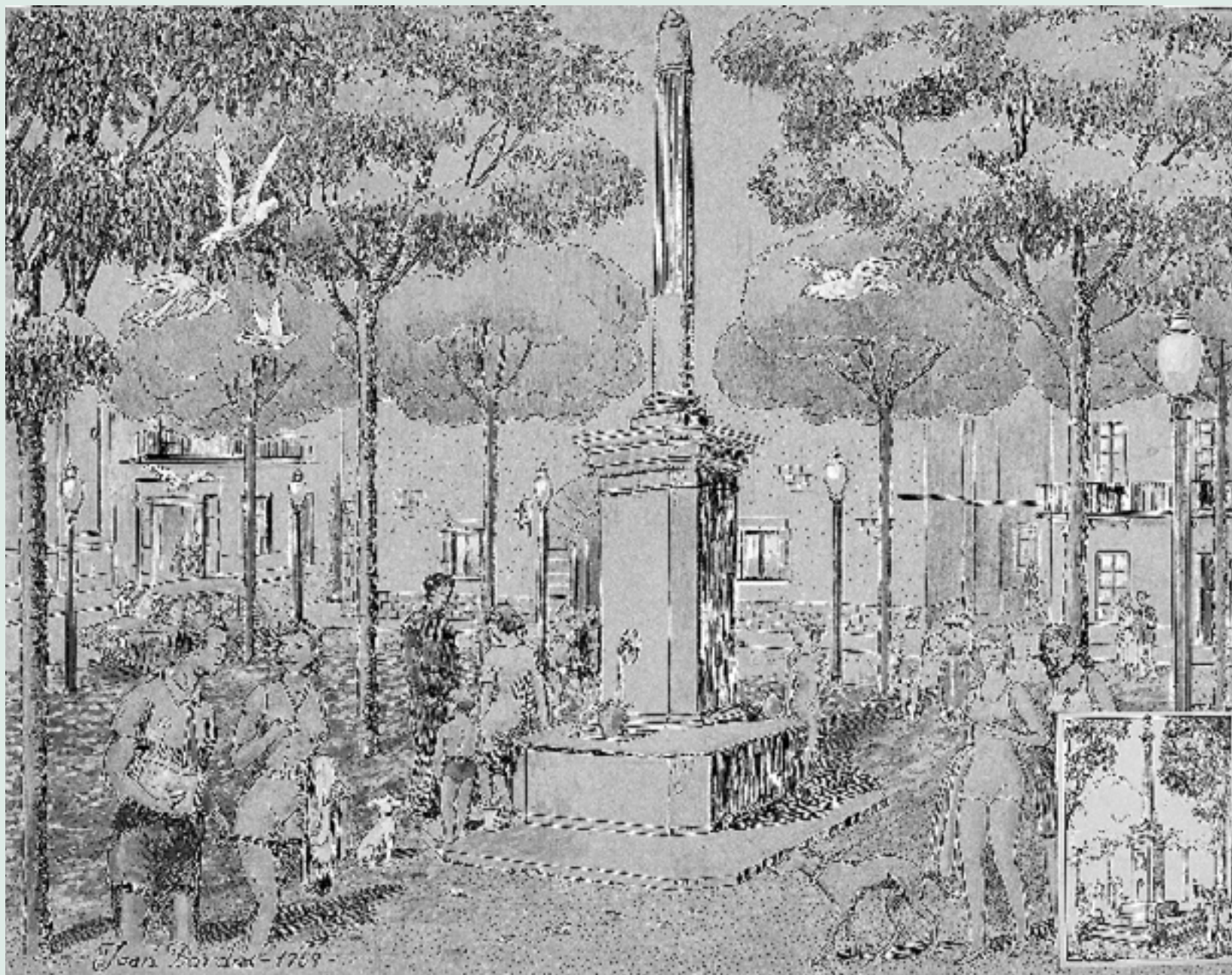
És clar que Bordàs, fidel als seus coneixements tècnics i als canons de la bellesa apresos molt abans de la República, no compartia la concepció urbanística de les ciutats que pregonava el nou règim, ni de la seva cultura uniforme i uniformadora.

³² BUSSOT, G., *Carrers, cases i arquitectes. Sant Feliu de Guíxols, dels inicis fins el 1931*. Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols i Diputació de Girona, 2000, pàg. 144 -145. JIMÉNEZ, À., "De l'arquitecte municipal Joan Bordàs i Salellas (1888 - 1961), als quaranta anys de la seva mort", a *L'Arjau*, 41. 2001.

³³ SERRA, J., *Les escoles menors de Belles Arts al Baix Empordà*, XV Premi Pere Lloberas. Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, 2005.

³⁴ BORDÀS, J., "La ciudad y sus cosas. De lo que pudo ser, y no ha sido", *Simbolo*, FM, 1948.

³⁵ AMSFG, Sec. XVII, núm. 31.

Projecte de Joan Bordàs de la font de la plaça del Mercat, 1959. (AMSFG).

L'any 1952, l'arquitecte municipal resumia així la tasca realitzada durant els darrers deu anys:

"Al finalizar el año 1942, terminadas ya las obras de urbanización del Paseo del Mar y de la Plaza del Monasterio, se emprendió la del Paseo del Generalísimo, con su final, conocido popularmente con el nombre de 'Rincón del Pescador', y la Rambla José Antonio con arbolado, bancos y faroles.

Los jardines públicos se ampliaron, y mejoró el trazado de la parte central del sector paralelo al Paseo Generalísimo, modernizando su estilo. Entre las urbanizaciones que no corresponden a la que pudiéramos llamar 'zona marítima', la más importante, y realizada en el período 1942-1952, es el de la Rambla del General Mola, con pavimentación total de sus aceras con losetas de cemento 'panots', y dentro de ellas, en su parte más ancha, 'parterres' enmarcados con molduras de cemento moldeado, bancos y árboles; este sector acabó de lograr su bella nota señorial, con la iluminación por medio de farolas del tipo más moderno.

Igualmente con farolas, se iluminó luego la Avenida de Calvo Sotelo; y con focos eléctricos las calles Mayor, Clavé, Rutlla, Verdaguer, Maragall, San Antonio Mª Claret, Hospital y Carretera de Gerona.

En cuanto a plantaciones de arbolado, además de las que impuso la reforma y ampliación del 'Parque Municipal', se efectuaron las de la calle Callao (a continuación de la Plaza del Monasterio) y Avenida de Calvo Sotelo, y fueron renovadas las acacias del Paseo del Rius y Calvet.

Otra mejora urbana de primera categoría, desde el punto de vista práctico e higiénico, ha sido la pavimentación con macadam ordinario y riego asfáltico de unos 14.000 metros cuadrados de vías públicas de la zona residencial, destacando por su importancia las pavimentaciones de la Avenida del General Mola y Rambla Vidal; en esta última fueron colocados previamente bordillos de piedra labrada para delimitar el andén central.

Y puesto que de pavimentación tratamos, nos referiremos ahora al adoquinado de la calle de la Rutlla, mejora que está ultimándose al escribir las presentes líneas y que solucionará definitivamente el problema de las continuas reparaciones de las conducciones y tuberías de todas clases instaladas en el subsuelo de tal calle.

Projecte de Joan Bordàs per als bancs del Passeig, 1944. (AMSFG).

*Y finalmente, por lo que se refiere a la vía pública, aunque no sean precisamente obras realizadas por el Municipio, cabe incluir por su especial gestión y aprobación de los respectivos proyectos, las 'Bolerías' y la Pista de Patinaje, que dan animación y alegría a la parte más pintoresca y concurrida de nuestra ciudad"*³⁶.

Bordàs, per la seva capacitat tècnica i artística, tenia recursos suficients com per poder elaborar un projecte sobre l'altar major de l'església parroquial, el 1940. Bona part de la restauració del temple va anar també a càrrec seu.

D'altra banda, posseïa coneixements prou sòlids com per informar de la trajectòria històrica del museu municipal, 1950. Fins i tot, de fora de la ciutat, se li demanaven notícies i valoracions sobre les obres d'art de Sant Feliu, com per exemple sobre els relleus de l'Hospital, del segle XVII, o sobre la talla del sant Benet, del segle XVIII, que va ser cremada durant el cop d'estat militar del 18 de juliol de 1936. Mantenien correspondència amb altres directors i tècnics d'Escoles d'Arts i Oficis d'altres poblacions, com Cèsar Martinell.

L'any 1969 es va publicar el seu llibre *San Pedro del Vaticano y sus arquitectos*, publicació pòstuma realitzada per l'Escola Tècnica Superior de Barcelona (ETSAB). Aquesta obra, d'alguna manera, evoca la seva experiència italiana que, malgrat la brevetat i l'escassetat de mitjans, va ser molt rica i inspiradora en el doble vessant de la seva professió, com a mestre de dibuix i com a arquitecte.

³⁶ BORDÀS, J., *Símbolo*, desembre, 1952.

La Casa Nova, un mas de l'Ardenya que s'ha conservat fins fa molt poc temps.

Foto: Mención Pijoan. Publicada per P. Sala al llibre *Evolució del paisatge a Sant Feliu*.

Hortes, horts i masos

A tocar les rieres i rierols (del Monestir, les Comes, Sant Amaç, Bujonis, Tueda, Segaró, Sant Pol, etc.), es trobaven -i encara sortosament se'n conserva alguna- les hortes que abastaven de bones verdures, fruites i flors el mercat de la ciutat. Els molins de vent i les sínies i altres artilugis s'encarregaven de canalitzar-hi l'aigua. És l'única forma de regadiu que ha arribat a tenir una certa importància en aquest sector. A l'horta de can Robert -entre l'horta d'en Vilaret i la de cal Ferrer, a la vall de les Comes-, encara s'hi pot veure el sistema de reg utilitzat, en aquells anys, per proveir

d'aigua tots els camps de conreu³⁷.

El conjunt format pel jardí hortolà i la casa d'explotació era l'horta. La mecanització era molt limitada. Moltes explotacions ni tan sols tenien un motor per fer pujar l'aigua. Els primers anys les sínies encara dominaven. En canvi, l'hortolà utilitzava abundantment l'adob. A l'horta, la terra no descansava mai. Les hortalisses se succeïen sense interrupció, però també s'hi conreava blat, blat de moro, patates, mongetes, etc.

Distingim l'horta -d'una certa importància- de l'hort: és a dir, d'aquell petit tros de terra (o feixes) menys productiu que es conreava familiarment a la perifèria de la

³⁷ JORI, C., / SALA, P., "L'ús de l'aigua a Can Robert (Vall de les Comes)", *L'ARJAU*, 36, febrer 2000.

ciutat. Encara que també n'hi havia d'urbans, a l'interior de la ciutat. A aquesta peça de terra també se li donava el nom de "vinya" -encara que no s'hi hagués plantat un sol cep-, o el de "saió". Una petita construcció -la barraca- servia per guardar-hi les eines i aixoplugar-se. El pou o el safareig n'era un element important. Quan, al vespre, es retornava a ciutat, es tornava a "vila".

Qui més, qui menys, qualsevol treballador podia combinar el seu ofici o feina habitual amb la del conreu de l'hort, a estones perdudes, per completar així el seu jornal i millorar l'economia domèstica. Molts d'aquests horts eren de propietat, i d'altres eren llogats.

Segons el padró de 1940, als afores del nucli urbà hi vivien 431 persones, que ocupaven un total de 118 cases o masos. Per tant, la majoria d'aquesta població es dedicava a les feines del camp.

Per sectors o paratges, es distribuïen de la següent manera:

A les Comes, hi havia 28 cases on vivien 114 persones. A Bujonis, 29 cases i 104 habitants. A Vilartagues, 33 cases amb 117 ocupants i, a Sant Pol, 28 cases, amb 96 habitants.

L'any 1950, la gent que encara vivia en aquests paratges dels afores del nucli urbà es mantenia, amb un total d'unes 110 cases (la majoria de pagès, i algun xalet o residència), i hi vivien unes 515 persones.

L'any 1960 el nombre d'habitants de Sant Feliu era, en total, de 10.399³⁸. D'aquests, 9.155 hi vivien agrupats; la resta, 1.244, ho feien dispersats. El mateix any, pel que fa al nombre de cases, n'hi havia 3.342; 2.958 de les quals es trobaven agrupades, mentre que les altres 384 es localitzaven disperses.

És clar que els habitatges dispersos no són necessàriament cases rurals, ja que s'inclou algun bloc de pisos i habitatges turístics o segones residències.

Per paratges, a Bujonis, hi vivien 178 persones, ocupant 43 llars i 47 cases. A Vilartagues hi vivien 732 persones, ocupant 183 llars i 190 cases. I a Sant Pol, s'hi compten 160 habitants que ocupen 43 llars i 89 cases. La majoria d'aquestes es poden considerar residències secundàries i no masos.

Nom d'alguns masos per paratges³⁹:

Les Comes: Mas Asols, Negre, Molí d'en Blach, Sant Benet, can Vint-i-dos, Casa Nova, Divina Pastora, Parrota, Tranquil, Mascanada, Bagué, Pinotxo, Ribot, Abrich, Pey, Arnau, Masaquet, Sais, Vista Alegre, Horta Robert, Bernús o Ferrer, cal Panarro, etc.

Bujonis: Mas Saballs, Balmaña, Horta Bernich, Rabell, Petit Rabell, Marí, Bordas, Bartra, Geronès, Donatíu, Pineda, Santa Escolàstica, Villa Margarita, Suñer, Vilaret Pineda, Pitxo, Parrota ...

Vilartagues: Mas Trempat, Geli, Ribas, Nyagues, Alemany, Toi, Sot dels Canyers, Cabanyes, Creixells, Xiribit, Xarrampeina, Quatre Arbres, Cadiré, Mateu, Falgueras, Oració (Quatre Arbres), Miomi, Pascal, Sot dels Canyers, Sech...

→
Pla de Sant Pol. A la fotografia l'Angelina Burgés, el seu fill i Enric Buxaixes, tornat d'una jornada de treball.

Foto: Angelina Burgés, de can Cavallé de Sant Pol.

←
Detall del pou i safareig de l'horta del mas Casa Nova.

Foto: P. Sala.

³⁸ BARBAZA, Y., *El paisatge humà de la Costa Brava*. Vol. II de l'obra ja citada, pàg. 583.

³⁹ Seguim l'emplaçament que ens dona el padró de l'any 40. En el del 50, alguns masos de les Comes són adscrits al paratge de Bujonis; i altres de Bujonis, es troben a Vilartagues, etc., cosa que vol dir que les limitacions no eren precises.

Sant Pol: Mas o horta Gabarró, Camós, Llorç, Vancells, Vils, Lloret, Palomeras, Casa Curtmatxes, Mas Vidal, Granja Sant Pol, Xifrés, Calau, ca l'Irla, Rufo, Creixells, Isidro, Ramot, Ruscas...

Segons dades de 1944⁴⁰, Sant Feliu disposava, en hectàrees, de: 927 de bosc; 384,5 de secà; 21,20 de regadiu i 165,7 d'erms.

El terme de Sant Feliu és petit: 1.568,05 ha, de les quals només 69,65 eren edificades. Així doncs, la majoria de les escasses terres de conreu eren de secà: tubercles, lleguminoses i cereals. La vinya es veié reduïda a tan sols 15 ha. A mitjan anys cinquanta, els conreus de secà -per exemple, a la Casa Nova- es dedicaven especialment a la userda o a la civada. L'any 1959 encara es conreaven 435 hectàrees, de les quals 25,3 eren vinya, 2 olivera, 310,1 cereals, 57 horts i 41 fruïterars⁴¹.

Evidentment el percentatge de població activa dedicat a l'agricultura anava esdevenint insignificant: el 4,3 % el 1955.

La població superà els 10.000 habitants el 1956 i, gràcies al moment econòmic -lligat al turisme- a poc a poc s'anaren perdent els sistemes agrícoles que havien ocupat la plana, les valls de les rieres de les Comes, Bujonis, Vilartagues, Tueda i Sant Pol i les perifèries de la ciutat, i es produí un emboscament de les antigues zones agrícoles que s'havien anat abandonant als contraforts de l'Ardenya⁴².

La vall de les Comes, la de Sant Amanç -cal Pitxo- i la plana de Sant Pol seran les darreres zones agrícoles del municipi, i les que més es resistiran a ser transformades.

A partir d'aleshores, la urbanització de bona part del terme anirà eliminant els conreus i les pastures i despoblant la banda de ponent. Aniran desapareixent

Balanç total dels canvis en els usos del sòl al municipi de Sant Feliu de Guíxols								
ÚS DEL SÒL	SUPERFÍCIE ANY 1956		SUPERFÍCIE ANY 1993		AVANÇ	RETROCÉS	CANVI 1956-1993	
	Ha	%	Ha	%	Ha	Ha	Ha	%
Urbanitzat	120,20	7,58	376,61	23,72	256,41	-	256,41	213,3
Brolla densa	659,48	41,58	777,67	49,03	223,19	105,00	118,19	17,92
Brolla aclarida	255,75	16,12	244,93	15,44	155,21	166,03	-10,82	-4,23
Càmping	-	-	6,21	0,39	6,21	-	6,21	-
Platja	5,42	0,34	5,42	0,34	0,00	-	0,00	0,00
Penya-segat, rocam litoral i illots	39,81	2,51	31,19	1,97	0,00	8,62	-8,62	-21,65
Erm	10,05	0,63	22,81	1,44	20,10	7,34	12,76	127,00
Cultiu herbaci	458,57	28,91	94,59	5,98	16,88	380,86	-363,98	-79,37
Vinya i fruïter	36,83	2,32	26,68	1,68	20,65	30,81	-10,16	-27,58
Total Sant Feliu	1586,12	100,00	1586,12	100,00				

(Del llibre de Pere Sala, *L'Evolució del paisatge de Sant Feliu de Guíxols*, p. 147).

⁴⁰ *Sant Feliu de Guíxols (1910-1939). De la primera Guerra Mundial a la Guerra Civil.*

⁴¹ SALA, P., *L'evolució del paisatge de Sant Feliu de Guíxols*. Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, 2001. Pàg. 131.

⁴² SALA, P., o. c. pàg. 135.

NOTES DE LA PÀGINA SEGÜENT:

⁴³ Debat de la Costa Brava.

⁴⁴ JORI, C., "La vida als masos", a *Gavarres*, núm. 03. Primavera-estiu, 2003.

⁴⁵ CAMPS ARBOIX, J., *La masia catalana*. 3a edició (1976). Edit. Aedos. Barcelona.

les activitats pròpies del món rural i es tendirà a una homogeneïtzació del paisatge.

A Sant Pot, per exemple, la pressió urbanística no solament farà desaparèixer el cordó de dunes i l'activitat agrícola, sinó que amb ells també s'aniran esvaint un bon grapat de masos. Alguns exemples són ca l'Isidro, can Perruca, can Tuliano i can Gavarró, entre altres.

En resum, "el sòl ja no és un bé d'ús (explotació agrícola o forestal), sinó un bé de canvi, matèria prima per edificar i vendre"⁴³.

Els terrenys agrícoles i forestals es veuran revaloritzats, ja que es podran vendre a un preu que superarà amb escreix els ingressos que rebien els propietaris dels masovers pel conreu dels camps. Cal tenir en compte que els pagesos, alhora, mantenien en bon estat les finques.

La vida al mas⁴⁴

La masia era una construcció força més gran que la barraca o la casa horta, perquè hi havia de conviure la gent, el bestiar i s'hi guardava la collita⁴⁵.

La cuina solia ser a la planta baixa i de vastes dimensions, i sovint servia també de menjador. Potser els dies d'una celebració important s'utilitzava la sala a part. Una gran taula reunia els estadants del mas a les hores dels repassos quotidians. Damunt la taula no falta mai la ganiveta del pa i el porró.

La cuina -al voltant de la llar- era l'única cambra en què s'aconseguia crear una escalfor acollidora durant l'hivern. Per això era el centre de la vida familiar.

Al pis, hi trobem les cambres i la sala gran, de sostres elevats.

El bestiar ocupava una part de la planta baixa: estables, corrals i celler. La collita es guardava als graners, a les golfes i una mica arreu, per tota la casa.

Pagesos feinejant en grup en l'època del batre, a l'Alt Empordà.

Foto: Antoni Ferran. Proc.: Xavier Agramont i Glòria Barquet. (AMSFG).

Sobre la porta de la façana principal, adovellada, sovint trobem un rellotge de sol, pintat a l'arrebossat, en un indret ben assolellat.

La vida als masos era força austera i les ocupacions eren molt diverses, de tal manera que deixaven molt poc temps lliure als masovers. Només quan es feia fosc podien descansar un xic.

Al voltant de Sant Feliu, la major part de masos no tenien electricitat⁴⁶. Per això, com hem dit, a l'hivern la gent es reunia a la vora del foc de la llar i s'explicaven històries i contes als petits. En hores punta del sol, a l'estiu, o en començar la llarga nit de l'hivern s'aprofitaven estones per fer altres feines: cosir, fer cistells, etc. La foscor feia por, i sovint s'havia d'encendre el ble del llum d'oli, el quinqué d'oli i els llums de carbur. Però, a la llarga, també arribà l'electricitat amb tots els avantatges que representa. I tot just havent sopat -que ho feien molt d'hora seguint el vell costum pagès- se n'anaven de seguida al llit.

Tanmateix, no hem de quedar-nos amb la imatge del

pagès de vida solitària i esquerpa. Entre ells es relacionaven, compartien treballs -com la sega-, festes i penes. A l'hora de fer la pastada de la setmana, al forn del mas, es passaven el llevat els uns als altres.

Però sí que és veritat que el terrassà donava la sensació de no estar per res més que per la feina. Es passava tot el dia treballant les seves terres.

Al voltant del mas hi havia els horts, els camps, els arbres fruiters, els ramats i, més enllà, el bosc. I per sobreviure, calia treballar i tenir cura de tot.

Per posar un exemple, al mas de l'ermita de Sant Baldiri, hi anava molta gent per a la pela del suro. Els llogava el propietari i podien arribar fins a cinquanta homes. Els masovers de Casa Nova recorden que tot era habitat: Santa Escolàstica, la Divina Pastora, Sant Baldiri... El camí de Sant Baldiri passava per la Casa Nova. Els masovers de Sant Benet -el pare de Joan Costa era fill de can Vint-i-dos- cada setmana baixaven a Sant Feliu, amb el carro, carregat de coves, cistells i sacs.

Vista de les Penyes i la Punta de Garbí des de can Pei. Activitat agrícola i ramadera, on ara hi ha la urbanització Punta Brava.

(AMSFG).

Mas Cruanyes, a la vall d'Aro.

Foto: Paulí Agramont (AMSFG).

⁴⁶ BARBAZA, Y., o. c., Vol. II, pàg. 129. Nota 120.

Un parell de cops o tres. Els dissabtes sempre baixaven els feixos, feixines o el pelagrí, socs o rabasses. Hi anaven amb el carro, que tirava el matxo o el burro.

La gent dels masos, per força, havien de proveir-se els seus propis recursos alimentaris. Això, d'una banda, els proporcionava una certa autonomia. A Sant Baldiri es feien el pa per a tota la setmana. La farina de què disposaven era de blat que havien amagat dels recaptadors i que ells mateixos havien mòlt. Trituraven tot tipus de granes destinades a pinsos per al bestiar i, per tant, no separaven les restes de la closca del gra (avui en diríem farina integral). Per millorar la textura d'aquesta farina la passaven manualment per un sedàs, abans de pastar-la. Conreaven l'horta, tenien cura dels arbres fruiters - figueres, pomeres, peres, ametllers, magraners, etc.-, dels cereals (sègol) i del farratge per al bestiar.

En una bona anyada podien collir cigrons, fesols, patates, una mica de tot. Si era un any sec, la collita era pobre.

Amb la vinya -que sempre hi era-, hi havia també les gallines, els ous, els conills, els ànecs, les cabres que els donaven llet -i en feien recuits- i s'havien de portar a pasturar, la carn dels cabrits, la matança del porc, etc. Normalment, la ramaderia era destinada a la venda.

La cacera de conills i perdius també era aprofitada per a l'alimentació dels qui vivien al mas. Dels ruscós d'abelles, en treien la mel.

Una altra font d'interessos era la venda de llenya o carbó als pobles dels voltants. Del bosc, se n'aprofitava gairebé tot: els aglans per als porcs, pinyons, fruits boscosans, herbes medicinals o remeieres -romani, farigola, ruda per als ulls, herba fetgera, sabonera, ginebró, etc.

Alguns masovers anaven "a mitges" amb l'amo, i d'altres disposaven d'una quantitat anual d'arbres que podien tallar. També es podia anar a "terços", dues parts per al masover i una part del propietari.

No sempre es donava en diners la part de les collites que tocava a l'amo. Era normal i freqüent que, de

la part que li corresponia d'alguna de les collites, en retirés una fracció en espècie. En general, de qualsevol grana collida, un terç solia ser per a l'amo; del bestiar, se'n podia quedar una meitat. Pel que fa al porc, les proporcions podien variar molt d'una casa a una altra. A vegades es donava un terç, i d'altres només una cuixa. Encara que no estigués escrit en un contracte, era normal que en diades senyalades, com per Nadal, es fes el present d'una gallina als amos⁴⁷.

L'*estraperlo* i el contraban de tabac que, sovint, entrava per Canyet, s'amagava en alguns masos de l'Ardenya⁴⁸.

Una altra cosa diferent era l'educació dels infants que creixien al voltant del mas. Era força habitual que els nois i noies d'onze i dotze anys deixessin l'escola aviat per posar-se a treballar en les tasques del camp. De fet a les cases de pagès, a mesura que els infants es feien grans, els jocs estaven relacionats amb l'entorn: donar de menjar a l'aviram, recollir els ous que les gallines posaven per racons dels galliner, anar als marges dels conreus a buscar herba pels conills, etc.

Aquests records, massa resumits aquí, ens deixen intuir un altre sistema de vida sostenible i equilibrada que avui s'ha extingit. Aquells masovers o pagesos, amb la seva activitat, eren uns bons gestors del territori. Els masos, els conreus a petita escala amb els boscos nets, constituïen una riquesa paisatgística i, el que és més important, potenciaven la gran varietat d'espècies vegetals i animals, la biodiversitat.

Amb la decaiguda de l'activitat agrícola es perdrà el paper del pagès com a mantenidor i gestor del paisatge.

Es perdran les tanques arbrades, les sèquies, les xarxes de reg i els marges.

Tots aquests elements tenien una importància ecològica excepcional.

⁴⁷ CASADO, A., "Masovers d'ahir i d'avui", *Pexada*, 37. Hivern 2004 - 2005. Pàg 21.

⁴⁸ Gavarres, núm. 06. Tardor-hivern, 2004.

(2) El treball

La política d'autosuficiència econòmica dels anys quaranta portà el país a un empobriment i, els guixolencs, a haver de fer diverses feines per a subsistir.

Com hem dit al principi, els efectes de la guerra van significar una pèrdua d'homes joves, i això repercutí també en el mercat de treball. La població activa es va reduir. Alguns guixolencs es veieren obligats a tornar -totalment o parcialment- al conreu de la terra. Els pagesos destinaven la seva parcel·la a diferents conreus i aprofitaven les possibilitats del bosc proper.

Pel que fa a la pesca, Sant Feliu perdé importància en relació a d'altres poblacions del litoral. Un pescador, un taper o qualsevol obrer podia combinar el seu treball amb el conreu d'un hort dels voltants de la ciutat.

L'atur, les hores extraordinàries, els salaris baixos -encara més en el cas de les dones- no permetien en moltes ocasions cobrir els mínims de supervivència. No serà fins al 1956 que es recuperarà el nivell de renda familiar existent el 1935.

↓
Fent garbes després de la sega,
als camps del mas Sicars
(Castell d'Aro), cap a 1955.

Proc.: M. Agustí.

(2) El treball

Una economia controlada

Abans de començar aquest paràgraf de l'economia durant el primer franquisme, cal tenir present algunes de les coses que direm al final d'aquest llibre, quan parlem de la nova organització política i administrativa del *Nuevo Estado*. És a dir, que tota l'economia de la postguerra era controlada per l'administració. Un control polític sobre la realitat econòmica que, aquí, s'exercirà sobre els pagesos i propietaris del camp pel poder local, seguint les premisses autàrquiques marcades pels vencedors. L'ordre restaurat va assegurar el predomini de les classes tradicionalment dominants de la població, i es recolzava en la força del nou Estat totalitari o nacionalsindicalista.

La Cambra de Comerç⁴⁹, l'any 1944, publicava aquests informes generals sobre l'economia de Sant Feliu:

"COSECHA.- La cosecha en general ha sido buena en la demarcación de la Cámara.

INDUSTRIA.- La industria corcho-taponera se halla casi totalmente paralizada por falta de exportaciones.- Un tratado o convenio comercial con Francia, supondría un fuerte alivio de la situación.

COMERCIO.- La situación del comercio, en nuestra demarcación paralela a la industria, atraviesa también una fuerte crisis, agravada por la escasez de artículos.

NAVEGACION.- Debido a la crisis que atraviesa el comercio y la industria, hállase paralizado el puerto de esta Ciudad

ELEMENTO OBRERO.- Descontento por falta de trabajo.- La carestía de la vida viene a agravar su situación.- El paro afecta a un 40 % del elemento obrero".

En resum, durant la immediata postguerra l'economia local, llevat de l'escassa agricultura i de la pesca, estava força paralizada.

L'activitat agrícola i forestal

L'acabament de la guerra no va resoldre la manca de quasi tot i, especialment, d'aliments per a la majoria de la gent. Tot al contrari. Va empitjorar considerablement. I una de les raons era que, durant els tres anys de guerra, el conreu de les terres i totes les activitats productives es van reduir considerablement perquè la totalitat dels homes entre els 18 i els 40 anys havien estat obligats a anar a la guerra, o a fugir. Per tant, les terres quedaren gairebé ermes, i es produïa una mínima part de la necessària per alimentar la població. D'altra banda, l'intervencionisme del *Nuevo Estado* sobre la producció, els preus i la distribució va ser especialment intens a l'agricultura, i aquesta política originà també un actiu mercat negre, sobretot pel que fa als cereals⁵⁰. El

⁴⁹ MEMORIA 1944, Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de San Feliu de Guíxols.

⁵⁰ YSÀS, P., "L'estraperlo al camp: el cas dels cereals", dins *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans. La llarga postguerra*. Vol. 10. Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1977.

La part de més amunt de l'horta de can Robert -a la vall de les Comes- estava dedicada al conreu de secà. La de més avall, al conreu de regadiu. A la fotografia, Frederic i Antoni Ferrer recullen el blat.

Foto: Lolita Paituvi. Publicada per P. Sala.

Servicio Nacional del Trigo controlava les hectàrees conreades i els cereals obtinguts. A Sant Feliu, l'any 1941⁵¹, els pagesos que més en declararen oficialment varen ser Joan Barnés Llorc, de la Creu de Sant Pol, amb 1.450 kg de blat i 1.100 de civada; Salvi Dardé Albertí, de Mas Toi, amb 1.051 kg de blat; Josep Gabarró Costa, de s'Agaró, amb 1.160 kg de blat i 4.000 de civada; Josep Gatus Blanch, de mas Rabell, amb 1.400 de blat, i Joan Vellvehí, del mas Pitxo, amb 1.400 kg de blat, etc.

Així i tot, en general, es pot afirmar que els anys immediats a la guerra civil el nivell de vida de la pagesia va anar augmentant -relativament, és clar-, ja que els productes de la terra s'havien de pagar al preu de la seva pròpia escassetat.

Els pagesos, productors d'aliments bàsics, van poder subsistir amb més facilitat que els que vivien a ciutat. Els que conreaven la terra i criaven bestiar tenien, a més, la possibilitat de comercialitzar una part de la seva producció a preus de mercat, que van augmentar extraordinàriament i, com qui diu, sense moure's de casa els ho treien de les mans al preu que fos. També es van aprofitar d'aquesta situació de precarietat els que formaven part de la cadena distribuïdora del racionament, com alguns botiguers i flequers. La picaresca es donava en tots els camps.

Les petites hortes, localitzades en reduïdes propietats individuals i destinades en principi al consum familiar, produïen lleguminoses, hortalisses i tubercles, que, un cop cobertes les necessitats familiars, es podien vendre

⁵¹ AMSFG. UI 5951: Estadística agrícola.

al mercat de la ciutat o d'una vila veïna, o intercanviar per altres productes. La gent de pagès vivia gràcies als mercats. Els diumenges es feia el mercat de Sant Feliu i els dissabtes el de Girona, etc. Els carros, els cotxes de gasogen i els trens hi transportaven les mercaderies. Els burots controlaven l'entrada de les mercaderies a les entrades principals de la ciutat. També proveïen de feixines fetes de bruc als flequers per escalfar els forns, que les cremaven senceres, i no deixaven residus nocius dins del forn.

Aquesta molt primerenca millora econòmica d'una agricultura familiar, tradicional, no era el resultat d'una inversió en la renovació tècnica de les explotacions, ja que la situació d'estancament econòmic no ho feia possible. Més aviat fou el resultat d'un treball continuat de tota la família: fer la perolada per als porcs, després de recollir les glans de les alzines i dels roures, munyir les vaques, controlar els galliners i les gàbies

dels conills, etc.

Recordem que, en els períodes de més escassetat d'aliments, l'aviram, els ous, els conills i la llet van resultar fonamentals per a la supervivència de la pròpia pagesia, dels parents i també d'altres amistats i coneguts de la ciutat.

La neteja dels estables i de les corts servia per apilonar els femers que, com a adobs obtinguts per la fermentació natural de les deixalles, van tornar a ser molt útils en aquelles circumstàncies en què els adobs químics eren escassos i anaven racionats en funció de les collites.

L'any 1956, els conreus de secà (principalment, com hem dit, tubercles, lleguminoses i cereals) i de regadiu (horts) encara sumaven, conjuntament, la tercera part del terme.

Les Gavarres i l'Ardenya eren plenes d'alzines, suros, roures, pins, etc. I ja se sap que, històricament, l'aprofitament dels boscos havia estat important per a l'economia local. A les terres de conreu, s'hi afegia allò que donaven els boscos -i el sotabosc- que completava el sou petit del pagès. O donava feina independent de l'agricultora als qui aprofitaven el suro, feien carbó o llenya. Els caps de setmana, s'anava a bosc a fer llenya, rabasses o a pelar suro. Activitats que, a poc a poc, aniran desapareixent. La manca d'una política forestal de protecció i la davallada en la rendibilitat dels boscos en serà la causa més important. Per això, l'extensió i el predomini del pi i del matoll aniran en augment.

L'Antoni Ferrer, segant a l'horta de can Robert.

Foto: Lolita Paituvi. Publicada per P. Sala.

La pesca

Entre 1930 i 1950 la gent que es dedicava a la pesca perdé importància en relació a Roses i Palamós, on es concentrà una forta immigració de pescadors procedents de Tarragona, Castelló i Alacant. Així, el 1955 Palamós tenia 357 pescadors, Roses 464, l'Escala 334, Blanes 171 i Sant Feliu tan sols 104⁵². Xifra que restaria estabilitzada. D'aquests pescadors, 21 ja procedien del sud de la península i 12, de Tarragona i Castelló. En la postguerra, doncs, la pesca de la població se situava a un nivell molt inferior respecte a les poblacions esmentades del litoral gironí.

El novembre de 1939 a Ajudantia Militar de Marina de Sant Feliu constaven 135 embarcacions de pesca del terme municipal guixolenc. La majoria eren de pescadors professionals, que en tenien més d'una i n'utilitzaven una o altra segons l'època i el tipus de pesca a què es dedicaven. La resta eren petits bots a

rem de guixolencs que no vivien pas de la pesca, sinó que els utilitzaven -sobretot a l'estiu- per capturar peix per a consum propi.

Entre 1945 i 1947 se'n mantingué el nombre: 93 embarcacions a rem i 41 motoritzades.

El 1950 hi havia cinc vaques i divuit teranyines. De 1951 a 1954 existien: quatre embarcacions d'arrossegament, 15 teranyines amb llurs embarcacions auxiliars de pesca amb llum, i 24 per anar a armellades, al sardinal o altres activitats pesqueres.

Entre les petites embarcacions hi havia les dels nansaires que, amb les xaiques, continuaven anant a calar nanses i al palangre. Una pesca ja tradicional. Calia trobar les roques -caladors- on hi havia la llagosta i altres peixos de roca. Els nansaires es guiaven per "senyes" marítimes, que guardaven amb molt de secret, i que passaven d'avis a néts. Amb les noves tècniques -el radar o les sondes- tot això es va acabar. Les nanses són uns ormeigs de forma acampanada que els mateixos pescadors es feien amb vímet o

Col·locant els pals travessers a la sorra per a treure la barca. El cavall d'en Sabater a punt d'arriar la barca. Any 1958.

Proc.: Família Mas-Bou. Publicada per G. Bussot a *L'Arjau*, 46, "Fets i gent de mar".

⁵² BARBAZA, Y., o. c. pàg. 165.

joncs. Hi pescaven tota classe de peix, no solament llagosta, sinó gerles o capellans, llobregants, gallines, molles, congres, neris..., de tot. Encara avui, els germans Jaume i Pitu Soler -els Conet- en coneixen tots els secrets, d'aquesta mena de pesca artesana que, pràcticament, s'ha extingit.

Pel que fa al tipus de pesca general, les espècies capturades més importants eren la sardina, l'anxova, boga, sorell, verat, etc. El 40 % de la sardina es consumia fresca, mentre que l'altre 60 % se salava. I amb la mateixa proporció es consumia l'anxova (45 % fresca, 55 % en salaó). Era la pesca de la teranyina la que proporcionava el peix blau. Sortir de nit amb la barca grossa i un bot de llums -xaica o gusi-, posar en marxa el "sonar", arriar el

bot de llums, tirar l'àncora, mirar el corrent amb l'escandall, calar, cenyir o tancar, llevar la xarxa, etc. En aquella època les xarxes eren de cotó i els caps de cànem, de pita o espart. Però a partir dels anys seixanta aquests elements varen ser substituïts per fibres sintètiques.

Va arribar la xarxa de niló que, de seguida, a començament dels 60 es va anar imposant. Va desaparèixer la de cotó i els "perols" -el Perol Vell- on es tenyien les xarxes. Cal esmentar aquí, potser, el costum de molts d'anar cada dia a pescar amb canya al moll, i no solament com a mitjà de distracció.

Al carrer Sant Llorenç, en Joan Callol i Callol venia peix fresc i salat a l'engròs; també n'hi venia Narcís Viñolas Raig. Un altre venedor de peix important era Esteve Cros Salvatella.

La venda al detall es podia trobar a can Lluís Macaya, a la Baixada de les Eres i al mercat, on tenien parada Dolors Salvatella, Lluís Calpés, Francesc Ribot, Raimunda Ragolta, Diego Martínez Pérez de Tueda, Joana Geronès, Miquel Garriga, Teresa Simon, Josepa Mariné, Carme Lleonart, Quintín Cabrejas, Victòria Reixach, Dolors Iglesias, Carolina Cros Salvatella, Sara Illas, etc⁵³.

L'ofici de fer barques

L'ofici de fer petites barques de fusta, sortosament, s'ha pogut mantenir a la ciutat pràcticament fins als nostres dies, per l'activitat de Josep Gay Codina, del seu fill Ramon, i de Pere Carré, mestres d'aixa que han deixat la seva empremta i han creat escola.

Mentre que el primer s'ha dedicat a fer-les, el segon s'ha dedicat a reparar-les al *varadero* que s'inicià l'any 1935. L'any 1942 Joan Bordàs va projectar unes drassanes que s'instal·larien al racó de Llevant, i que serien dirigides pel constructor basc Tomás Ruiz de Velasco i on, entre 1943 i 1945, es bastiren dos grans vaixells de

La teranyina **Josefa Mercedes** arriba a la platja. Any 1962.

Proc.: Família Mas-Bou.

⁵³ Ens referim als anys quaranta.

càrrega, de ferro reblat: el *Polar* i l'*Antares*.

Al carrer de Sant Isidre, hi ha un taller on encara es construeixen embarcacions de fusta. En Ramon Gay hi ha treballat molts anys. Hi ha construït pràcticament de tot: bots, xaiques o gussis que no passen de quatre o cinc metres; llaguts d'un pal amb vela llatina, etc. Fer un bot, un veler o qualsevol tipus de vaixell implica tot un procés en què l'artesà -el mestre d'aixa- intervé des del principi fins al final. Es comença fent la maqueta del vaixell a una escala d'1/10 o de 1/20. Un cop feta la maqueta, es passa a construir al natural, començant per la quilla i després les quadernes. I així es va muntant tota l'espina dorsal, que va de proa a popa. Unes plantilles serviran per tallar la fusta. Quan hi ha totes les quadernes muntades es folren amb

fusta de pi, normalment. La quilla i les quadernes solen ser de fusta de roure o d'alzina. També s'utilitzaven d'altres fustes, com l'embero, el cedre, etc.

Després de folrar-lo, s'ha de polir i calafatar amb una espàtula de ferro que introdueix l'estopa a les juntures de les taules de l'embarcació.

L'increment de la pesca esportiva en els darrers anys va fer que la demanda d'aquests vaixells de fusta no minvés. Hi havia més treball que no pas personal preparat per fer aquest tipus de feina.

L'estiu de 1958 els mestres d'aixa Josep i Ramon Gay, amb els seus ajudants, acabaren l'única construcció nova -d'una certa consideració-, feta de fusta i avadada a la platja de Sant Feliu amb el nom de Pasajes Costa Brava⁵⁴.

Josep i Ramon Gay, mestres d'aixa, construeixen la darrera embarcació gran, feta de fusta, a la platja. 1957-58.

(AMSG).

⁵⁴ ÀNCORA, 3.07.1958.

> ANNEX:

Testimoni de Josep Vicente:

Treballar al moll en temps de grisors⁵⁵

Heus aquí: Jo he guardat fusta al moll.
Vosaltres no sabeu
què és
guardar fusta al moll;
però jo he vist la pluja
a barrals
sobre els bots,...

De *Nocturn per a acordió*. (Joan Salvat Papasseit)

"1.- Desapareguda l'activitat comercial al nostre port, el moll amb l'escullera en la seva badia, conformen l'espai propi de treball en terra dels pescadors i de l'amarratge de llurs teranyines i barques de tresmall a més dels de les embarcacions de lleure. Aquestes activitats les empara l'harmonia de les virtuts ambientals del conjunt badia-port, de manera que 'anar fins a la punta del moll' és un dels atractius més agraïts i gratuïts que l'agradabilitat de la ciutat pot oferir: des de l'escullera, la petita ciutat paral·lela amb els severs turons que la mig abracen - en matins tramuntanals es veuen nítids com un aiguafort-, es desplega a la contemplació, i si ve d'aquí a la reflexió, amb una elegància i generositat que no es donen en gaires ports.

Sempre va ser una mica així, de manera que la potent estructura del port -la pròtesi de granit i ciment que ara fa cent anys començà a ser implantada a la badia- va esdevenir progressivament un factor definidor més del discret encant de la població; si una de les poques activitats innòcues dels humans és el badar, al port s'hi donen molt bones condicions per a la pràctica de la forma suprema de l'oci que és mirar com les coses estan quietes i com algú treballa en elles.

Són els teranyinaires que descarreguen caixes de peix blau a la llotja quan hi ha peix i els tresmallaires que desmallen mòlles, lluços, rogers, pagells i orades; quan és estiu hi ha també els homes que fan l'endrega a embarcacions d'esbarjo. En temps diferents dels d'ara, l'estímul era també anar a veure els vapors de tantes nacionalitats d'Europa i d'ultramar que venien a carregar taps, aglomerats de suro, 'paques' de 'desperdicis': anglesos de la naviliera McAndrews, alemanys de la Neptun, suecs de la Svenska Lloyd (que de vegades descarregaven pasta de paper), holandesos de la KNSM, nord-americans de l'American Export Lines, de la Fabre Line, francesa em sembla, i d'altres procedències de manera que, gràcies al port, Sant Feliu, com també Palamós, fou cosmopolita *avant la lettre*. (Hi hagué un temps -no tan llunyà com això- que a la ciutat hi havia viceconsolats o agències consolars de set o vuit països europeus).

Anar al moll a veure quin vaixell -fos vapor o pailebot- hi havia, llegir-ne el nom a banda i banda de la proa i el nom i el port de matrícula a popa, saber el port de destinació o imaginar-lo,

Treballs al moll per a recuperar les embarcacions enfonsades durant bombardeigs de la guerra.

Fons V. Gandol (AMSFG).

⁵⁵ Publicat a *L'ARJAU*, núm. 50. Novembre, 2004.

sentir la ferum peculiar que desprenen les naus, -una fortor com de resclosit però diferent i escalfat-, era com imaginar un viatge i repassar una lliçó de geografia.

També hi tocaven vapors de bandera espanyola, generalment amb suro des de ports andalusos i càrrega diversa d'altres llocs, i setmanalment hi havia algun dels petits vapors pintats de gris de la Naviera Condesinas (*Condesito, Condestable, Condecorado*) que feien l'anar i tornar entre Tarragona, Barcelona, Sant Feliu, Palamós, Marsella, Gènova i Liorna o la Spezia -és a dir, l'arc mediterrani nord-occidental. I encara, venien els pailebots noliejats per a la sal de Torrevella, Sant Pere del Pinatar o Sant Carles de la Ràpita; i algunes vegades eren socs per a la indústria química i la destil·lació seca de la fusta, de la qual hi havia una fàbrica a Sant Feliu, al 'sector' de Calassanç -els 'Químics', se'n deia. Periòdicament, venien també els 'carboners', vapors en general força tronats que portaven carbó de pedra d'Astúries. La càrrega anava consignada a la Compañía General de Carbones, que tenia el magatzem en un gran tancat a cel obert allà on ara hi ha la nosa del Joan I, i també a l'empresa Josep Sibils, que emmagatzemava en un solar a la carretera de Palamós. De vegades el carbó anava directament a la fàbrica de gas... Si hi hagués manera d'estudiar els papers -coneixements d'embarcament, facturacions, correspondència- de cases consignatàries, segur que se'n treuria una interessant història.

"2.- Però al port, tan plàcid, tan acollidor, també s'hi han viscut penúries i humiliacions: Era el temps atemorit i terriblement mal alimentat de la postguerra -el temps del farro,⁵⁶ podríem dir-ne-, els primers anys 40. Al moll hi havia dos vapors enfonsats per bombardeigs franquistes, el *Cabo Tres Forcas*, de la Naviera Ybarra, i el *Sac 5*, de la Sociedad Anónima Cros. El govern de Madrid vencedor havia creat la 'Comisión de la Armada para el Salvamento de Buques', amb l'encàrrec de reflotar embarcacions naufragades als ports republicans. Els bussos treballaven amb escafandres 'clàssics', de casc rígid d'aram i fabricació anglesa. Se'ls vestia d'una peça de goma gruixuda, i l'aire els arribava impulsat des d'unes bombes pneumàtiques amb dos volants moguts a força de braços,

El vaixell *Cabo Tres Forcas*, reflotat després de la guerra, al moll de Sant Feliu el 1958 aprox.

Col. Miquel Comas.

com sortit, tot plegat, d'una il·lustració de novel·la de Juli Verne. Eren gent, els bussos, de feina dura i geni fort, andalusos, bascos, mentre que el personal d'ofici d'en terra -fusters, mecànics- era en general gallec.

Es patia molt de fred els dies crus d'hivern treballant a la intempèrie vuit hores al dia sis dies a la setmana en feines que molt sovint no implicaven moure's gaire. Hi treballaven potser una trentena de persones, la majoria forasters, d'entre les quals deu ser just posar aquí els noms dels bussos Molina i Goitia, del mecànic Neira, de Carvalho, el fuster, a manera de petit homenatge a totes aquelles persones que vingueren a treure barcos, s'hi estigueren força temps, hi feren amics, fills seus compartiren col·legi amb escolars d'aquí i, amb els mitjans de l'època -que avui serien irrisoris-, ajudaren a reflotar aquelles baluernes fosques i dramàtiques que, passat molt de temps, un dia deixaren el nostre port i uns remolcadors els portaren lentament, com si fossin enormes animals malferits, a Barcelona, des d'on mai més no se n'ha sabut res.

⁵⁶ "Farro" és la farina de blat de moro, base principal de l'alimentació de la gent treballadora en aquella època.

També treballar a la càrrega i descàrrega dels vapors era feina que exigia molta necessitat de guanyar un jornal. Quan 'hi havia vapor', molts homes aplegats en una petita multitud de necessitats érem atents a l'encarregat dels consignataris que, des d'una petita elevació a la plataforma del moll i 'a dit', escollia la vintena de 'triats' entre tants que pidolaven feina. Era una mena de rifa en la qual, toqués o no, sempre es perdia, i és que no podia ser d'altra manera: s'era perdedor per definició.

Un dels encarregats es deia Floris i tenia un caràcter fort i cridaner, i l'altre era en Pere Buixó (Pere de la Culebra, li deien, no sé per què) i el seu caràcter era més bondadós, gairebé compassiu, per bé que la feina havia de fer-se. Havia de ser un quadre patètic el d'aquells homes, algun ben jove, mal nodrits, esperant que els caiguessin a la mà, com una almoïna, uns pocs jornals: un col·lectiu de companys de fatigues, cada un traginant la seva. Es pot creure que en Pere de la Culebra ho veia tal com era.

Perquè, en aquells anys, el treball als vapors era dur, gairebé una forma d'esclavitud. El carbó venia, està clar, a dojo a les bodegues dels vells vapors que es buidaven a còpia d'omplir coves de vímet molt grossos i sòlids, fent servir uns xapos acabats en punta, com

la forma de mitja clova d'ametlla, i grosses pales, tot molt reforçat, perquè no res podia ser normal en aquelles feines sinó agressivament robust. En la negra negror de la bodega, com el decorat d'una mina, el tros de cel blau que es veia per l'escotilla si un moment s'aixecava el cap de la feina, tenia el color d'una dolorida esperança fora d'abast. No hi havia grues en terra com hi hagué anys a venir, i per aquell trau en baixava el cable de la 'plomà' de la grua del propi vaixell amb els coves buidats que el mateix cable hissava plens. Feina bruta la del carbó, que és com greixós i fa una pols que s'arrapa a la pell, a dins del nas, de les orelles. En el mirall gastat de la memòria tot és gris i negre. Quan el que es feia era carregar bales de taps, la cosa no era tan patidora, tot i que estibar les bales en l'espai de la bodega aprofitant al màxim els racons no era cosa per xalar-hi.

Amb posterioritat al salvament dels barcos abans esmentat, al moll es fabricaren blocs per reforçar l'espallier de l'escullera. També era dura la feina, igualment inhòspita en temps d'hivern i sorollosa: una màquina molt elemental matxucava la pedra de pedrera per fer-la a trossos de mida adient per barrejar-los amb el pòrtland. L'empresa constructora es deia González Barros, SA, era gallega i segur que estava en connivència amb els cacics del franquisme. Sigui el que sigui, si es va ara al moll es pot saber quins blocs són els d'aquella operació: són els més ratats de ciment i aquells en què es veuen més les pedres de la matxucadora. G.B, SA era gasiva pel que fa al ciment.

"3 i final.- Així era el treball al moll en època d'humiliacions, coses que no són a la memòria escrita sinó, encara, a la memòria viscuda.

I no obstant els temps de grisor, la sòlida i elegant escullera oferia sempre -com un potent gest d'esperança- la contemplació de la cal·ligrafia lineal dels edificis de la ciutat posada gentilmente entre la badia i la línia dels foscos turons que, en dies d'ambient tramuntanal, es veuen nítids i arestats, com un aiguafort. Part d'enfora hi teníem -i tenim- el mar inacabable".

Avarada dels vaixells Polar i Antares al racó de Llevant. Juliol de 1943.

Col. Fina Mallol.

La indústria

Com hem vist en l'informe de la Cambra de Comerç de 1944, durant els primers anys de la postguerra continuava la crisi i l'atur (el 85 % dels obrers, segons el Manual d'Acords; un percentatge potser exagerat) en el sector de la indústria surera, a causa de la Segona Guerra Mundial i, sobretot, de l'enfonsada d'Alemanya. Fins a l'any 1949 no cessà el bloqueig internacional, i no s'obrien oficialment els mercats internacionals.

El 1940 comptabilitzem un total de 62 empreses que ocupaven o donaven feina a més de cinc treballadors, a règim reduït o a jornada completa. D'aquestes, 28 fabri-

caven taps de suro i donaven feina a 603 obrers/obreres. Les que tenien més treballadors eren la *Hijos de H. A. Bender*, amb 86, i la *C. A. Greiner e Hijos*, amb 65. N'hi havia quatre d'aglomerat que ocupaven uns dos-cents obrers. *Hijos de E. Roselló* en tenia 66, i es dedicava a làmines, llana, etc.

Cal tenir en compte, d'altra banda, que a més a més existien les petites empreses, de caire familiar, que no arribaven a cinc treballadors, i que ens n'incrementarien el nombre i també el dels obrers en general.

Tres anys més tard, el 1943, ja eren 173 els contribuents industrials que constaven al cens de la Cambra de Comerç; dels quals, 82 eren fabricants de taps. 18 empreses més es dedicaven a diferents especialitats:

→
Triant taps a l'entrada de la casa dels
germans Solés Massaguer, al carrer de
Sant Pere, als anys cinquanta.

Proc. Granja La Corxera.

làmines, discos, aglomerat, objectes i llana i paper de suro. A aquest centenar d'empreses relacionades amb la primera matèria del suro, cal sumar-hi 22 taules de carradors que constaven a l'apartat d'arts i oficis.

El gruix del volum d'exportació de productes surers es dirigí bàsicament a Alemanya els anys de la Guerra Europea. Els que exportaven als altres països, per via marítima, necessitaven un certificat de navegació (NAVICERT) visat pels anglesos. A mesura que arribava el final de la guerra, les exportacions i la feina baixaren. Quant a les empreses exportadores, les empreses que tenien un permís especial d'importació per a les necessitats pròpies de les seves indústries eren: *La Suberina SA*, *C. A. Greiner e Hijos SA*, *Luis Sibils Ribas, Hijos de E. Roselló Vilá SL*, *Ramón Bonet SA* [com a fabricant de licors i comerciant], *La Casa Alemana SA*, *Salvador Pujol Sc. de L. Moner*, *Juan Prioux Pansin*, *José Batet*

Hijo, Narciso Vicens, Juan Sanjaume Maymí i Hijos de H. A. Bender SA.

Així, doncs, després de l'enfonsada d'Alemanya, els Manuals d'Acords dels anys 1944 i 1945, la *Memoria* de la Cambra de Comerç i l'estadística de l'Oficina de col·locació es feien ressò de la crisi de la indústria surera, causa principal de l'atur obrer⁵⁷. Potser aquí cal recordar als lectors més joves que, llavors, els treballadors que no tenien feina o que només en tenien tres dies no cobraven de cap organisme oficial.

A més, l'escassetat d'energia elèctrica era encara un problema afegit a la indústria l'any 1954, que es veia obligada a instal·lar motors d'explosió per mantenir el desenvolupament normal de les seves activitats industrials.

La ja esmentada descripció de Sant Feliu de 1944⁵⁸, en parlar de la indústria, diu el següent:

Treball de fuster, a la *Carpinteria Guixolense* l'any 1957.

Foto: Pla. Proc. L. Loubat (AMSFG).

Antiga fàbrica de *Hijos de Benito Planellas*, al carrer Maragall.

Foto: Jordi S. Carrera.

⁵⁷ M. A. 133, 20-07-1944, f.95; M.A. 134, 31-08-1944, f.2v., on es diu que el 85 % dels obrers de la indústria del suro es trobaven en l'atur.

⁵⁸ WENNBERG, M^a. R. i R. M^a, o. c., pàg. 88.

"Su principal producción, es la de objetos de corcho, en sus múltiples empleos, tapones, suelas para calzado, cajas y objetos de arte y adorno, algunas de las cuales son una maravilla, conglomerados, etc., ocupándose su desarrollada industria casi totalmente a este ramo (...) Como es natural por ser población marítima, tiene su industria pesquera, que es después de la citada, quizá la más en auge, posee también fabricación de tejidos de seda, cáñamo, y una fábrica de chocolate; también tiene una Industrial bolsera, talleres de Artes Gráficas y ya en último término, algunas empresas constructoras y fabricación artesana de cestos, alpargatas y otros pequeños artículos, deberíamos aquí repetir de nuevo el corcho, pues todas estas pequeñas obras de arte hechas con él, son magníficas obras de mano artesana y sin ninguna duda, las mejores. {A peu de nota diu}: Es notable la esmerada edición en corcho de la obra de Cervantes Don Quijote de la Mancha, magnífica labor artística llevada a cabo en los talleres gráficos Viader de San Feliu de Guixols".

Encara l'any 1954 hi havia problemes d'electricitat que perjudicaven la indústria:

"Como en toda la región, también en nuestra ciudad se deja sentir la escasez de energía eléctrica con la consecuente perturbación que ello ocasiona en la industria, ya que la mayoría de las fábricas de nuestra ciudad se han visto obligadas a instalar motores de explosión para continuar el desarrollo normal de sus actividades industriales⁵⁹".

Fins a 1958 la indústria surera, amb les seves permanents crisis i petites recuperacions, es mantingué en la mateixa configuració de començament de segle.

A partir d'aquella data, es constata una progressiva disminució i un empetitiment de les fàbriques de taps. S'accentuà la característica d'una indústria amb mol-

tes empreses de pocs treballadors, sense que s'intentés mai la unificació empresarial.

Si el 1958 hi havia 27 empreses d'1 a 5 treballadors, el 1970 n'hi havia 35. En canvi, si pels mateixos anys n'hi havia hagut 6 (1958) de 51 a 100 obrers, el 1970 només n'hi havia dues.

El 1957 hi havia unes cent trenta empreses relacionades amb el suro com a matèria primera. Això sí, més diversificades: exportadors, especuladors de suro sense treballar, fabricants de carracs, de taps, de discos, de làmines, d'aglomerat, de llana o paper de suro, d'objectes de suro, etc.

Nombre de treballadors en la indústria surera⁶⁰

ANYS	NOMBRE D'OBRES
1900	1.550
1924	1.150
1943	1.507 ⁶¹
1958	1.517
1962	1.102
1964	891
1970	624

Quant a les altres indústries, el 1940 n'hi havia tres de teixits, amb 94 treballadors (Casas y Limberg, amb 22 treballadors; Vda. Rufi Romà, també amb 22, i SA Badico i J. Prats ["Les Sedes"], amb 50). En aquesta darrera, a final dels anys quaranta, ja hi treballaven força més de cent persones. Per altra banda, donava feina per fer a casa: borles, etc.

A partir de 1944 tornà a obrir les seves portes la fàbrica tèxtil més important, que havia estat dels Estrada i dels Girbau, i que en aquesta època era d'Olegari Soldevila i Godó (després, Godó i Trias).

⁵⁹ *Símbolo*, "Crónica Local". Novembre, 1954.

⁶⁰ Font: Campistol P. / Lluch, E. o. c.

⁶¹ Inclous els 257 obrers de suro que estan en l'atur. *Memoria* 1944. Cambra de Comerç.

Tres tallers mecànics: Castelló, J. Puig Laporta i Isidre Pernal, el 1940. Quatre anys després hi havia també en Sebastià Juanico, Carles Burcet, Joaquim Massallé, etc. D'aquests, sobresurten els tallers de Francesc Castelló i el de l'Isidre Pernal per la construcció de maquinària per al treball del suro i per la fabricació de molins de grans dimensions, per poar aigua.

La industrial Bolsera ocupava, aleshores, setanta treballadors.

Quant a la construcció, quatre empreses (Labrús, Franquesa, Masó i Pallí) tenien 93 obrers.

La producció i confecció del tèxtil anà en augment. De manera que el 1964 donava feina a 340 obrers. Més endavant, el 1970, experimentà un descens la mà d'obra d'aquesta indústria: 239.

L'increment del nombre de treballadors i d'empreses en el sector de la construcció -incloses les de materials de construcció- va ser: 308 l'any 1955 i 695 l'any 1960.

Aquest increment de l'activitat de la indústria de la construcció venia originat pel creixement del sector turístic i de la demanda de mà d'obra (immigració).

Altres oficis i el treball de la dona

Altres oficis, avui desapareguts, configuraven el panorama humà de la ciutat de la postguerra, com ara els serenos i vigilants, el matalasser (Pere Coll), el boter, etc. També desapareixerà l'art de fer gorres. En Josep Puget i Font, els primers anys quaranta, encara n'havia fetes al carrer del Mall. I en Pere Soler Balet feia esparidenyes a la Baixada de les Eres.

Encara recordo perfectament Josep Pou, del carrer Cubias, que es dedicava a fer cistells i coves, utilitzant

el vímet, la canya i l'esberlador. De coves, se'n necessitaven a les fàbriques de taps (per rentar, tragar, saltar, triar...), a les peixateries per a la subhasta del peix, coves de copejar, de jardiniers, de pagesos, d'anar a buscar bolets... etc. Cistells i coves de tota mena i mida, llargs, rodons, etc.

També conservo en la memòria la imatge del darrer sabater del carrer Sant Martíà, en Rafael Figueras i Auladell, que podia fer-te les sabates a mida. En Rafael era deixeble d'un altre sabater de molta anomenada, Josep Anglada i Costa. Una feina artesana que en Figueras combinava amb la de músic, la seva autèntica afició⁶².

Mentrestant, els serenos vetllaven -teòricament- la ciutat dormida. I els escombriaires, un servei contractat al Gremi⁶³, feien servir d'abocador legal de runa la cala Jonca⁶⁴ o algun altre indret de Sant Elm. Uns i altres, per Nadal, passaven per les cases la felicitació per rebre l'*aguinaldo*, les estrenes. El nunci ("Se

Dona remendant xarxes. Any 1943.

Fons EMB. Foto: Pere Rigau.

⁶² Cros, E., "L'ofici de sabater", *Es Corcó*, núm. 5, maig de 1981.

⁶³ S'adjudicà al Gremi d'Escombriaires la recollida per 3.025 pessetes (M. A. 8-01-1948).

⁶⁴ CMP, 29-04-1949; Cala Jonca "lugar donde echar los escombros", M. A., 6-03-1952, f. 36.

hace saber...”), els drapaires (“No hi ha cap pell de conill!”), els esmolets, els repartidors de llet, cafè, diaris, pa, aigua picant, sifons, gel, programes de cine, esqueles, etc; els capellans amb sotana, als quals es besava la mà, els corredors de taps, els gelaters..., figures, totes elles, que formaven part de la vida quotidiana als carrers de la ciutat.

El carretó dels gossos i els cotxes fúnebres d'enterrament, amb més o menys sacerdots, torxes i cavalls guarnits segons la categoria social del difunt; els funerals amb escolans, candela i cant gregorià. El dring de la campaneta que acompanyava la solemnitat del sant viàtic, sota ombrel·la. Eren altres aspectes -avui ja desapareguts- del dia a dia del poble.

És evident que des del primer al darrer treball o ofici hi ha hagut, directament o de retruc, la presència i la feina de la dona. Des de les feines a pagès, passant per la pesca -sargint xarxes o salant el peix-, en les màquines de les fàbriques de suro -una mà d'obra sempre més barata-, o en les professions més específiques de les dones, com cotillaires, modistes (Maria Ferran), *comadrones*, etc. Algunes dones o noies es dedicaven a servir, a fer de minyona a casa dels senyors, com ja era costum de fer-ho abans de la guerra.

Feines, totes elles, que havien de conjuminar amb la de tenir cura de la casa, dels fills i altres feines de la casa. Cosir, fer cap-nets, planxar, cuinar, fer dissabte (fer la bugada i netejar la casa). La dona pobra -la majoria en

Eduard Sais Cruañas, traginer, repartidor d'aigua picant i pastor.

Proc.: Família Sais-Bohigas (AMSFG).

l'època de la postguerra- havia de treballar a la força, per completar el sou del marit i, per tant, havien de tirar endavant les dues feines. La darrera, la de la casa, no era remunerada ni agraïda.

És veritat que, oficialment i des de l'òptica moral de l'Església, no era ben vist que la dona treballés al costat de l'home a les fàbriques, perquè això representava que la dona s'apartava de la seva veritable funció social en el marc de la família i, a més, podia comportar un perill de caure més fàcilment en el sisè manament⁶⁵.

Però la necessitat de la gent normal, per un costat, i l'afany dels empresaris de pagar menys per una

mateixa feina, per l'altre, feia que la dona treballés. El model teòric del franquisme sobre la dona no podia arrelar entre les dones de la classe obrera, que haurien de treballar sense parar i preocupar-se de totes les mancances de la casa. "La inacabable jornada de treball domèstic va tenir com a protagonistes centrals les dones, que, un cop més, van pal·liar amb el seu treball la duresa de la postguerra⁶⁶.

És evident que tanta feina i dedicació, a la llarga, havia d'afectar la natalitat de la població, que anirà a la baixa fins que, amb la immigració, es tornarà a recuperar.

Dona rentant a la riera de Sant Amanç, a la passera de cal Pitxo. 1965.

Foto: Narcís Vancells.

⁶⁵ Vegeu: "Editorial. Insistiendo", a *Símbolo*, núm. 51, novembre de 1947. Pàg. 1.

⁶⁶ BORDERIAS, C., "La condició de la dona", a *Història. Política...* Vol. 10. *La llarga postguerra (1939-1960)*.

⁶⁷ *Plaza del Caudillo*, des del 9.06.1939. *Plaza de España*, des del 8.09.1939 fins al 1990, que canvià per Plaça del Mercat.

(3) Mercat, botigues i serveis

El mercat de cada dia i el del diumenge continuà essent un nucli comercial remarcable. També ho era la plaça de “dalt”, al Puig.

↓
Maria Agustí, a la parada del mercat, als anys cinquanta.

Proc.: M. Agustí.

L'edifici del mercat i la plaça d'*España*⁶⁷ van continuar essent els espais més importants de l'intercanvi comercial. Els pagesos dels voltants -i els de la Vall d'Aro- hi portaven tot allò que no necessitaven per a la pròpia subsistència: ous, verdures, hortalisses, etc. El peix i la poca carn que es podia consumir es trobava al mercat a uns preus força alts. També hi havia la plaça “de dalt” o de les “dotze”, al Puig, prop de les sortides de les fàbriques. Al migdia, s'hi instal·laven les pageses i hi havia botigues molt conegudes, com la del ca l'*Evaristo*.

Els burots, a l'entrada de la ciutat, controlaven els productes que entraven a la ciutat per ser venuts, i en cobraven la taxa corresponent.

L'Estat, teòricament, controlava el subministrament, el transport i el preu dels queviures bàsics. Fins a l'any 1952, continuà vigent la cartilla de racionament.

Aleshores tot es comprava al detall: un petit de llet, una lliura de lleties...

Durant molts anys calgué recórrer al mercat negre, l'estraperlo, que enriqué alguns comerciants.

(3)

Mercat, botigues i serveis

El 1943 hi havia 232 contribuents comerciants, censats a la Cambra de Comerç de Sant Feliu: 33 venedors de peix fresc, 12 tavernes, 12 adrogueries, 11 carnisseries, etc. I 95 contribuents classificats com a arts i oficis: 17 barberies, 10 pastisseries, etc. I 38 ciutadans pertanyien a les professions liberals (8 agents comercials, 5 metges, 4 farmacèutics, etc.).

A més de les botigues i del mercat, hi havia la possibilitat de comprar-ho "*Todo a plazos*", a ca l'Algans, (c/ Major).

Si a baix de la ciutat el comerç se centrava a dins i als voltants del mercat, més amunt hi havia un altre punt comercial més popular o obrer: l'entorn del Puig. També en aquest punt s'improvisava un petit mercat als carrers que oferia els seus productes a les treballadores i treballadors que sortien de la fàbrica al migdia. Era la plaça de "dalt", o la de les "dotze".

Les transaccions que es produïen diàriament, a dins i a fora del mercat, especialment el mercat del diumenge, eren sens dubte les de més valor o interès.

Però ja llavors hi havia botigues o comerços remarcables: Can Bonet, Carerach, Mapa, Canals (Ignasi Pélach), Brusi, Gruartmoner, ca l'Àngel Agustí (vi i comestibles) Josep Casagran, etc. És clar que, aquí, només podem parlar d'algun.

En el marc dels tràngols passats a la postguerra amb la manca d'aliments i el racionament oficial de queviures, la cooperativa de consum -la "societat", en deien- va tenir una actuació digna de ser tinguda en compte en aquelles circumstàncies especials, perquè prestà un servei notable a la població, malgrat el control polític dels membres cooperatius que ocupaven càrrecs directius a les juntes rectores. La CNS solia demanar informes polítics i socials a la Guàrdia Civil de cada localitat. La *Ley de Cooperativas* de 1942 feia obligada la presència del

La fonda de Sant Elm, carrer Maragall, 1940.

Fons: F. Calvet (AMSFG).

clero i del *Movimiento*. A l'hora de nomenar les Junes se n'havia de presentar una terna, i el *Sindicato* elegia. La *Cooperativa de Consumo Rvdo. Santos Boada* va ser el resultat de l'obligada fusió entre dues cooperatives, l'antiga cooperativa *La Guixolense* i la cooperativa obrera de l'Ateneu Social de mossèn Sants, fusió que va tenir lloc el dia 12 de juny de 1939. L'Antoni Ametller Arxer va ser nomenat *jefe de la Cooperativa* que supervisaria una Junta Rectora (Mariano Saura, Joan Feliu, Rossend Reixach, Francesc Frigolé, Agustí Viñas i Josep Pallí Rovira). L'Albert Granolleras Gispert, en Feliu Canet Basart i en Lluís Julià Canadell en formarien la comissió inspectora de comptes. Una data ens revela la importància social que va tenir aquella societat: l'any 1967 comptava amb 2.038

socis, quan -el mateix any- l'Equitativa de Palamós en tenia tan sols 700, i l'Econòmica Palafrugença, 602⁶⁸.

A la cooperativa també feien pa. Els flequers de Sant Feliu han tingut sempre fama de saber fer-lo, el pa. Una bona tradició que continua. A can Xargay, a ca l'Algans, la *Espiga de Oro* (Mariano Catarineu), can Dubé, can *Dalmacio* Serrats, Jaume Claramunt, etc. La feina del forner era dura, ja que s'havia de treballar tota la nit. Tenien l'obrador a la mateixa fleca, junt amb el forn fix hi havia la pastera mecànica, les pales d'enfornar, la llenya...

A can Comas i a La Vienes obraven una fina pastisseria. Prop de la cooperativa, al mateix carrer de la Rutlla, hi havia la famosa botiga de comestibles d'en *Diego*

Cua de racionament, davant de can Bonet, al carrer Major.

Fons V. Gandol (AMSFG).

⁶⁸ JIMÉNEZ, A., "Moviment cooperatiu a Sant Feliu de Guíxols (1885 - 1939), Publicacions de l'Institut d'Estudis del Baix Empordà, núm. 2, 1983. FERRER I GIRONÉS, F., *Els moviments socials a les comarques gironines*. Diputació de Girona, 1998.

Torres. Molts encara recordem l'encant d'aquella botiga, amb xufles remullades a l'entrada. En *Diego* va ser un botiguer que va aprendre l'ofici a la cooperativa, i que l'1 de maig de 1940 va obrir la seva botiga al carrer de la Rutlla, on va funcionar durant molts anys:

"Quan vaig obrir la botiga només tenia fruita. A poc a poc, vaig començar a vendre cacauets, avellanes, figues... De figues, n'arribàvem a vendre a tones. Eren els anys de la gana i, a la sortida del cinema o a la mitja part, s'organitzaven veritables cues a buscar una paperina de figues. L'any 41 ja tenia grana cuita: soja, cairetes, faves seques... Heu de tenir en compte que no havia encara mongetes, ni cigrons ni lleties. A partir de 1943 començà ja a haver-n'hi. Llavors vaig deixar de coure les primeres, i he anat venent fins ara

les últimes. En veng també de crues i al detall. Més tard tinguérem conserves, cafè, vins i licors, fins arribar a tenir una mica de tot⁶⁹".

Tant en *Diego* com la Cooperativa tingueren problemes per la venda de *carburo*, a preus -1,90 pessetes el quilo- que la fiscalia de taxes considerava abusius⁷⁰.

Hi havia també les botigues especialitzades. En Maties Viñolas i en Jaume Arnau venien solament esparde-nyes. Hi havia botigues que venien faixes, retalls de roba, corda, carbó (mineral i vegetal), etc. Són comerços que avui ja no existeixen.

Entre l'activitat comercial, artesana i artística s'hauria de situar i valorar la producció i edició de llibres de

Animació al mercat de la Plaça.

Foto: P. Rigau. (AMSFG).

la impremta de Josep M. Viader. Un cop acabada la Guerra Civil⁷¹, la impremta que dirigia Josep M. Viader emprengué una etapa d'intensa activitat, treballant especialment per a diverses institucions culturals i empreses editores barcelonines, com el *Consejo Superior de Investigaciones Científicas*, les editorials Balmesiana i la d'Antoni Palau i Dulcet. La prestigiosa publicació *Analecta Sacra Tarraconensia. Revista de ciencias histórico-eclesiásticas* de la Balmesiana, s'imprimí als tallers d'en Viader durant tot un decenni, de 1941 a 1950.

El 1948 començà a sortir el cèlebre *Manual del librero hispano-americano. Bibliografía general...* d'Antoni Palau i Dulcet.

Edità en paper de suro el deliciós llibre *Cantar de los Cantares de Salomón* (1946), que il·lustraren el seu germà German Viader i Joan Ribot.

I finalment hem de remarcar la importància de l'edició en paper de suro que Josep M. Viader va fer del *Quijote* (1955), en dos volums, i que suposà un progrés respecte a l'edició del mateix llibre per part del seu pare Octavi⁷².

Els primers anys del decenni dels quaranta hi havia, a Sant Feliu, tres hotels (Noies, Marina i Murlà) i cinc fondes: Sant Elm, El Sabre, can Buxó, "L'Estrella" de Delfí Janer (c/ Especiers) i la fonda d'Enric Cruañas (Rambla Vidal).

L'Hotel Marina, que regentava Manuel Torres Brugat, era considerat de segona categoria, i s'hi podien allotjar cinquanta persones l'any 1946.

El mateix any, a la pensió Sant Elm, propietat de Jaume Calvet Homs, se n'hi podien albergar vint-i-dues. I a la del "El Sabre", d'Enric Serra Gispert (després, de Miquel Sala), vint-i-sis. Ambdues fondes eren considerades de tercera classe. Els preus autoritzats per la *Comisaría General de Turismo* anaven d'acord amb la seva categoria⁷³.

De 1944 a -almenys- 1962, a ca l'Ametller -finca expropiada a la família Irla- funcionà la *Residencia "Isabel la Católica"*, on *Educación y Descanso* organitzava per torns l'estiueig de *familias obreras o productoras* -que així s'anomenaven els treballadors segons el nou llenguatge del *Movimiento*- de Madrid, Saragossa, Barcelona i Girona. El 1946, en vuit torns, passaren per l'esmentada residència 416 noies⁷⁴.

El 1952 Langdon-Davies s'instal·là a can Rovira (camí de Sant Amanç), on obrí un petit hotel -molt peculiar, familiar- en relació a la normal oferta turística de la Costa Brava.

Un any després, l'Ajuntament constituí la Junta local de Turisme. Del 19 al 25 de gener de 1959, a s'Agaró, tingueren lloc unes Jornades Turístiques Internacionals.

L'Ajuntament calculava que a la ciutat, l'estiu de 1959, hi havia aproximadament una població total de 18.000 habitants (uns 4.000 estrangers i uns 3.000 turistes nacionals); nombre que podia pujar a 23.000, en dies puntuals de la Festa Major. Un total de 36 hotels i pensions els allotjaven, i potencialment eren clients de 10 sales de festa, 20 bars i cafès, 3 cinemes, 13 tavernes i 300 comerços.

A final de la dècada dels anys cinquanta, doncs, les coses havien començat a canviar força, i es notava en l'augment dels comerços i dels serveis turístics.

NOTES DE LA PÀGINA ANTERIOR:

⁶⁹ CROS, E., "Així treballa un botiguer de comestibles", *Es Corcó*, núm. 7. Juliol 1981.

⁷⁰ AMSFG, UI: 5636, 1944-46.

⁷¹ Durant la guerra, Josep M. Viader va ser destinat una temporada a Montserrat, on li va ser encomanada la impremta benedictina.

⁷² TORRENT I FABREGAS, J., "Els Viader, mestres impressors guixolencs", *XX Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*. Museu Municipal de Sant Feliu de Guíxols, 1977. Pàg. 328 i s.

⁷³ AMSFG, UI: 5636.

⁷⁴ JIMÉNEZ, A., "L'Ametller, un finca guixolenc pretesa per al comú com a residència 'Isabel la Católica' de 'Educación y Descanso' (1939-1962)", a *Temps de postguerra. Estudis sobre les comarques gironines (1939-1955)*. Quaderns del Cercle, 16. Girona, 2000.

(4) L'anar i venir

El 1940, el tren absorbia el tràfic de la majoria de mercaderies i de viatgers. En les distàncies curtes o més properes, s'utilitzaven els carros i les bicicletes.

Fins a 1950, el transport per carretera va ser gairebé inexistent, per l'escassetat de gasolina i pel pèssim estat de les carreteres. Després, va anar en augment, mentre disminuïa l'ús del ferrocarril. A l'inici de la postguerra, el tren va ser el mitjà més comú per viatjar. La comunicació del port amb el tren facilità el proveïment d'energia: el carbó. Per anar i venir dels voltants (hortes i masos) de la ciutat, el camperol feia ús del carro, que encara s'usava com a mitjà de transport dels productes del camp. També s'utilitzava en el transport interior de la ciutat: per a les fàbriques de suro, en la distribució de la carn, del gel, dels sifons, de l'aigua picant, etc. En aquesta primera època, el trànsit de carros va ser notable i, de retruc, proporcionava feina als qui ferraven cavalls. La bicicleta servia per circular de forma individual i en llocs més planers.

En Joan Pérez i un company,
menant el carro.

Proc.: M. Teresa Dalmau.

El bar Montserrat. Primavera de 1951.

(AMSG).

(4) L'anar i venir

Tren⁷⁵ i cotxes

A partir de 1940 va anar en augment el nombre de viatgers i de mercaderies transportades pel tren de Sant Feliu-Girona, mentre que el trànsit marítim havia disminuït moltíssim com a conseqüència de la Segona Guerra Mundial. I el transport per carretera també era gairebé inexistent a causa de l'escassetat de la gasolina -el gasogen la substituïa, en els vehicles preparats- i del pèssim estat de les carreteres. De manera que el ferrocarril havia d'absorbir el tràfic de la majoria de les mercaderies, cosa que superava les possibilitats de la línia.

L'any 1946 es va assolir el rècord de viatgers en la història del tren: 508.305.

Tanmateix, ja el 1947, el transport per carretera presentava perspectives de recuperació. La mateixa Companyia del tren va demanar la concessió del servei per carretera entre Girona-Sant Feliu i s'Agaró, a fi de tenir-ne l'exclusiva i evitar que un altre transpor-

tista li creés la competència. I, efectivament, a partir de 1950 progressivament es normalitzà el transport per carretera, mentre que començà a disminuir el del ferrocarril i, a més, a fer-se més gros el seu dèficit econòmic, malgrat les subvencions estatals que rebé de 1950 a 1963.

Fins als anys 60 el nombre de viatgers per tren va ser encara significatiu, però amb l'aparició al mercat de l'automòbil utilitari -el popular "600"- s'ensorrà el servei. De tal manera que el 1969 desaparegué definitivament el tren de Sant Feliu. El trist esdeveniment commogué tota la població.

La SARFA, que tenia -des de 1925- l'exclusiva de Caldes de Malavella a Palafrugell, es va fer també amb les primeres línies directes de Barcelona-Costa Brava, iniciades per Viatges ABC per la carretera costanera, i pel Costa Brava Exprés -per Vidreres- el 1969.

El 1961 ja hi havia una línia d'autobusos Sant Feliu-Perpinyà. La comunicació de Sant Feliu amb Sant Pol es cobria amb la *Rubia*, la *Banyera* o els luxosos autocars del senyor Ensesa.

El transport per carretera, a més dels viatgers, assumí des de llavors el tràfic de suro, en taps o en pannes

⁷⁵ SALMERÓN, C., *El tren de Sant Feliu. Història del ferrocarril de Sant Feliu de Guíxols - Girona*. Barcelona, 1985.

→
Carro del port, vist des de dins d'una
de les naus de Calassanç.
(AMSG).

sense elaborar.

L'any 1954 es recuperava definitivament el pont sobre el Ridaura de la carretera de Sant Pol a Castell d'Aro. I la de Tossa començava a ser asfaltada.

Transportistes, bicicletes i carros

Pere Dispès Pujol (carrer de Santa Magdalena) i Josep Hereu Vidal (carrer del Mall) s'encarregaven del transport per carretera, juntament amb l'empresa Domingo de Cassà, l'Oliver de Palamós, en Font de Llagostera, els Transports Reunits i molts d'altres.

El transport local amb carros anava a càrrec de Ramon Chavarria, Avelina Feixas (c/ Hospital), Joan Massa Galté i Narcís Ribot i Camós.

Per anar i venir, individualment, d'un lloc a un altre, tot i que la morfologia de la ciutat ho complica una mica, hi havia les bicicletes. A la Rambla Vidal, Joan Bosch Cornell en venia i n'arreglava. També ho feia en Matacàs, del carrer de Sant Joan, i en Curto, a la carretera de Girona.

En la taula d'aquesta pàgina es pot estimar la importància dels carros i de les bicicletes en el conjunt dels vehicles matriculats a Sant Feliu.

El tragí de carros de pagès, que havien de parar davant dels burots. Les carretes carregades amb saques de taps de suro que entraven i sortien de les fàbriques,

Vehicles matriculats⁷⁶

ANYS	1951	1952	1953	1954	1994
Automòbils turisme	30	28	25	28	7.530
Automòbils lloguer	7	9	9	10	
Autocamions	36	35	37	35	1.745
Motocicletes	15	14	15	32	1.586
Bicicletes	426	437	440	486	
Carros (tracció animal)	152	150	165	173	
Cavalleries	130	127	142	156	

⁷⁶ Memoria 1951-1954, Càmera oficial de comerç... de Sant Feliu de Guixols.

camí del port o del tren. Els carros i carretons que repartien carn, gel, sifons, etc. En aquella primera època de la postguerra era prou important. D'aquí també la rellevància de la feina dels qui ferraven cavalls (Frederic Xifró, Josep Torres i Andreu Ramis); dels basters (Josep Teixidor i Delfí Aragonès) i del que feia i arreglava carros (Narcís Puig).

El port⁷⁷

Un cop recuperada la tranquil·litat, el port va reprendre la seva activitat pesquera i comercial habitual. Pel que fa al moviment portuari, el tràfic de cabotatge

inicialment es mantingué, per decaure posteriorment. El carbó -primera font energètica- hi arribava procedent d'Astúries per al consum local i la fàbrica de gas. El vi i el caolí van estimular el moviment del port. I la fusta i la seva pasta, a partir de 1945 va adquirir importància, fins als anys setanta.

El nostre port va ser també el punt de sortida dels productes extrets (espat fluor i blenda) de les mines d'Osor i, sobretot, del suro manufacturat o en planxes.

L'any 1958 s'instal·là al port la primera grua elèctrica. P. Albertí i Fills i Josep Sibils, que n'eren les empreses consignatàries, publicaren a *Àncora*⁷⁸ l'estadística del moviment del port.

El port comercial de Sant Feliu, a poc a poc, a causa de

Ramal de la línia de tren que connectava l'estació amb el port.

Col. I. Griñón (BVA/R.Todt).

Vaixell atracat al port, 1945.

Foto: P. Rigau. Col. España-Ibáñez
(AMSFG).

problemes tècnics de calat, del dic, que calia ampliar-lo, etc.; i a causa també d'una voluntat política -manca d'inversions-, ha anat perdent importància respecte al port veí de Palamós.

Aleshores es pensà que el port es podria reconvertir en un espai de lleure: amarrament de iots i d'altres embarcacions modernes. El Club Nàutic va aprovar el seu primer reglament el 1958. I el 1961 ja disposava d'un petites instal·lacions: A partir de 1970 s'ampliaren les ofertes (escola de vela, etc.).

La tensió entre voler potenciar el port com a moviment industrial i/o com a economia d'esbarjo marítim va esclatar amb el tema de les sitges [silos] (1967-1974).

Els darrers camàlics

Fer de camàlic. Heus ací un altre ofici avui desaparegut, que es relacionava amb el transport (carros, camions, port i tren), i que consistia a carregar els embalums a les espatlles. No fa pas gaire temps que en Gerard Bussot ens en feia memòria⁷⁹. Ja se sap que el que carregaven i descarregaven els camàlics eren saques o *fardos* relacionats sobretot amb la indústria surera. Però també calia tragarinar el jute o la pasta de paper que arribaven setmanalment al port i s'havien de dur a la fàbrica Estrada Girbau, a la de la vídua Romà o als magatzems d'en Sibils.

Però a mitjan anys seixanta desaparegueren els darrers camàlics guixolencs: Josep Guerrero Pacheco, Joan Ayats i Lluís Lladó.

Els darrers camàlics de Sant Feliu: Josep Guerrero, Joan Ayats i Lluís Lladó. 1957.

Proc.: Joan Ayats. Publicada per G. Bussot a *L'Arjau*, núm.39. Març, 2001.

NOTES DE LA PÀGINA ANTERIOR:

⁷⁷ DD.AA. (Coord. GAITX, J.), *El port de Sant Feliu de Guíxols. Recorregut històric*. Estudis Guixolencs, Sant Feliu de Guíxols, 2004. JIMÉNEZ, A., *Centenari del port de Sant Feliu de Guíxols. Catàleg de l'exposició*, 2004.

⁷⁸ *Àncora*, Nadal 1982.

⁷⁹ *L'Arjau*, núm. 39, març del 2001. "Primero de Mayo: els camàlics guixolencs".

(5) La difícil subsistència

La gran preocupació de la gent era proveir la família dels aliments bàsics. El Racionamiento -l'estraperlo o el mercat negre- i l'Auxilio Social van ser maneres de pal·liar la fam.

Als reduïts ingressos dels qui tenien la sort de treballar -hi havia molt d'atur durant els primers anys- s'hi sumava l'escassetat d'aliments i els seus preus abusius. Només les persones benestants i les que podien beneficiar-se del mercat negre van subsistir amb relativa normalitat.

Una de les conseqüències de la penúria alimentària va ser l'augment de determinades malalties, com la tuberculosi, el tifus, la sarna o la meningitis. La desnutrició i les males condicions sanitàries i higièniques també van influir en la baixa natalitat, que va augmentar al cap d'uns anys, amb la immigració. Gran part dels nous nadius -de procedència majoritàriament andalusa- s'instal·là a zones de l'extraradi de la ciutat (Vilartagues, bòbila de can Castelló), mancades dels mínims serveis.

Amb la cantina de la llet, enmig dels magatzems portuaris.

Foto: P. Rigau (AMSFG).

(5)

La difícil subsistència

Una doble moral, de conveniència

La gana va ser, els primers anys, un fet habitual. Però no podem fer aquí afirmacions massa generalistes, perquè també hi havia gent -més aviat poca- que menjava bé i s'ho passava bomba.

En els moments de més escassetat d'aliments hi havia diferències notables entre la gent, que van produir divisions importants. A grans trets, les podríem agrupar en quatre sectors o categories socials. Per un costat, la major part de la població, que s'havia de conformar amb el poc que donaven de racionament. Per altra banda, hi havia unes quantes famílies de pagès -als voltants de Sant Feliu i

a la vall d'Aro- que els quedava sempre una part per al consum propi i encara els en restava una quantitat per vendre-la al mercat i d'amagat. Hi havia també un tercer grup, petit, format per les famílies benestants o que rebien recursos extres (de l'estranger, per exemple) que podien comprar o permutar productes en el mercat negre. I un quart grup format pels dirigents, autoritats i significats del Movimiento o del règim, que tenien la possibilitat de fer-se'n amb una bona part abans de repartir la resta a la població, i que no els va faltar mai de res.

Només posarem un parell d'exemples de Sant Feliu que mostren les grans diferències que hi havia entre aquests petits grups privilegiats i, doncs, el gran contrast amb els que tenien autèntiques dificultats per subsistir, que era la majoria de guixolencs.

A l'Hotel Marina els oficials de l'exèrcit podien menjar llagosta i exigir-ne el descompte a què tenien dret els militars. Les seves gresques, a la nit i matinada, molestaven els veïns, fins al punt que sovint s'havien d'enfrontar als vigilants de nit o serenos.

Ban prohibint l'ús d'un tipus de banyadors.

(AMSFG).

També hi ha la *cena íntima* que l'Ajuntament oferí a las "*Muy Dignas Autoridades y Representantes Provinciales, Arquitectos y Personal de Regiones Devastadas, en el Patio de Fiestas del Hotel Murlá en la noche del XIV de julio de MCMXDV* (sic).

MINUTA
Combinado Rosa
Canapé de Caviar
**
Medallones Lenguado Maleska
**
Espárragos Manteca Fundida
Tournedos Embajador
**
Bloc Chantilly
**
Macedonia de Frutas
**
Moka Doble
Licores
Habano

Vinos
Blanco: Llanó Ginete
Tinto: Paternina Banda Azul
Champán Extra Somá ".

Una invitació, estampada a can Viader en paper de suro i a tot color, n'ha restat de testimoni documental.

D'altra banda, això mateix és un fidel testimoni de la doble moral que hi havia en tots els àmbits socials, durant els primers anys del franquisme, a l'hora de menjar i de divertir-se. Una de molt estricta i severa, per als qui no tenien gaire res, ni treball. I una altra de la màniga ampla, d'autèntic escàndol, per als grupets selectes amb mitjans econòmics folgats.

Pel que fa a la majoria de la població, les cues del racionament de queviures van estar a l'ordre del dia. Alguns forners, que rebien la farina d'ínfima qualitat i que era una barreja amb altres granes, a sobre l'adulteraven amb farines de pitjor qualitat, com la de blat de moro, de faves i guixes. El resultat era un pa de racionament que només es podia menjar quan es patia molta fam. Quan la farina que escatimaven la barrejava amb una altra de blat, en feien el pa blanc, que es venia a preu d'or.

El pa moreno (barreja de diversos cereals i, fins i tot d'agllans) era la base del menjar; pa i alguna cosa més: pa amb vi i sucre groc, amb oli i sal, amb tel de la llet i sucre, etc. El pa blanc fins més tard no es normalitzà. I a la taula de molts -no pas de tot-hom- el farro, la xocolata de garrofa, els moniatos i les lleties, la garrofa, el nap, l'agllà, les castanyes, les cairetes, la soja, guixes i llobins esdevingueren aliments habituals.

No era estrany que la gent de ciutat tingués a casa, al terrat o a l'eixida, aviram i conills.

La pobresa causava sovint una malaltia tan lligada als temps difícils

Sopar de cap d'any, 31.12.1949.

Col. Agustí Roldós

com era la tuberculosi. Aquella malaltia tan estesa durant la postguerra no era només conseqüència de la manca de vacunes i d'antibiòtics, sinó també de la mala nutrició, del fred i de la poca salubritat dels habitatges. També el tifus i les malalties venèries eren freqüents. L'organització de la sanitat pública era deficient i no es comptava amb una fàcil disponibilitat de medicaments, com la penicil·lina, eficients. La manca d'higiene, d'altra banda, donava vida a tota mena de paràsits: puces, pols, xinxes, el famós *piojo verde*, etc., i a malalties cutànies, com la ronya o sarna.

Sovint la gent havia d'anar a les cases de pagès i pobles dels voltants, a buscar el menjar que a la ciutat de Sant Feliu no es trobava. Però per circular d'un poble a un altre amb seguretat s'havia de dur un salconduit que es renovava cada mes i que valia 50 cèntims, més *una póliza de una peseta del Subsidio pro-Combatiente*, és a dir, 1,50. Més enllà d'uns límits, calia el salconduit de fronteres. I llavors, a més, calia passar bé els controls de la guàrdia civil.

> ANNEX:

La supervivència, l'única prioritat

Durant la guerra civil la població guixolenc-a havia patit molt. En ser la ciutat ocupada per les tropes invasores, el 3 de febrer de 1939⁸⁰, els guixolencs que hi restaven estaven cansats de la guerra, tenien por i gana, i les botigues eren buides. La cooperativa *La Guixolense* va ser assaltada i, malgrat l'entrada de queviures italians, el fet és que els aliments bàsics van haver de ser racionats.

Ramon Sais, el darrer alcalde republicà i ferm opositor al franquisme des del seu inici, abans de ser tancat a la presó de Girona⁸¹ deixà escrit el testimoni dels primers dies de l'ocupació militar de Sant Feliu, que ens pot orientar, més objectivament, a conèixer el que s'esdevingué, les preocupacions, etc.

"3/2/39

Divendres:

A dos quarts de 10 del vespre arriben els primers escamots de soldats d'en Franco.

Dissabte:

A quarts d'onze es presenten a prendre possessió de l'Ajuntament, abandonat pels guàrdies; no obstant, després en tot el dia no es mouen del davant de la porta esperant els nous amos.

Diumenge:

Se celebra una missa al passeig.

Dilluns:

No es reparteix ni pa ni farina, ni altra cosa per menjar. Es fa públic un *bando* ordenant a tots els que viuen a fora donant-los 24 hores de temps perquè vinguin a ocupar llurs estatges o del contrari seran ocupats per allotjar-hi tropes. Un altre, perquè

⁸⁰ "Quedando liberada la ciudad del dominio del gobierno rojo marxista, por la División Legionaria Flechas Azules".

⁸¹ Vegeu el seu testimoni a l'apartat que fa referència a la repressió.

tots els soldats retornats del front es presentin a la comandància militar, amb manta, plat, cullera i calçat.

Dimarts 7: ---

Dimecres:

Es diu que han arribat 9 camions de queviures. La gent respira, contenta, creient-se que demà es repartirà alguna cosa.

A 3/4 de 9 de la nit donen el corrent elèctric.

Dijous:

No es dona res per menjar encara que s'assegura que demà hi haurà pa. És publicat un ban referent al valor dels bitllets de la República⁸².

Divendres 10:

Es dona 1/2 lliura de pa i uns pots contenint pastes, lleties i alguna cosa en aquesta forma: famílies d'1-2, 1 pot; família de 3 i 4, 2 pots; i de 5 a 6, 3 pots.

També es reparteix sopa a vells de més de 65 anys i infants menors de dotze.

Dissabte:

11 de febrer. Es reparteix 1/2 lliura de pa per individu i uns pots de carn. (En la mateixa forma dels pots de llegums amb pastes). Als vells i criatures, dos sorells escabextxats o bé lleties.

Es fa un pregó convidant a posar domassos als balcons, essent alguns veïns que ho fan, i se celebra una manifestació a la tarda per celebrar la victòria obtinguda de la dominació de Catalunya. És incautat el local del "Casal Llevantí" per Falange.

Diumenge 12/2:

No es reparteix res per a menjar. Es diuen dos o tres misses.

A la nit ball, organitzat per Falange, al "Casal Llevantí".

Dilluns 13/2:

Donen 1 1/2 unces de sucre i pots de pastes, lleties, etc., en la

⁸² No transcrivim els equivalents dels bitllets en números, que Ramon Sais apunta al seu dietari, per la dificultat d'entendre'n el sentit.

Diary of Ramon Sais (1939). Proc.: Martí Carreras (AMSFG).

Diary 28/2: Es crida a tots els que haguem servit a l'exèrcit roig, en caràcter de voluntaris, els que haguem portat arma com a voluntaris i els mobilitzats de les lleves del 39 al 41, inclosos, per a que es presentin tots a la Comandància militar de la plaça i onals.

27/2 Dilluns: Un pregó avisant als pagesos perquè no venquin res a cara seva, del contrari si la campanya no es reparteix res, en cap forma. Atenció, Atenció, i anomena pel radio, que l'Espanya ha presentat de dimissió de la Presidència de la República, que el general Salas ha entregat el comandament al; que li reintegren feliçment a Madrid es per donar lloc a que abandonin la capital els que estan interns; que es puertis de dos o tres dies perquè la guerra sigui totalment acabada.

28/2 Dimarts: Es ven 1/4 de pa i es reparteix pots de llegums.

1/3 Dimarts: Es fa un pregó perquè tots els individus que s'consideren aptes per anar a fer rabassos, que s'presenten a de 5 a 6 del vespre.

18/3 Divendres: Segons diuen són afeblits en Bernabé i en on l'ampà. (Hansa), Colom i en en Nollan a...

17/3 Divendres: Segons la premsa, el general Petain, nomenat Embaixador de França a Espanya, arriba a San Sebastian. Es molt significativa per, precisament, el venuda de Vordem sigui Embaixador de França en aquest moment.

proporció d'altres vegades.

Dimarts 14/2:

1/2 lliura de pa, 3 unces de macarrons o lleties.

Dimecres 15/2:

1/2 lliura de pa, 3 unces d'arròs i pot de carn.

Dijous 16/2:

1/2 lliura de pa i pot de pastes.

Es presenta en Campà i és detingut; igualment s'avisava en Cruañas E., perquè es presenti, i se'l queden. Tots dos queden detinguts al convent.

Divendres 17/2:

1/2 lliura de pa i 3 unces de macarrons.

És detingut en Rutllan i en Vicens (*Sireno*).

Dissabte 18/2:

Fan un pregó anunciant que des del dilluns, dia 20, repartiran 1/4 kg de pa a 0,80 ptes. kg.

Donen pots de carn i 1/2 lliura de pa.

Diumenge 19/2:

Misses i ball.

Dilluns 20/2:

Es ven pa a 0,80 ptes. kg. Es reparteix pots de llegums.

Dimarts 21/2:

Endemés del pa, es ven arròs, 1/2 lliura per ració, al preu de --

Es fa un pregó, avisant que el qui vengui articles a sobre taxa serà sancionat.

Dimecres 22/2:

Es dona pots de llegums i es ven 1/2 lliura de sucre i 1/2 terça de vedella per ració al preu de (--).

Es fa un pregó que tots els mobilitzats per l'exèrcit roig es presentin.

Dissabte 25/2:

Es crida a tots els que haguessin servit a l'exèrcit roig, en caràcter de voluntari, els que haguessin portat arma com a voluntaris i els mobilitzats de les lleves del 39 al 41, inclosos, perquè es presentin tots a la *Comandancia militar de la plaza*.

27/2 Dilluns:

Un pregó avisant els pagesos i hortolans perquè no venguin res a casa seva, del contrari se la carregaran.

No es reparteix res, en cap forma.

Al migdia, s'anuncia per ràdio que l'Azaña ha presentat la dimissió de la Presidència de la República, que el general Miaja ha entregat el comandament al general Casado; que si resisteixen feblement a Madrid és per donar lloc a que abandonin la capital els que els hi interessi; que és qüestió de dos o tres dies perquè la guerra sigui totalment acabada.

28/2 Dimarts:

Es ven 1/4 kg. de pa i es reparteix pots de llegums.

8/3 Dimecres:

Es fa un pregó perquè tots els individus que es considerin aptes per anar a fer rabasses, que es presentin a (...) de 5 a 6 del vespre.

18/3 Divendres⁸³:

Segons diuen són afusellats en Bernabé Llorens, en Campà, Colom i en..... en Rutllan a....⁸⁴

18/3 Divendres⁸⁵:

Segons la premsa, el mariscal Pétain, nomenat ambaixador de França a Espanya, arriba a San

⁸³ En realitat el divendres era el dia 17.

⁸⁴ Efectivament, com diem en un altre lloc, Bernabé Llorens, Manuel Colom i Francesc Campà varen ser afusellats al cementiri de Girona el dia 16 de març de 1939. Marcel Rutllan, en canvi, no va ser afusellat.

⁸⁵ El 18 de març era dissabte.

Cuina d'una casa de pescadors de Sant Antoni de Calonge, dels anys 1943-1946 aproximadament. Proc.: Museu Marítim. Centre de documentació.

Sebastián. És molt significatiu que, precisament, el vencedor de Verdun sigui ambaixador de França, en aquests moments.

19/3 Diumenge:

Sant Josep. Festa. Domassos. Inauguració del nou casal de l'Ajuntament, al passeig del Mar, a can Patxot, amb assistència del governador de Girona. Parlaments del governador⁸⁶.

28/3 Dimarts:

A mitja tarda per la ràdio es comunica que els feixistes han entrat a Madrid. Es comença a córrer pels carrers; alguns joves amb banderes seguits de quitxalla canten l'himne feixista, fent saludar tots els vianants. També es comunica que en senyal de festa es plegui a les fàbriques on es treballa. Són molt pocs els que es troben en aquest cas, ja que pot dir-se que no treballa ningú a excepció dels

⁸⁶ El governador civil era Antonio Federico Végllison.

botiguers. Es posen domassos.

29/3 Dimecres:

Es confirma l'entrada a Madrid de les tropes d'en Franco. Es plega a les poques fàbriques que es treballa. La ràdio no para.

Es toquen sardanes. Les criatures i algun jove passen pels carrers perquè siguin endomassats els balcons i finestres. A la nit, xaranga; uns quants joves, nois i noies, volten els carrers amb alguna corne-
ta, bombo i platets despertant tothom, perquè així comparteixin
llur alegria. De moment un surt, perquè no se sap de [què] va.
Perquè sigui acomplerta llur finalitat piquen a totes les portes per
fer aixecar del llit els que es resisteixen a compartir llur gaudi.

1/4 Dissabte:

Per la ràdio i premsa es diu que les tropes d'en Franco han entrat a València, Alacant i un reguitzell de pobles més. Es reparteixen uns fulls, de casa en casa, amb el programa de les festes que se celebraran l'endemà, commemorant aquesta gesta; una missa a la plaça del Monestir, manifestació popular, desfilada de les Esquadres de Falange i Organitzacions Juvenils, partit de futbol, sardanes i cine. Es preveu que es posin banderes nacionals als edificis públics i draps als particulars, que per assistir a la manifestació s'haurà de portar una branca de llorer (...)

2/4/39 Diumenge:

És acomplert el programa anunciat el dia abans, en commemoració del dit primer any de la *Victoria*.

3/4 Dilluns:

Són cridades les lleves de marina dels anys 1938, 39 i 40.

6/4 Dijous Sant:

Se celebra aquesta diada amb més solemnitat que els bons temps de la Monarquia. No treballa ningú. Es compleixen els preceptes religiosos amb tota resignació. Llàstima que alguns llocs d'adoració no siguin en l'estat d'abans!

7/5 Divendres Sant:

Plou. Durant la nit no ha cessat de fer-ho i a primera hora del matí no sembla pas que la naturalesa vulgui col·laborar a l'esplendor del dia.

11/5 Dimarts:

Reunió a casa de la ciutat dels fabricants.

12/5 Dimecres:

Altra reunió de fabricants i s'avisava per mitjà de pregó perquè tots els caps de casa hi passin per... a l'objecte...

Arribant del front han estat detinguts... "

El diari sobri i, malauradament, curt, de Ramon Sais -que acaba tal com l'hem transcrit- ens dona una visió molt general dels primers mesos de l'ocupació de la ciutat per les tropes franquistes, tant pel que fa a la distribució d'aliments com a l'ambient quotidià i festiu dels qui celebraven la *Victoria*; d'alguns guixolencs que varen ser detinguts i afusellats al cementiri de Girona en el silenci més absolut.

El mateix Ramon Sais, com veurem més endavant, va ser víctima d'aquella primera repressió. Va estar detingut al convent de Sant Feliu i, després, a la presó de Girona. Va ser testimoni directe de la repressió franquista més dura i de la vida a la presó.

D'altra banda, els testimonis de la fam que es passava a Sant Feliu en aquells primers moments són molt abundants. Cadascú se'n sortia com podia. Era habitual anar a les masies dels voltants a cercar una mica de menjar.

El racionament

El racionament era el control de la demanda de determinats articles -generalment destinats a cobrir les necessitat bàsiques de consum personal: pa, oli, sucre, farina...- per l'escassetat habitual de l'oferta. A cada consumidor se li va assignar una ració determinada -més aviat minsa- dels productes alimentaris bàsics. L'Estat ho controlava mitjançant una cartilla de racionament, que contenia un nombre de cupons, que servien per a la compra. La cartilla primer era familiar, i després de 1943 va ser individual. Depenia de la delegació gironina de la *Comisaría General de Abastecimiento y Transportes*. La col·lecció de cupons, la dels obrers, era la cartilla de tercera categoria. I donava dret a un mínim de pa al dia per persona, bacallà i llegums. Així i tot -com es constata sovint a la documentació consultada-, la població va arribar a estar alguns dies seguits sense distribució oficial de pa o d'oli.

Pesca al port de Sant Feliu, 1957.

Foto: F. Català-Roca.

La ciutat de Sant Feliu comptava amb delegació pròpia des del dia 10 de febrer de 1939, que s'entregà la primera targeta de racionament. Hi treballaven cinc empleats sota la direcció d'un oficial d'administració local que feia les funcions de secretari local de *Abastecimientos y Transportes*, i que estava en contacte permanent amb el delegat, que era l'alcalde. Quan el comissari general va disposar que el càrrec de responsabilitat local recaigués en el mateix secretari de l'Ajuntament, i no en el tècnic administratiu, l'alcalde de Sant Feliu va oposar-hi molta resistència⁸⁷.

I és que aquell sistema de control i de distribució dels aliments bàsics va ser motiu de moltes mancances, corrupteles, denúncies i sancions, que ara mateix és impossible de resumir aquí. Perquè, d'altra banda, el mateix sistema fomentava la necessitat d'haver de recórrer al mercat negre, o a l'intercanvi clandestí o prohibit de mercaderies.

Aquesta mesura -la del *racionamiento*- que semblava que era provisional, per a poc temps, va durar dotze anys.

Però com que les desgràcies no acostumen a anar soles, hi havia altres malures que se sumaven a les de la producció i distribució d'aliments, com és el cas de la patata. Els anys 1941 i 42 l'escarabat de la patata (*Chrymosela {Leptinotarssa} decemlineata*) va ser una important causa de la baixa producció del tubercle en l'àmbit local⁸⁸. Les patates que venien de fora -de Ribes de Freser o d'Olot, per tren- arribaven a Sant Feliu en un estat lamentable. Una gran quantitat de quilos de patates eren immenjables.

Val a dir que, per la documentació existent a l'arxiu municipal, deduïm que l'alcalde Vicenç Gandol -que era el delegat de *Abastecimientos y Transportes*- es preocupava per les mancances de queviures que hi havia a la població. L'any 1944 demanava als responsables de Girona que el preu taxat de la llet fresca, a

⁸⁷ AMSFG, Sec. X, núm. 252. UI 5636.

⁸⁸ AMSFG, Sec. XXIV, núm. 43.

Sant Feliu, fos el mateix que el de les capitals industrials. I que es tingués en compte, no solament que la ciutat de Sant Feliu era industrial i no agrícola ni ramadera, sinó que la població augmentava per la gran quantitat de refugiats i refugiades alemanyes -amb cartilles provisionals- que acollia el *Hogar Alemán*⁸⁹ de Sant Feliu, i també per la presència de forasters durant l'estiu. Tot això feia que la ciutat necessités més aliments que altres poblacions, i que es ressentís més de la seva mancança.

El dia 14 de maig de 1945 la Delegació Local de Sant Feliu comunicava a Girona que havia comprovat l'arribada aquí de

*"setecientos veintidós kilos de patatas absolutamente podridas e inaprovechables para el consumo correspondientes al vagón facturado desde Ribas de Freser a esta Ciudad, expedición núm. 6.243 con un total de 203 sacos y un peso de 10.150 kilos nominales"*⁹⁰.

L'estiu del mateix any 1945 va tenir lloc una forta reducció del racionament del pa i d'altres aliments, cosa que produí molt malestar entre la població.

*"Sobre el racionamiento, se informa sobre la reducción de la ración de pan y el aumento del precio de la harina; se ha de repartir en el día de hoy el séptimo cupo de patatas a razón de un quilo por persona, autorizando al comercio para vender mayores peticiones; también se ha repartido cien gramos de arroz, cien de jabón y setenta y cinco de harina de trigo"*⁹¹.

Quan arribava la Festa Major també es demanava un proveïment especial, sobretot de farina i cafè. La carta que a continuació transcrivim, del mateix estiu de 1945, és prou aclaridora:

"28 Julio 1945.- Sr. José Álvarez. GERONA..

Muy distinguido amigo: Ayer Yrla⁹² me preguntó si había hablado con V. sobre los suministros extras de nuestra Fiesta Mayor; me indicó que lo tiene ya interesado de V. con oficio de fecha 26.

Así pues, considero mejor recordárselo por esas cuatro letras y exponerle lo que consideraría más adecuado poder obtener, o sea:

Dos días extra de pan, que suministraríamos entre el 1 al 5 del próximo Agosto, o sea que en lugar de recoger la harina de la próxima quincena para 16 días nos la den para 18 días.

Un racionamiento de 50 gramos de café, con preferencia a otro artículo, ya que el deseo de la gente es poder disfrutar de un suministro de café, pues desde el mes de Marzo no se ha dado otro suministro a la población.

Un cupo de ayuda industrial de harina y aceite para su distribución entre pasteleros y churrería local (200 ks. de harina y 100 litros de aceite).

Y por último unos 40 kilos de café para reserva de atenciones oficiales como V. ya sabe existen y cuyas atenciones no puedo yo desatender.

*Esperando su respuesta que desearía favorable y en tal caso podrían ser entregados los vales el próximo lunes que irá el camión a Gerona por la harina, muy cordialmente le saluda, su affmo. S.S. y amigo, q.l.e.l.m.*⁹³.

A final d'aquell 1945, l'alcalde es continuava queixant pel tracte que rebia la ciutat, que ell qualificava de discriminatori, en relació a altres poblacions veïnes - Santa Cristina i Castell d'Aro, que tenen un terme molt més gran i un potencial agrícola i ramader superior al de Sant Feliu-. Insistia, davant del governador civil -*Jefe de los servicios provinciales de Abastecimientos y Transportes*- en el caràcter eminentment industrial de la població, en els estrangers refugiats que acollia i en

Interior de la cooperativa de la "Societat",
Cooperativa de mossèn Santos Boda.
Fons de la Cooperativa. Proc.: Lluís Lucena.

els forasters que hi passaven l'estiu. Per totes aquestes raons, l'alcalde exposava:

"Por los motivos citados, la ciudad de Sant Feliu de Guíxols es la más necesitada actualmente de la protección oficial en materia de racionamiento ya que por dichas causas es la que más se resiente de la circunstancial ausencia de libre intercambio.

No obstante ser del conocimiento de V.E., me permito consignar a continuación los exiguos suministros con que ha sido abastecida la población de San Feliu en los pasado meses de Octubre y Noviembre:

OCTUBRE:

100 gramos de arroz:	0,45 Ptas.
250 gramos de azúcar:	1,40 Ptas.
750 gramos de aceite:	3,90 Ptas.
100 gramos de jabón:	0,45 Ptas.

Total: 6,20 Ptas. por persona

NOVIEMBRE:

500 gramos de arroz:	2,50 Ptas.
500 gramos de aceite:	2,70 Ptas.
250 gramos de azúcar:	1,50 Ptas.
50 gramos de chocolate:	0,55 Ptas.
100 gramos de jabón:	0,45 Ptas.

Total: 7,70 Ptas por persona⁹⁴

Ja es pot comprovar, doncs, les quantitats de queviures de primera necessitat -limitades, per setmana- que amb la cartilla de racionament es permetien comprar -quan n'hi havia-, i la seva baixa qualitat alimentària. Un exemple ben clar, de 1947, va ser el de les mongetes:

"Es de lamentar que parte de las alubias racionadas

estaban tocadas del insecto, haciendo constar su protesta el Sr. Ruscalleda por la forma que se obliga a los vecinos a tener que retirar forzosamente el cupo de racionamiento aunque esté en malas condiciones. Le contesta el Sr. Alcalde [Robert Pallí], que como la Delegación Provincial no acepta devoluciones, la Delegación Local correría con un grave quebranto económico si las retiráramos de cuenta, siendo un mal menor que sea retirado el cupo por los interesados ya que al fin i al cabo sólo se trata de estar ó no de suerte⁹⁵".

L'escassetat de gairebé tot i la insuficiència del racionament oficial no permetia la subsistència de la gent. Calia recórrer al mercat negre, l'estraperlo, que enriquirà alguns comerciants. Però ni les denúncies, ni les multes ni els càstigs no pogueren eliminar-lo. Es donà el cas que el mateix regidor delegat d'Abastos, D. Eduardo Carerach, que tenia botiga, venia una lliura de sucre racionat amb la condició indispensable de comprar-li un quilo de sabó, que ell venia a 2 ptes/kg; producte que a les altres botigues es venia a 1,50. Així ho denuncià Rafael Vivas -excaptiu i, doncs, gens sospitós de ser rojo- en veure que alguns comerciants

"(...) colaboran con los desaprensivos que para lucrarse no tienen en cuenta ni el dolor del pueblo ni que, con su proceder, desacreditan ante la clase obrera la obra, a costa de tantos sacrificios, realizada por nuestro Invicto Caudillo".

En resum, tot i el reduït poder adquisitiu, la gran majoria de la gent havia de recórrer al mercat negre, i fer mil i una peripècies per poder menjar una mica cada dia. La dieta alimentària quotidiana -a base de pa negre o peix salat- tenia un baix valor nutritiu que, de retruc, afectaria la salut de la població, en augmentar les malalties.

NOTES DE LA PÀGINA ANTERIOR:

⁸⁹ Id. Aquest tema de l'*Hogar Alemán*, que hostatjà tants alemanys durant el 1944, és digne de ser estudiat.

⁹⁰ AMSFG, Sec. X, 252. IU 5636.

⁹¹ Manual d'Acords (134), 6.07.1945, f. 89.

⁹² Jaume Yrla i Sardó, empleat municipal, oficial de secretaria i responsable d'Abastecimientos.

⁹³ AMSFG, UI 5636.

⁹⁴ AMSFG, UI 5636.

⁹⁵ M. A. (136), 6.11.1947. F. 98.

Els preus dels aliments

L'autarquia dels anys quaranta -a causa del bloqueig econòmic dels aliats, en part; i també per l'opció política del règim franquista- obligà el govern a assumir el control del subministrament, transport i preu dels queviures bàsics.

Si tenim en compte les noves condicions laborals dels assalariats i la disminució del seu poder adquisitiu en el marc d'escassetat generalitzada de què parlarem en el proper apartat de “*Sindicato: atur i salaris*”, el consum de la carn va ser un aliment prohibit per als treballadors fins ben bé a final dels anys 50. Vegeu-ne el preu oficial que tenia el 1940:

Preus de la carn 1940		
TIPUS DE CARN	PREU	QUALITAT
Porc	7,00 ptes.	En rasa
Vedella	11,50 ptes.	1a classe
	9,00 ptes.	2a classe
	5,00 ptes.	3a classe
Xai tendre	12,00 ptes.	1a classe
	10,00 ptes.	2a classe
	8,00 ptes.	3a classe
Xai fet	6,00 ptes.	En rasa

Quant al peix, una mateixa persona no podia comprar-ne més d'un quilo per família. La venda havia de ser pública, i no en podia sortir de la ciutat sense l'autorització prèvia de la Comandància Militar. I el preu havia de ser fixat a la pissarra de la plaça diàriament. D'altra banda, calia lliurar-ne a tots els membres de “*Falange, y que en acto de servicio no puedan salir con la embarcación en que están enrolados*”. Gratuïtament s'havia

de donar un 5 % de les caixes de les teranyines a beneficència (*Auxilio Social*, Hospital i Asil).

Així i tot, la caixa d'anxova comprada a l'engròs a 4 i 5 pessetes es venia a 14, 22 i 30 pessetes per les peixateres intermediàries, segons les denúncies que consten a l'Arxiu. Els abusos de les “revenedores de peix” eren tractats a les reunions municipals.

Igualment era tema de les sessions dels gestors municipals les multes imposades als venedors de llet, en comprovar que aquesta, sovint, tenia menys densitat del que corresponia.

Preus dels productes el 1940 i el 1944		
PRODUCTE	1940 Ptes/kg.	1944 Ptes/kg.
Pastes de sopa	1,47	5,50
Fideus	1,47	
Arròs	1,66	4,50
Alls	2,25	
Sal	0,18	
Farro	1,30	3,80
Pot tomàquet	1,00	
Pot llet cond.	1,00	3,60
Llenya	0,07	
Oli	3,28	5,00
Pa	0,95	
Pebre vermell	0,434 l'unça	
Feix llenya	0,75	
Patates	0,35-0,75	1,25
Sucre		3,50
Sabó	1,50	3,50
Xocolata		9,25
Cafè		23,50
Mongetes		3,00
Bacallà		7,75
Galetes		8,00
Llenties		2,50
Farina		3,25
Xoriço		16,00
Moniatos		1,35

Eren, és clar, preus oficials. Però els que comptaven de veritat eren els clandestins, els del mercat negre. Així, el 1946, a Girona, l'oli es venia entre 25 i 55 pessetes el litre; el pa, entre 10 i 15 ptes/kg; el sucre, entre 30 i 60; les patates entre 2,50 i 4 ptes/kg...

Amb aquests altres preus, fora del mercat, es feren rics i aplegaren fortunes aquells que, des de dins del mateix sistema -ocupant càrrecs públics-, tenien la facilitat per fer-ho sense córrer cap risc.

S'havia establert el costum d'anar a la botiga a comprar *fiant*, amb la llibreta. Quan es cobrava la setmanada es passaven comptes amb el botiguer. Alguns d'aquests intentaren de cobrar-se els comptes pendents dels clients, quedant-se les cartilles de racionament -personals i intransferibles- dels deutors. Aquesta pràctica va ser prohibida expressament pel governador civil D. Luis Mazo.

Hi havia, doncs, els funcionaris i les autoritats locals del règim que desviaven al mercat negre de l'estraperlo quantitats de queviures que havien estat comissades als pagesos per repartir-los a la població mitjançant "cupos" de racionament, i que acumularen important fortunes.

També alguns pagesos i comerciants van saber aprofitar la pujada de preus dels seus productes a conseqüència de l'enorme demanda per l'escassetat.

El 1952 s'aboliren les cartilles de racionament.

Aquí s'acaba la primera etapa del franquisme, la de l'aïllament i autarquia, que correspon a la postguerra i arriba fins al segon període del franquisme dels anys cinquanta, quan es trenca l'aïllament diplomàtic. 1953: Concordat amb el Vaticà, pacte amb els EUA i ajuda d'aquest país -instal·lació de bases i ajuda econòmica- i readmissió a les Nacions Unides (1955).

La recuperació de les importacions, les divises dels emigrats a Alemanya i del turisme, l'augment de la productivitat, l'increment dels salaris així com el del poder adquisitiu dels treballadors, el consum..., n'eren causes.

Es tractava, però, d'una millora no generalitzada, amb alts i baixos i amb inflació. Perquè, al mateix temps, continuava havent-hi la misèria, les barraques i la gana, tot i que ja havia acabat el racionament.

L'estraperlo

En la primera època de la postguerra s'imposà una concepció tancada -autàrquica- de l'economia (intervencionisme de l'Estat franquista, consum baix del mercat espanyol, escassetat de les matèries primeres, restriccions d'energia elèctrica, etc.) que en la dècada dels 50 fracassà completament.

Hi havia lleis (*Ley de Tasas de 30 de Septiembre de 1940* i la del *24 de Junio de 1940*) i circulars com la del governador civil de Girona, Paulino Coll, del 19 de juliol de 1941, *Circular sobre Acaparamiento y Ocultación de Mercancías*, que pretenien posar ordre a la compra i venda de queviures, mitjançant severes sancions:

"Artículo 1º. Las sanciones previstas en la Ley de Tasas de 30 de Septiembre de 1940 (incautación inmediata de la mercancía; multa de 1.000 pesetas a 500.000; prohibición de ejercer el comercio o clausura del establecimiento o fábrica durante tres meses, seis o un año; destino de tres meses a un año en un Batallón de Trabajadores y multa extraordinaria de cuantía superior a 500.000 pesetas, cese definitivo en el comercio o la industria e inhabilitación para ejercicio de su profesión), se aplicarán en su grado máximo, en los delitos de acaparamiento y ocultación de mercancías sujetas actualmente a intervención o que puedan estarlo en lo

⁹⁶ AMSFG, Sec. X, núm. 252. U.I. 5636.

⁹⁷ PLA, J., "Malalt. El tifus. Els somnis", a *Artículos amb cua*. Edic. Destino. Barcelona, 1976. Pàg. 84.

⁹⁸ PLA, J., "Divago per Barcelona", a. o. c. pàg. 36 i 37.

futuro, como son todos los artículos de comer, beber, vestir y arder, materias de construcción, materias primas y en general toda clase de productos cuyo abastecimiento produzca trastorno en la economía nacional, y muy especialmente aquellos considerados de primera necesidad: cereales, sus harinas; piensos, legumbres, sus harinas; tubérculos, frutas y hortalizas, pan, ganado de abasto, carnes frescas y saladas, pescados y sus salazones, conservas, aves y caza, huevos, leche y sus derivados, aceites y mantecas, tocino, azúcar, café, té, vino, sal, y artículos alimenticios de todo género; así como los de consumo y uso indispensable;

combustibles para uso doméstico, medicamentos, tejidos, vestidos y calzado, velas bujías esteáricas, jabones y lejías, etc.⁹⁶

Però, com ja s'ha dit, les lleis, circulars i amenaces de sanció no pogueren evitar que hi hagués acaparament, ocultació i intercanvi il·legal o clandestí de mercaderies de circulació prohibida o racionada. Era el mercat negre. Feta la llei, feta la trampa.

L'escriptor Josep Pla -gens sospitós de tenir idees esquerranes o republicanes- el 1942 reconeixia que el desori econòmic i social que hi havia al país era indescriptible.

“És el triomf total de l'estraperlo. Sento dir que hi ha persones que s'enriqueixen ràpidament. Els pobres cada dia som més pobres⁹⁷. L'economia és absolutament dirigida per l'Estat. Com que hi ha poca cosa i el poc que hi ha és amagat i monopolitzat, el sistema econòmic del país es produeix a base de l'anomenat estraperlo. El país -la Península entera- és plena de murrís que solen comprar a baix preu a les persones que no tenen més remei que vendre i saben vendre a preus elevadíssims a les persones que tenen necessitat de comprar. L'Estat espanyol ha pretès resoldre aquest problema. És manicomial. Com més càstigs es posen als estraperlistes, més estraperlistes hi ha⁹⁸”.

La situació teòrica d'economia autosuficient, respecte a l'exterior, i la real -la del racionament- va fracassar estrepitosament per

Targeta amb què s'acreditava l'afiliació al Glorioso Movimiento Nacional.
(AMSFG).

El individuo de referencia es persona de garantía y promete su adhesión en usiasta al Glorioso Movimiento Nacional.

S. Felis de Guixols 1 de mayo de 1939, III Año Triunfal

El Jefe Falangista

Dopayre

FILIACIÓN

Nombre *[redacted]*

Estado *casado* Edad *41 años*

Domicilio *calle Cairós nº 92*

SEÑAS PARTICULARES

Estatura *Regular*

Ojos *claros* color del pelo *gris* nariz *regular*

Otras particularidades *ninguna*

la seva llarga durada (1939-1952), i va ser la causa immediata del que anomenem estraperlo. L'estraperlo, o mercat negre, era aquest negoci il·legal de productes intervinguts per l'Estat, venuts a preus abusius, com ara la farina, el sucre, l'oli, etc. I, d'alguna manera, s'hi veïeren implicats una mica tots: els pagesos, els botiguers, els hostalers i, amb molta més facilitat, les mateixes autoritats locals, funcionaris, etc. I sembla que no podia funcionar d'una altra manera, perquè, com hem vist abans, la *Comisaría General de Abastos y Transportes* no podia de cap manera subministrar oficialment tota la demanda de queviures que rebia de la població. Per tant, d'alguna manera, havia de fer els ulls grossos davant de la realitat d'un mercat no oficial. D'altra banda, aquest negoci clandestí afavorí la formació, en poc temps, de grans fortunes i, alhora, d'un grup social de característiques especials.

Un bon resum el trobem també en un llibre aparegut recentment, quan la periodista pregunta a l'historiador Josep M. Ainaud:

“Com s'explica aquesta manca de subministres bàsics en un país que era fonamentalment agrícola?

JOSEP MARIA AINAUD. Perquè era un sistema d'autarquia i perquè tot estava fet un desastre, després de la guerra. Quan un sistema es pensa que ho pot arreglar tot, ben segur que ho espatlla. Només funcionava bé una cosa: l'estraperlo. Amb el racionament et donaven 100 grams d'oli, 30 de mongetes seques, una mica de sucre... si amb això vivíem, vol dir que hi havia alguna cosa més. L'estraperlo també era paradoxal. Hi havia gent pobre que venia coses i els deien estraperlistes, però es van quedar pobres. Hi havia gent rica que s'havia enriquit amb el mercat negre, i també en dèiem estraperlo, del mercat negre, així que la mateixa expressió designava la pobre dona que venia barretes de pa i el senyoràs que... bé, no diré noms ⁹⁹ ”.

És veritat. Però també ho és que “els privilegis, la impunitat o la corrupció dels uns i el terror dels altres van constituir la base d'un fenomen únic en la història contemporània espanyola¹⁰⁰”.

La normalització dels mercats a partir de 1952-55 va fer desaparèixer a poc a poc aquest fenomen econòmic irregular.

No cal dir que, arran d'aquell tràfic a sotamà de producte primaris, s'han generat moltes anècdotes i llegendes.

El *Sindicato (CNS)*: atur i salaris

Alguns responsables dels partits i sindicats que havien donat suport a la República s'exiliaren. D'altres van ser empresonats, segons les denúncies -en revenja- dels guixolencs que creien que havien estat perjudicats per la República i els canvis socials que s'esdevingueren durant la guerra. En el darrer capítol ja parlarem del context polític en què aquest fenomen es produeix: les execucions sumàries; la *Ley de Responsabilidades Políticas*, que permetia als tribunals militars de jutjar la gent per actes comesos des de 1934; els *desafectos* al nou règim que eren portats a camps de concentració, etc.

El partit únic de la dictadura, la *Falange* -nodrida d'*Ex-combatientes* i *Ex-cautivos*- va ocupar els centres del poder local a fi d'eliminar sistemàticament, de totes les institucions, el tradicional republicanisme democràtic dels guixolencs. Tota aquesta gran diversitat de grups, tendències i pensaments dretans s'aplegaren, ben diluïts, sota la denominació de *El Movimiento*. La família, el municipi i el *sindicato* eren les entitats bàsiques de la *comunidad* nacional.

En els nous plantejaments ideològics i polítics del

⁹⁹ GORBACHO, P., *La postguerra cultural a Barcelona (1939 - 1959)*. Edit. Meteora, Barcelona, 2005. Pàg. 17 i 18.

¹⁰⁰ YSAS, P., o. c.

→
Al fons, a la dreta,
la seu de la C.N.S., 1942.

nou estat no hi podia haver confrontacions entre els agents econòmics -empresaris i obrers- i, per tant no hi calien els sindicats. Amb un, ja n'hi havia prou, i per això la *Ley de unidad sindical* de 1940 establia que "*la Organización Sindical de FET y de las JONS es la única reconocida con personalidad suficiente por el Estado*"¹⁰¹.

Generalitzant molt, podem dir que darrere de les tropes franquistes arribaren a Sant Feliu els empresaris que havien fugit els primers dies de la revolució, i reclamaren els seus negocis expropiats o col·lectivitzats durant la guerra.

Sota les lleis repressives que buscaven la desaparició absoluta del moviment obrer -de la lluita de clas-

ses- i les millores socials aconseguides durant tants de decennis, els empresaris es veieren amb les mans lliures per contractar, acomiadar i imposar condicions laborals als treballadors.

El règim de Franco generà una nova legislació laboral que negava als treballadors el dret d'organitzar-se col·lectivament en defensa dels seus interessos. La vaga era considerada com un delictes de sedició que seria jutjat pels tribunals militars.

Aparegueren els *Sindicatos Verticales* o *Central Nacional Sindicalista* (CNS), que aplegava conjuntament els treballadors -anomenats ara *productores*- i els empresaris, formant una sola estructura corporativista, segons les diferents activitats econòmiques.

¹⁰¹ VILA, T., *Els serveis socials. Una visió històrica*. Diputació de Girona, 2005.

A Sant Feliu, el gener de 1941:

"Con asistencia de la jerarquía provincial del servicio se constituyen en esta ciudad los Sindicatos Verticales.- En la tarde del pasado jueves, tuvo lugar en esta C.N.S. la constitución oficial de los Sindicatos Verticales. Presidió dicho acto el Delegado Sindical Provincial, al que acompañaba su Secretario. (...). Los Sindicatos constituidos fueron los siguientes:

Sindicato Local de Hostelería y Similares:

Jefe, Enrique Serra Gispert.

Sindicato Local de Alimentación:

Jefe, Manuel Vidal Bas.

Sindicato Local del Transporte:

Jefe, Jaime Albertí Miró.

Sindicato Local de la Industria Textil:

Jefe, Juan Estrada Barri.

Sindicato Local de la Metalurgia y Similares:

Jefe, Francisco Castelló Heriz.

Sindicato Local de la Construcción:

Jefe, Narciso Franquesa Vall-Ilosera.

Sindicato Local de Banca y Oficinas:

Jefe, Juan Casas Anguila.

Sindicato Local Corchero:

Jefe, Ramon Calzada Jubany¹⁰².

El Delegado Sindical Provincial dio toda clase de explicaciones para el buen funcionamiento de los sindicatos, prometiendo a las partes empresarias y productoras su más sincera y leal colaboración en esta empresa de reconstrucción económica de la Patria".

Evidentment, els Jefs de la nova organització sindical -semblant a les corporacions feixistes de la Itàlia de Mussolini- eren nomenats des de dalt.

Els camaradas Joan Casas Anguila i Ignasi de Balasi Vilà¹⁰³ varen ser nomenats, successivament, delegats

provincials de Sindicats.

Al *productor* se li descomptava del seu salari la quota sindical, i l'empresari feia una aportació per cadascun dels seus treballadors.

El 1939 es disposà la dissolució de totes les mutualitats de socors per malaltia que hi havia a Sant Feliu (*La Nueva Guixolense, La Guixolense, La Reformada, La Benéfica Guixolense, Montepío Guixolense* i -la més important- *La Previsión Guixolense*), per fusionar-se en una de sola: *Mutua Sindical de San Feliu de Guíxols*. Aquesta ordre de fusió, però, que no arribà a ser efectiva, ja que les mutualitats guixolenques continuaren fent la seva via fins als anys cinquanta i seixanta, quan ingressaren, la majoria, a la *Unión Mutualista*.

Entre el 1939 i el 1948 el cost de la vida es va multiplicar, mentre que els salaris reals eren molt inferiors als de 1936. La mitjana del jornal d'un treballador era de 8 pessetes diàries (agost de 1939). Mn. Narcís Gispert¹⁰⁴ escrivia que el seu pare, el mateix any, treballava

"entre el polvo insano de una fábrica de corcho aglomerado donde hace tres jornales a la semana al precio de 7 pesetas para el sustento de la familia, con mi hermana sujeta a medicación".

Aquesta era l'altra realitat; que, tot i la reducció de la mà d'obra pels efectes ja esmentats, continuà un temps el treball a setmana reduïda i l'atur. El 1939, segons Robert Pallí, a Sant Feliu 868 obrers treballaven sis jornals, 1.277 en treballaven només tres jornals setmanals, i 600 es trobaven en l'atur forçós¹⁰⁵. Al cap d'uns mesos, el mateix gestor constata:

"Sr. Pallí como Delegado de la Oficina de Colocación expone que en la industria Corcho-taponera existen actualmente 600 parados, 278 que trabajan tres jornales y 392 trabajan 6 jornales. Datos tomados del Censo

¹⁰² L'any 1941 el Jefe del sindicat local corchero era Lluís Burgell Janer.

¹⁰³ "Toma de posesión del Nuevo Delegado Sindical", *Ancora*, 537 (12.06.1958).

¹⁰⁴ Mossèn Gispert i Regualta, durant la guerra, va estar tancat a la presó que hi havia a la Casa de la Marquesa (carrer Goula) i, després, a la de Girona. És autor de *Com jo vaig viure la guerra 1936 - 1939*. Girona, 1987.

¹⁰⁵ M. A. 129. El sou mitjà d'un treballador de la brigada municipal era de 53,5 ptes. setmanals el maig de 1939. 27-10-1939, f. 227.

de inscritos sin contar por tanto los que no figuran en dicho censo”¹⁰⁶.

Un any després, l’oficina de col·locació de Sant Feliu donava l’*“Estado general laboral de San Feliu de Guixols:*

Industria del corcho:

Semana entera: 230 hombres / 118 mujeres
3 días: 340 hombres / 668 mujeres
Paro total: 70 hombres / 74 mujeres

Industrias varias:

Semana entera: 747 hombres / 326 mujeres
3 días: ---

Paro total: 25 hombres / 22 mujeres

San Feliu de Guixols 1º de marzo de 1944”

Tanmateix, segons la *Memoria* de la Cambra de Comerç, de 1946 a 1947, la situació havia millorat força quant a l’atur i a l’augment de la població activa:

El ministeri de Treball, el 1944, concedí permís i ajut econòmic a la ciutat perquè comencessin els treballs d’obrir la carretera Sant Feliu - s’Agaró per la costa, a fi d’ocupar els obrers sense feina. Aquestes obres s’adjudicaren a l’empresa de Servià Cantó.

La CNS (Ministerio del Trabajo) no solament determi-

Estadística oficial del nombre d’obriers, obrers a l’atur i mitjana salarial per una jornada. Anys 1943 ¹⁰⁷			
ACTIVITATS	OBRERS	EN L’ATUR	MITJANA DEL JORNAL
INDÚSTRIES			
Agrícoles i Forestals	15		15 ptes.
Ramaderes	4		12 ptes.
Del mar	65		10 ptes.
Extractives	20		16 ptes.
Construcció	284	11	16 ptes.
Fusta	37		13 ptes.
Tèxtil	297	9	13 ptes.
Alimentació	90	13	13 ptes.
Del suro	1.250	257	11 ptes.
Siderúrgiques i Metal·lúrgiques	59	3	13 ptes.
TRANSPORTS			
Ferroviaris	61		11 ptes.
Per carretera	31		15 ptes.
COMERÇ			
En general	51	2	12 ptes.
Professions liberals	32		
ALTRES			
Indústries	79		
Professions	348	27	
Total	2.723	322	

¹⁰⁶ M. A. 129, 9-02-1940, f. 343.

¹⁰⁷ *Memoria* 1944.

Censo Obrero		Salarios Medios																	
Número de:		INDUSTRIAS										Transportes				Otras		TOTAL	
		Agrícolas y forestales	Gasadras	Del mar	Extractivas	Construcción	Madera	Textiles	Alimentación	Del comercio	Siderurgia y metalurgia	Químicas	Ferrocarriles	Por carretera	Comercio en general	Profesiones liberales	Industria		Profesiones
Obreros trabajando	1946	90	4	230	—	271	29	221	16	1593	51	39	58	35	27	6	353	10	2.933
	1947	87	4	251	—	311	32	232	17	1471	53	32	63	42	29	6	341	10	2.981
Obreros en paro . .	1946	—	—	1	—	8	2	2	—	42	—	—	—	—	—	—	4	—	59
	1947	—	—	1	—	7	2	0	—	40	—	—	—	—	—	—	2	—	52
Obreros en total . .	1946	—	4	231	—	279	31	223	16	1545	51	39	58	35	27	6	357	10	2.992
	1947	—	4	252	—	318	34	232	17	1511	53	32	63	42	29	6	343	10	3.033
Jornal medio . . .	1946	20	20	12	—	18	17	12	15	14	17	15	15	17	15	—	14	20	—
	1947	20	20	12	—	18	17	12.30	15	14	17	15	15	17	16	—	14	20	—

nava les condicions laborals dels treballadors sinó que marcava els índexs salarials segons la categoria de cada obrer en la seva activitat industrial. Com a punt de referència, hem de tenir en compte que el salari mitjà d'un obrer qualificat a la ciutat de Barcelona, l'any 1939, era de 300 pessetes al mes¹⁰⁸.

Una altra referència: a Sant Feliu, seguint el que consta en les actes municipals, el jornal mitjà diari d'un treballador ras, assenyalat per l'Ajuntament, va seguir la següent evolució:

Jornal mitjà diari d'un treballador ras												
Any	1939	1941	1942	1945	1946	1947	1948	1949	1951	1953	1956	1957
Ptes.	8	10	11	11	13	14	15	16	20	22,50	27,50	40

Pel que fa als salaris mínims de la indústria surera per a una jornada de vuit hores -s'havia introduït la jornada laboral de 48 hores setmanals, i aviat la setmana anglesa-, el 1941 establia, segons les diferents categories, de més a menys:

- Personal masculí especialitzat: d'11,50 (llescador a mà) a 9 ptes. el peó.
- Personal femení especialitzat: de 7,- a 5,50 ptes.
- Els encarregats, de 105,- a 70,- pessetes setmanals.

¹⁰⁸ FABRE, J., o. c. p. 197.

Remuneració base per a la indústria de suro (taps i discos), a partir de 1946

PERSONAL MASCULINO - ESPECIALIZADO -

GRUPO A	Rebanadores de trefinos (a mano)	14,950 ptas.
	Rebanadores de tapones y discos (a mano)	14,300 ptas.
	Rebanadores de trefinos (máquina)	13,975 ptas.
	Cuadradores de trefino y tiraje	13,975 ptas.
	Escogedores de trefino	13,975 ptas.
	Escogedores de corcho (exclusivamente en este trabajo)	13,975 ptas.
GRUPO B	Rebanadores de tapones y discos (máquina)	13,325 ptas.
	Prensadores trefino	13,325 ptas.
	Hervidores (caldera grande)	13,325 ptas.
	Perforadores	13,000 ptas.
	Operarios de máquinas "Mulfi" para hacer discos	13,000 ptas.
	Elaboradores de tiras (trefinos)	13,000 ptas.
	Elaboradores de tiras	12,675 ptas.
	Cuadradores	12,675 ptas.
	Escogedores de tiraje	12,675 ptas.
	Calibradores corcho (exclusivamente en este trabajo)	12,675 ptas.
	Limpia cabezas	12,675 ptas.
	Hervidores (caldera cilíndrica y trefino)	12,675 ptas.
GRUPO C	Calibradores tapones (trefino)	11,700 ptas.
	Respaldadores	11,700 ptas.
	Escogedores pequeño	11,700 ptas.
	Auxiliar - Peones	11,700 ptas.
APRENDIZ	Aprendices 14 años, los seis primeros meses	3,250 ptas.
	Al entrar en el segundo año	9,100 ptas.

PERSONAL FEMENINO - ESPECIALIZADO -

GRUPO A	Taponera (confección al esmeril, trefino)	10,850 ptas.
	Operarias máquina "Mulfi", para hacer discos	10,850 ptas.
	Cuadradores (trefino)	9,687 ptas.
	Prensadoras y pegadoras (trefino)	9,857 ptas.
GRUPO B	Cuadradoras	9,30 ptas.
	Escogedoras tapones (trefino)	9,30 ptas.
	Esmeriladoras arandela	9,30 ptas.
	Aserradoras y esplanadoras (trefino)	9,30 ptas.
	Marcadoras, satinadoras y encabezadoras (trefino)	9,30 ptas.
	Escogedoras (tapones pequeños)	8,757 ptas.
	Escogedoras discos	8,757 ptas.
	Operarias de máquinas americanas, garlopa y ametralladora discos	8,757 ptas.
GRUPO C	Encabezadoras y marcadoras (máquinas automáticas)	8,525 ptas.
	Operarias de máquinas de pasar y partir	8,525 ptas.
	Cogedoras	8,525 ptas.
	Auxiliar - Auxiliares femeninos (trefino)	8,525 ptas.
	Auxiliares femeninos	7,75 ptas.
APRENDIZ	Aprendizas de 14 años, los seis primeros meses	3,250 ptas.
	Al entrar en el segundo año	5,525 ptas.

A partir del 2 de març de 1946, la remuneració base per a la indústria de suro (taps i discos) es va modificar des de la Direcció General del Treball¹⁰⁹:

Els primers anys de la postguerra les empleades de l'Ajuntament, en funcions docents, (Maria Soler, Cecília Cateura, Francesca Audet, Maria Luis i Isabel Vivas) cobraven 75 pessetes mensuals.

En Manuel Vicens i Moner, també empleat de l'Ajuntament, va ser designat *Agente de la Oficina y Registro Local de Colocación*, amb l'haver anual de 3.500 ptes.

Abans d'acabar aquest apartat, podríem concloure que -a més de les manifestes diferències entre el que cobrava un treballador i una treballadora, per la mateixa feina a la fàbrica de taps- el poder adquisitiu de l'obrer era de misèria. Havia de comprar menjar -i a quins preus al mercat no oficial!-, havia de pagar el lloguer de l'habitatge, havia de comprar roba (vestits, calçat, etc.), i el sou era petit.

L'Auxilio Social

Per compensar l'injust repartiment del poc menjar que hi havia, aparegueren entitats de caire benèfic dins la complexa estructura de l'*Auxilio Social*¹¹⁰. Quan va ser impossible garantir la subsistència amb recursos propis, es va fer necessari recórrer als *comedores infantiles* i als d'*hermandad*, on es distribuïen els donatius d'aliments que es rebien de països amics, d'organitzacions filantròpiques, d'empreses i de particulars.

Els primers dies de la postguerra en Pere Rigau, delegat de l'*Auxilio Social*, era l'encarregat de distribuir el menjar que arribava aquí d'Itàlia (pasta de sopa, carn en llauna, galetes, etc.). Davant del bar Lion d'Or (Rambla del Portalet) es feien les cues. Cadascú s'havia de dur el cassó o pot, el dia que es repartia menjar

calent. A l'esmentat antic bar, s'hi inaugurà el primer *Comedor Infantil* el 12 d'octubre (*Fiesta de la Raza*) de 1939. Després, a les naus -antics magatzems- de l'Irla (c/ de Girona) es feren dos menjadors: la *Cocina de la Hermandad*, amb una capacitat molt gran, i el *Centro de Alimentación Infantil*. El mes de juliol s'havien repartit 32.136 racions. I a final de 1940, mig milió. Una part dels ingressos arribava, en metàl·lic o en espècie, de la Delegació Provincial. L'altra part, l'havia d'aportar el poble mitjançant subscripcions (*Ficha Azul*), recaptacions o col·lectes (unes noies passaven la *hucha* on s'havien de dipositar 30 cèntims), o mitjançant la compra obligatòria d'una xapa amb l'entrada del cine i altres donatius.

Empresaris i particulars, d'alguna manera, també es veien obligats a participar-hi, com ho demostra un full d'ingressos i de despeses de l'esmentada institució, pel que fa a uns mesos de 1939 (vegeu la taula de la pàgina següent).

La *Circular n° 2 d'Alcaldia de Sant Feliu de Guixols*¹¹¹ de 16 de novembre de 1940 feia públiques les següents donacions:

"Auxilio social

Relación de los donativos recibidos en esta Delegación Local desde primeros de abril del año en curso hasta el día de la fecha:

Pósito de Pescadores:

2.983,500 Kgs. De Pescado vario, que calculado al precio medio en que se cotizó en las fechas de su entrega, importa la cantidad de 5.246,75 pesetas.

Fortunato Cros:

160 Kgs. De Pescado vario, que con el mismo cálculo del anterior, asciende a 5.435 pesetas.

Gremio de Carniceros:

26 Kgs. Carne con un total de 165 pesetas.

Segell de l'*Auxilio Social*.

¹⁰⁹ 20.02.1946.

¹¹⁰ L'any 1941 també es va inaugurar a Sant Feliu el *Hogar de Auxilio Social Alemán*. (AMSFG): M. A. (131), 1940-41. UI: 5580, f. 148.

¹¹¹ AMSFG, *Circulares 1940-41*.

Ramón Pagés:
40 Kgs. Huesos con un total de 40 pesetas.

Además los siguientes señores han hecho donativos en especie por el valor que se indica:

Casa Canals: 9,00 Ptas.

Eduardo Carerach: 24,00 Ptas.

Joaquín Comas: 15,00 Ptas.

Confitería Mas: 54,00 Ptas.

Fernando Cervera: 25,00 Ptas.

Nieves Saurí: 120,00 Ptas.

Ramón Bonet, SA: 48,00 Ptas.

Luis Subirós: 23,00 Ptas.

Coop. Rdo. Santos Boada: 80,00 Ptas..

José M^a. Vives: 59,00 Ptas.

Varias Tiendas: 3,50 Ptas.

En lista aparte serán publicados, en su día, los nombres de las casas que han efectuado importantes descuentos en su facturas".

Ingressos i despeses de l’Auxilio Social d’uns mesos de 1939

INGRESSOS		DESPESES	
Sr. Burgell	1.000 ptes.	Març 31 Entregat a Francesc Armengol	20.500 ptes.
Sr. Tornabells	2.000 ptes.	8 Préstec a la Caixa municipal	8.375 ptes.
Hijos de B. Planellas	5.000 ptes.	Abril 20 Factura pagada a Robert Pallí	973,60 ptes.
Sr Puget	1.000 ptes.	Abril 29 Factura pagada a Carme Reixach	96 ptes.
F. Arxer Busquets	1.000 ptes.	Abril 29 Factura pagada a Llandrich	200 ptes.
Emili Ramon	1.000 ptes.	Maig 5 Pagat a Pere Rigau	1.000 ptes.
Robert Viladesau	500 ptes.	Maig 9 Pagat a Pere Rigau	730,40 ptes.
Nieves Saurí	2.000 ptes.	Juny 28 Pagat a Pere Rigau	500 ptes.
Mateu Coll Nicolau	500 ptes.	Juliol 8 Pagat a Pere Rigau	225 ptes.
C. A. Greiner e hijos	5.000 ptes.	Juliol 31 Pagat a Pere Rigau	275 ptes.
Lluís Rovira	1.000 ptes.		
Frederic Wirsing	500 ptes.	Total de despeses	32.875 ptes.
ABRIL			
Aguas Potables SA	3.500 ptes.		
Ramon Bonet	1.000 ptes.		
Dr. Joan Prim	500 ptes.		
Claudi Turró	1.000 ptes.		
Josep Vilossa	625 ptes.		
Simó Miranda	250 ptes.		
Josep Mont Brunet	500 ptes.		
Joan Maura	1.000 ptes.		
Joan Maura	500 ptes.		
MAIG			
Antoni Martí	1.000 ptes.		
Josep Albertí Turró	2.000 ptes.		
Total d'ingresos	32.875 ptes.		

El rector de la parròquia, Mn. Àngel Dalmau, per la seva banda manifestava que:

*"en estos momentos, para evitar posibles rivalidades, dejamos que actúe AUXILIO SOCIAL, cooperando empero las Señoras [de la Conferencia de San Vicente de Paúl] a los fines de dicha Institución Benéfica y supliendo -por otra parte- las deficiencias que aparecen en el sentido espiritual, mediante la Acción Católica."*¹¹²

Durant un temps la senyoreta Margarita Santana va ser l'*alma y sostén del Servicio*, en tant que encarregada del *Auxilio Social*, un servei que depenia de *Falange* i no de l'Ajuntament, segons els gestors municipals. Per tant, la mensualitat de cent pessetes que el Consistori li abonava es va haver de canviar per la subscripció d'una *Ficha Azul*, pel mateix valor, a favor de l'entitat benèfica.

Així i tot, la institució no acabava de funcionar prou bé:

*"Sigue la Presidencia exponiendo la lamentable impresión que tiene sobre el funcionamiento de Auxilio Social por la exiguidad e insuficiencia de las raciones que se suministran que son de todo punto incapaces de sostener a los desgraciados que allí acuden, habiendo interesado diversas veces del Sr. Delegado Local una mejora en este Servicio y no habiendo logrado el mejor éxito, cree es llegado el momento de que el Ayuntamiento intervenga a fin de hallar los medios necesarios a este estado de cosas. Afirma que hoy se dan dos escasísimas raciones que deben satisfacerse con un presupuesto de 0,92 céntimos por persona y por ambas raciones"*¹¹³.

L'Ajuntament en demanà una informació més detallada al Delegat Local i, després, n'exposà la urgència d'ajuda a la Delegació Provincial. Girona, per la seva banda, exigia una millor gestió i administració per part

de les autoritats de Sant Feliu. Després de la vista del Delegat Provincial, l'abril de 1940 es destituí Josep Julià Canadell -aleshores el delegat local-, amb pèrdua de carnet de militant i una sanció econòmica de 500 pessetes. Aquesta acció venia a confirmar els rumors i denúncies del mal funcionament del servei benèfic.

Per Reis:

"Comedores Infantiles de Auxilio Social.- Todos los niños asistidos, se presentarán en nuestros Comedores a las 8,45 de la mañana del día 6, para asistir a la Santa Misa. Terminado el acto religioso, les será repartido el Regalo de Reyes y servido un desayuno extraordinario".

Era *La Navidad del Pobre*, amb què, juntament amb els dies setmanals *"Día sin Postre"* i *"Día del Plato Único"*¹¹⁴, s'intentava d'apaivagar la mala consciència per les manifestes diferències socials. Com es pot deduir fàcilment, es tractava de suprimir les postres i de fer el dinar i el sopar a base d'un sol plat, tots els dilluns i i els dijous de la setmana, respectivament.

En una anotació al seu diari -1939-, l'arquitecte municipal Joan Bordàs hi va fer constar:

"Avui arriba a Sant Feliu el famós *Plato Único*. Per dinar ens donen un plat de sopa o enciam, a triar, i després arròs. Per postres, un plàtan. Pa i vi. A tot això ho acompanya el següent *tiket* que val pel plat que manca"¹¹⁵. Això deu abonar-ho el fondista. El client paga com cada dia, però menja un plat menys. Val a dir que el plat és més abundant".

D'acord amb la C.N.S., a partir de 1941 no s'efectuà cap subministrament d'aliments als adults que no presentessin el carnet lliurat per l'Oficina de Col·locació, que l'acredités com a treballador a l'atur.

¹¹² Arxiu Diocesà, *MEMORIA DE LA PARROQUIA DE SAN FELIU DE GUÍXOLS, primero de diciembre de 1939. AÑO DE LA VICTORIA*.

¹¹³ M. A. (129), 19-01-1940, f.318-319.

¹¹⁴ "Consistente en una aportación metálica, individual o familiar, equivalente al pequeño sacrificio que supone el privarse una vez a la semana de parte de la comida de un día". BOP, Ban del Governador civil del 20 de juliol de 1939.

¹¹⁵ Al full del "Diari" hi ha enganxat un tiquet autèntic que diu: "*PLATO ÚNICO*". Junta Provincial de Beneficencia. Girona. N° 0561 / UNA peseta. Agraïxo a Enric Mateu i Bordàs l'amabilitat de passar-me aquestes notes.

> ANNEX:

**Testimoni d'un nen -dels vençuts-
de la postguerra, ara ja adult:**

Néstor Sanchiz¹¹⁶

Retrobament, i notícia de la mort del pare

"A prop dels meus seixanta anys de vida, rebo la visita d'una persona molt llunyanament coneguda: Josep Martí (Pitu). Havia estat amic i company de treball del meu pare quan, pels volts de l'anys 1930, treballaven com a pintors decoradors.

Josep Martí, amb l'enyorança dels anys de l'exili, tornà a Sant Feliu, i un dels seus propòsits era el d'explicar-nos la circumstància de com va morir el meu pare. El desig s'esdevingué realitat en una de les dependències del ja desaparegut hotel Reina Elisenda.

Martí explicà que el meu pare va morir als seus braços, en evitar que caigués al terra. Això passava al camp de concentració de Vernet d'Ariège (França).

És fàcil d'entendre que aquell va ser un moment emotiu, tant per a en Martí com per a mi. Una emotivitat que augmentà quan Martí s'interessà per un encàrrec que la seva muller va fer-li. Es tractava d'adquirir un quadre de roses pintades. El senyor Martí ignorava, llavors, que jo exercia com a artista pintor, i tothom ho ignorava -jo mateix - que aquell quadre -bo o dolent, tant se val- el tenia jo, sense saber mai a qui aniria destinat. Era l'únic quadre en el món capaç de transmetre, al cap de molts anys, un sentiment de gran força.

La senyora Lluïsa, la "Cubana", esposa de Martí i mare d'en Carlitos- que era de la meua mateixa edat-, m'havia tractat igual que al seu fill. Quan ell menjava, també n'hi havia per a mi. Esmenava les malifetes de tots dos. Era molt ben acollit en aquella casa, que esdevingué sovint el meu refugi. La meua mare sabia que estàvem ben protegits.

Amb aquell quadre -que vaig dedicar-los- vaig intentar de

manifestar un profund i agraït record d'infant, ara ja adult. Des d'aquell dia, de vegades, he pensat en fets que podrien haver passat a qualsevol nen dels molts desemparats que passaven gairebé la infància al carrer, i suposo que els podia haver passat el mateix que a mi".

Néstor Sanchiz, amb la fotografia del seu pare, en l'homenatge a les víctimes del franquisme.

Foto: Bergantí.

¹¹⁶ Néstor Sanchiz Guerrero (Sant Feliu de Guíxols, 1937). Després de molts anys, intenta recordar alguns moments de la seva infància, viscuda a Sant Feliu, com un fill dels vençuts. El seu pare Joan -com explicarem a l'apartat de l'exili- hi va morir. A Sant Feliu, hi restà la viuda i els dos fills: Joan i Néstor.

Els primers records

"La meua primera consciència de vida la veig sota un paraigua junt al meu germà, un any i mig més gran que jo. I tots dos, a coll de la nostra mare. El meu germà era qui aguantava el paraigua, que, durant molts anys -els paraigües llavors duraven molt de temps- ens va servir de protecció, encara que solament de la pluja. Aquella primera percepció de vida s'ha anat esvaint, però d'altres d'aquells anys han romàs en el subconscient, soterrades en el cos i l'ànima de l'infant que portem sempre a dins.

Ara, ja adult, hom s'adona que ha conviscut amb intoleràncies i rancúnies que mai no vaig traspasar als altres nens amb qui compartia el carrer, l'escola, etc. Però sí que vaig haver-me d'empassar les intoleràncies d'una part de la societat adulta. Aquesta va modelar el perfil de nen sobre el qual es podia descarregar qualsevol ignomínia, conscient potser que no hi havia un pare que pogués sortir en la seva defensa.

Contra què, contra qui, contra quins, els fets de la guerra podien haver influït en la vida de qualsevol infant dels anys 40 en amunt? Va tocar-me sortir al món l'any 1937 i, per tant, la postguerra va agafar-me molt petit. Aquell nen, com tant d'altres de les famílies vençudes, és clar, no s'ho va passar gaire bé. Va haver-hi crueltats quan la de la metralla de guerra ja havia acabat. La vida d'aquells nens va ser fonamentalment de carrer, on podien aprendre de tot, menys comprensió. Un valor que, encara ara, molts reclamen en un pacte de silenci".

L'escola

"Em situo pels voltants de l'any 1941, quan jo solament tenia quatre anys. El record m'evoca tristor, fred i gana. El fred en un racó del pati del col·legi *Sagrado Corazón de María*, on el desaparegut Ernest Andrés Delòs i el meu germà em protegien del fred posant-se davant meu en un racó del pati de recreo. Mentre les monges cantaven lloances a la Verge, dos nens davant meu aguantaven el vent gèlid i tallant de l'hivern. El "protegit" tenia les mans, els peus i les orelles plenes de penellons, a afegir a la terrible coïssor de la pell esquerdada on les calces curtes et fregaven la part de les cuixes no protegida. Tenia gana, i d'amagat de tots anava al racó protector, i de les escombraries menjava amb fruïció el que quedava d'un penjoll de raïm quan ja se n'havien menjat el gra, les excel·lents peles de *palo santo* o de plàtans que altres nenes

Comiat dels voluntaris que anaven al front.
A la fotografia, la mare d'en Néstor
amb el seu germà Joan als braços.

Proc.: S. Guebara (AMSFG).

de casa bona s'havien menjat abans. La tristor, la gran tristor que anava acumulant dins meu, a vegades el destí l'ha dissimulada. Una mà miraculosa -ho dic amb tot respecte- d'una persona que era a dins de l'edifici impregnat de "marianisme" va trobar-me en el lloc just i oportú. Es deia Pietat -quin nom tan encertat! Era la cuinera del Cor de Maria i, d'amagat de les *hermanes* i en uns esglaons de la cuina, em donava menjar. Que recordi, aquest gest només me'l feia a mi. De les monges, només en rebia el retalls de les hòsties -pa d'àngel, en dèiem- que havien de ser consagrades. I això, si arribaves a complir amb les oracions del via-crucis, si participaves en l'esplendor del Mes de Maria i, evidentment, si eres bo, segons les normes del nacionalcatolicisme. La Pietat sí que en tenia, de bon cor!

A l'escola del *Sagrado Corazón de María*, si s'havia de castigar dos nens que havien entrat dins d'un galliner -sembla que a fer-hi malifetes-, solament se'n castigà un. L'altre era de casa bona i religiosa, i no era jo. Llavors no entenia -ara sí- que m'obliguessin a passejar de genolls, de classe en classe de les nenes, amb els braços en creu i un plec de llibres a les mans. A més del dolor físic dels braços, un gran i profund sentiment de desesperança i de solitud m'embargà, i es manifestà en abundoses llàgrimes per fora i per dins. No havia estat jo qui havia fet el forat a la tela metàl·lica!

Ja més gran, amb motiu de la representació d'una obra teatral infantil -d'ambientació xinesa- a l'escola dels *Hermanos*, es va muntar un concurs al millor vestuari. El premi, és clar, va recaure en el nen ric, bo i de casa religiosa que estava més ben relacionada amb l'escola. Efectivament, era el nen més ben caracteritzat i vestit per modista. Quins aplaudiments no va rebre per part de tots! Els altres tan sols portàvem una bufanda, i d'ajuda internacional. Ens ho miràvem amb enveja i sense saber la causa de l'orgull d'uns pares satisfets dels elogis que rebien per l'encert de la disfressa".

Gana i *Auxilio Social*

"Un dia, trobant-me amb altres companys més grans que jo, jugàvem a lladres i policies. De sobte, al repeu del sòcol del fanal pro-

per al quiosc del parc, va aparèixer una barreta de pa blanc tallada pel mig. S'endevinava que hi havia alguna cosa bona a dins. Això atragué l'atenció de prop de deu nens que, al voltant del fanal, murmuraven més o menys això: "Jo de tu, no la tocaria. Potser l'ha deixada aquí un tísic; o l'ha tocada un malalt. Segur que hi han posat algun verí a dins i agafaràs el *piojo verde*, el *garrotillo* o la tuberculosi. Ves a saber!" Expressions molt comunes, aleshores. Entre tots vam decidir desestimar aquell pa que clamava ser menjat. Al cap d'una estona més de joc, vaig voler ser més llest que els altres i vaig afanyar-me a buscar aquell pa. Però ja havia desaparegut, davant la sorpresa de tres o quatre altres nens que havien pensat el mateix que jo. Segur que un altre de més llest, més ràpid i més gran se l'havia endut.

Un dia de 1945, amb el meu germà que jugava amb nosaltres, durant l'estada dels soldats a Sant Feliu, vam seguir una formació militar que, sortint del quarter del monestir, es dirigia a veure una sessió de cine que havien preparat per a ells. Al cinema *Victoria*, hi projectaven dues pel·lícules: una de la Diana Durbin -no en recordo el títol-, però sí que recordo el de l'altra: *Guadalcanal*¹¹⁷, eminentment bèl·lica. Els soldats ens van amagar sota els seus capots i així vam entrar al cine. Acabades les sessions, els soldats van dir-nos que anéssim cap a casa, perquè ja era fosc. El meu germà i jo havíem d'anar a sopar als menjadors infantils de l'*Auxilio Social* al carrer de Girona, al costat de la policia. Eren edificis que s'havien expropiat als germans Irla. Com que era tard, els vam trobar tancats i, sense sopar, plorant i amb gana, vam anar a casa, on la nostra mare, pensant que ja havíem sopat, s'havia acabat el poc de què disposàvem.

Tot i l'esforç per recordar fets més plaents o feliços de la meua infantesa, malauradament són ben escassos. Potser el gest d'anar a buscar un pomell de flors boscanes o de jardí per a tenir "el detall" -abans que els altres- de regalar-lo a la delegada de l'*Auxilio Social* per poder rebre, a canvi, un crostó petit de pa de negre, que encara que fos un xic sec podia ser boníssim. Sovint, però, em trobava que, donant-me uns petits copets a l'espatlla, em deien: "Ja has fet tard, maco, torna-ho a provar demà!" Si algun dia

¹¹⁷ Pel·lícula de 1943 dirigida per Lewis Soler i protagonitzada per Anthony Quinn, Richard Conte i Preston Foster. Una apologia de la causa aliada que es passà al cinema *Victoria* els dies 18 i 21 d'octubre de 1945.

¹¹⁸ N'hem parlat abans, a l'apartat de l'*Auxilio Social*.

hagués estat afavorit per un d'aquells crostons de pa, potser ara no escriuria que, en aquella edat, hom no podia estar gaire agraït a la vida.

Tinc consciència, encara que un xic difusa, d'estar-me davant de l'antic cafè "Lion d'Or" -xamfrà amb la placeta del Portalet¹¹⁸. En recordo, tant per fora com per dins, el saló, amb dues fileres en formació disciplinada -nenes, a un costat; a l'altre, nens- sota les directius d'una delegada de l'*Auxilio Social*. Aquesta visió, més endavant, la situo al primer pis de la finca dels Irla, al carrer de Girona. Recordo que en aquestes dependències ens va donar una vacuna. Eren com les oficines d'una fàbrica de suro. Finalment, però, els menjadors de l'*Auxilio Social* van quedar ubicats en una nau industrial de la mateixa finca. Era una planta baixa, on el terra -excepte una franja central cimentada per facilitar el rodatge de carretes i carretilles- era negrós, i que caminant per allà solies trepitjar els escarabats que anaven d'un costat a l'altre. El crac d'haver-ne trepitjat un podia ser absorbit pels xarrups dels que menjàvem sopes, a vegades amb proteïnes visibles.

En aquells menjadors de l'*Auxilio Social* per a infants desprotegits era normal, per a algú de nosaltres, que si -quan tenies el plat a taula amb la ració de menjar, bo o dolent,- senties necessitat d'anar a fer pipí, amb un gest prou sonor perquè tothom se n'adonés escopia dins el seu plat per assegurar-se que ningú no li prendria.

Abans de complir els meus cinc o sis anys, per la diada de Reis -penso que des de l'*Auxilio Social*- ens van dur a visitar la casa d'un nen ric, potser també bo i religiós, de Sant Feliu. Es donà la circumstància que los *Reyes Magos de Oriente* li havien dut moltes i bones joguines, que eren al voltant del llit. En canvi, recordo que a mi van deixar-me un joguet de llauna tret d'un sac on hi havia els dels altres nens, als menjadors infantils. Segur que hauríem estat més contents si abans no haguéssim vist els reis del nen de casa bona, que, encara que no fos conscient que també ell era manipulat, s'ho passava millor que nosaltres. Fins i tot el vam haver d'aplaudir!

La visita que acabo d'explicar en el paràgraf anterior, la vaig fer segurament amb esclups i sense mitjons, amb el que això implica: nafres als peus. La solució era de posar-hi palla, però això ho feien els més grans. Nosaltres estàvem aprenent a sobreviure.

Hi havia un altre tipus de ferides que se't feien per dins quan -

sense entendre-ho- senties dir: "Nen, no juguis amb aquell altre nen", que era jo. O les mirades furtives, les distàncies prudents, quan t'arraconaven per donar pas a altres. Tan perillosos érem? Teníem tans sol quatre o cinc anys, i em van fer patir sense sentit! El "petit" -un quart de litre- de llet que el Generalísimo es va veure obligat a facilitar a les vídues de guerra amb fills, a casa

Noi amb càntir, prop del Monestir.

Fons: P. Rigau. (AMSFG).

nostra no arribava mai. La mare, en anar-ho a reclamar a l'Ajuntament, es va trobar que si accedia a les pretensions deshonestes d'un alt funcionari municipal la llet li seria proporcionada. En no acceptar tan deshonest i humiliant proposta, la mare -tot plorant- va topar-se amb l'alcalde, que es va interessar pel que li passava. Assabentat del cas, l'alcalde va voler confrontar la versió de la mare amb la del funcionari. Aquest, en negar-ho, va rebre dues bufetades d'una mare que defensava la vida dels seus fills. La llet va arribar a casa.

Aquests individus, amb els quals he hagut de conviure durant molts anys, van continuar fent de les seves, impunement”.

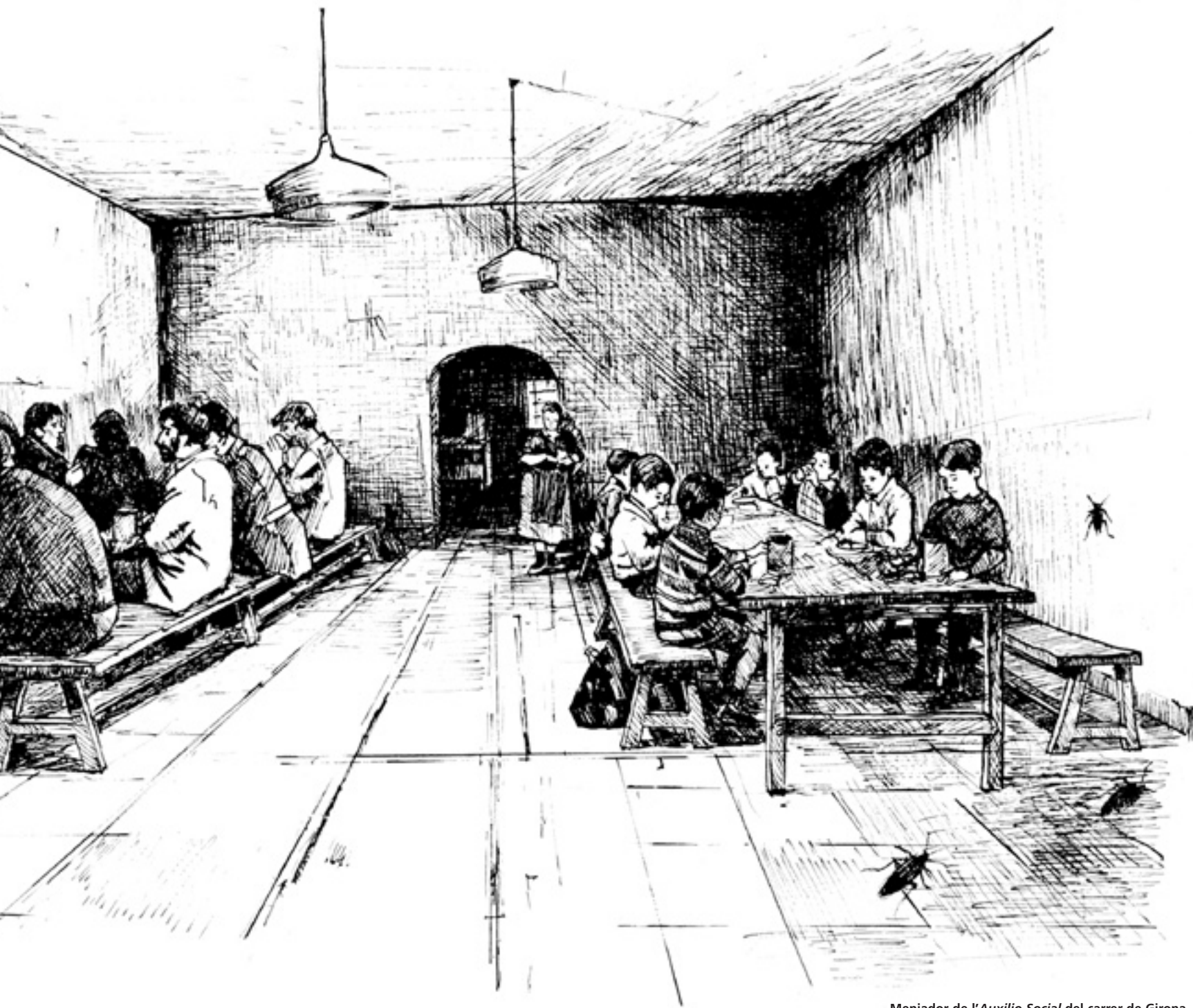
Els vaillets: protagonistes i espectadors al carrer

“Ja se sabia que la gent gran, d'una manera o altra, s'havia d'espavilar. Uns, per situar-se; altres, per sortir-se'n. Uns amb llibertat de vigilar, i altres amb llibertat vigilada. Nosaltres, els infants, al carrer, vivíem el drama com a protagonistes i, alhora, com a espectadors de moltes situacions sobre les quals mai ningú no va interessar-se o preguntar-nos. Gairebé sempre érem a tot arreu, i vam ser testimonis de segona fila de la mort violenta d'un company de carrer, en esclatar-li una bomba de mà juntament amb la seva àvia. O seguir l'empresonament d'un suposat malfactor, esperant sentir els gemecs si era torturat, amagats a prop de les dependències on era conduït. Jugar amb els soldats destacats a Sant Feliu per tal d'anar a caçar maquis prop de la frontera. Jo pensava que un “maqui” podia ser un cérvol o un conill gros...”

D'altra banda, havíem d'intentar complir els “nou primers divenres de mes” per tal d'aconseguir la salvació divina, i fer també els “mesos de Maria”, que consistia en un petit altar cobert de blanc amb estampes de la verge i flors. I els diumenges, a missa!, on vaig cansar-me de mirar cap amunt de la nau central de l'església, on en una finestreta molt petita s'endevinava el caparró d'una persona. Mentrestant, de molt lluny, escoltava no sé què d'una paràbola sobre una tija de blat que no es trenca perquè és flexible i, així, s'adaptava fàcilment a les inclemències del temps. Si hi havia un sentit profund en aquelles explicacions de les paràboles evangèliques, un nen no podia entendre-les, i si ara -de gran- entenc alguna cosa és a partir de l'experiència en què m'han fet viure.

Després de missa, anàvem a recórrer clavegueres on podíem aga-

Menjador de l'*Auxilio Social* del carrer de Girona.
Dibuix de Julio García, segons els records de Néstor Sançiz.

far el tifus, com així va passar amb algun company o companya. A més, teníem a sobre la maledicció de creure que si ens tocàvem algunes parts del cos ens podíem quedar cecs. Això ens ho devia explicar un senyor rector a qui havíem de fer un petó a la mà grossa, freda, serosa i amb pèls sobre els dits. De lluny estant, t'estenia la mà perquè no te'n poguessis escapolar. Aquell senyor, de sabates molt grosses, no va poder amb nosaltres, els del carrer, els que no teníem gaire res a perdre. Per això es va dedicar a la gent gran, a organitzar processons, com la dels sumptuosos Corpus, d'olor a ginesta i clavells. I nosaltres jugant per allà al mig o entorpint la processó. Per Setmana Santa, era obligada la visita als "monuments", a les capelles, amb gran abundor de palmons i plens d'una suposada i profunda religiositat".

Persones sensibles, també

"Evidentment, no sempre vaig viure envoltat d'ignomínies -encara que llavors no sabés res del significat d'aquesta paraula, ni d'altres de significat tan negatiu. En ben poques ocasions vaig trobar persones sense gaires prejudicis, sensibles a l'escenari de què també érem partícips; d'una gran humanitat, diguem-ne. La Irene, mestressa de la Fonda Sant Elm; la mestressa de la fleca de Can Xargay, la família Batet, la mestressa de la casa de pagès "Ca la Carbonera", a Pinell... Totes elles varen ser persones que es comportaren igual de bé, amb nosaltres, que la Pietat o l'esposa de Josep Martí, de qui he parlat al començament. Llevat del normal recolzament familiar, expresso el meu reconeixement a aquelles persones que anaren més enllà d'un bon tracte.

Un dels dies de la meva infantesa en què més desprotegit em vaig sentir de tot i de tothom (entre els cinc i sis anys) va ser quan al carrer -lloc on fèiem vida dia i vespre- no vaig trobar l'amic de sempre. A casa seva era tancat. Ningú no va saber donar-me'n referència, llevat d'aquell "no preguntis massa". Em vaig sentir tan sol, dolgut per haver perdut les referències quotidianes, que em vaig inventar una malaltia i, plorant, vaig gosar tocar un timbre i ser atès com calia. No entenia per què m'havien tret l'amic. Vaig saber, molt més tard, que els seus pares no van poder resistir la pressió social i econòmica del moment, i van emigrar.

Vaig retrobar aquest amic, després de 55 anys, quan se'm va comunicar la mort del meu pare, a l'hotel Reina Elisenda, episodi amb què he començat aquest escrit.

Ignomínies de fets semblants o de pitjors, segurament que altres nens les podien haver sofert igualment. Les meves, però, les del meu trist record, no les he pogut esborrar del tot d'una memòria ja un xic imprecisa. El que em va succeir més endavant, a mesura que em feia adult, vaig haver d'afrontar-ho i donar-hi respostes vàlides, encara que sempre sota la llosa feta dels llargs silencis de la meva infantesa. Malgrat tot, vaig sobreviure i, després, viure".

(6) L'esbarjo, una altra necessitat

Durant els anys de la immediata postguerra, la vida quotidiana era força dura i difícil. Calia trobar espais per a la diversió i el somni.

La diversió per excel·lència va ser el cinema, ja que el preu de l'entrada era prou assequible per a la majoria de gent. Es projectava el NO-DO, d'exhibició obligatòria abans o després dels espectacles. L'any 1945 s'inaugurà la Catequística.

La ràdio va esdevenir el mitjà de comunicació més usual. Era habitual escoltar-la amb els veïns, si no es disposava d'aparell.

Radio Nacional era l'única que podia emetre notícies, moment en què la resta d'emissores s'hi havien de connectar obligatòriament.

De forma amagada, algunes famílies intentaven sintonitzar *Radio Pirenaica* o alguna altra de l'estranger.

(6) L'esbarjo, una altra necessitat

Anys de cinema¹¹⁹

Amb la ràdio, un dels entreteniments de la immediata postguerra va ser el cinema, que ja als anys vint i trenta s'havia convertit en un espectacle popular i a un preu relativament mòdic. Una diversió a l'abast de tothom, sobretot en aquelles sales que programaven dues pel·lícules, un noticiari i alguns tràilers. I com que les sessions eren contínues, hom, si volia, podia repetir i passar-s'hi tota la tarda i vespre, fins que tancaven. La gent es refugiava a les sales de cinema en la recerca d'un petita il·lusió, màgica potser, que aportés un xic d'alegria i d'evasió a la grisor i tristesa d'una vida individual i col·lectiva plena de tota mena de rutina, dificultats i problemes.

Com escrivia Josep Pla l'any 1941:

"[El cinema] És una evasió típica. El cinema dóna un volt a la vista, crea un món diferent, les imatges són unes altres. L'avidesa de la vista s'hi complau.

Apareixen unes altres formes de vida. Si s'entenen les coses així -i a mi em sembla que l'explicació és comprensible-, el cinema omple (omple momentàniament, perquè en la vida tot és momentani) molts buits sentimentals, molts racons de la imaginació, i satisfà, en bona part, la fabulosa avidesa de la vista¹²⁰"

El 1939, a Sant Feliu, hi havia dos cines: el saló *Novedades* -el Vidal- (664 butaques de platea; 212 de circulars i 500 de generals), amb 1.376 localitats; i el saló *Victoria* -l'antic Catalunya- amb 1.400 localitats (734 de platea, 195 d'amfiteatre i 472 de general).

Una entrada de platea valia 1,50 pessetes i la general, 60 cèntims; 75 cèntims, el 1940.

El 1941, al saló *Oriente* -el Llevantí- es feia ball i també cinema, amb 394 localitats de platea i 220 de general. Els empresaris Joan i Joaquim Balmaña i Canet portaven tots tres cines,

¹¹⁹ ROLDÓS, A., "Història del cinema a Sant Feliu de Guíxols", a *Ancora*, a partir del mes de desembre de 2004.

¹²⁰ PLA, J., "Sobre el cinema", a *Artículos amb cua*. Edic. Destino. Barcelona, 1976. Pàg. 52.

→
Ava Gardner (29.04.1950).

Proc.: Neus Casellas.

i crearen l'agrupació musical E.V.O.N. (*Empresa Victoria, Oriente, Novedades*) per tal d'amenitzar-ne les vetllades.

És clar que en aquestes sales, per exemple al *Victoria*, el cinema s'alternava amb vetllades musicals, teatral¹²¹ i balls populars¹²².

Al Catalunya era on anava més gent. Tanta, que s'hagué de multar l'empresari per omplir de cadires tots els passadissos. Aleshores es formaven llargues cues per a entrar-hi.

En el marc polític de l'època, amb una dictadura sense llibertats, hi havia un control sobre totes les formes d'expressió, molt especialment sobre les més populars, que arribaven a la major part de la població. Així doncs, s'ha de tenir en compte la censura que sovint comportava el retard en l'estrena de moltes pel·lícules, o la no estrena d'algunes. També va permetre la manipulació de moltes d'elles, bé per la supressió d'algunes escenes o a través del doblatge, com en el cas de *Casablanca* o *La dama de Shanghai*.

Com hem dit abans, en l'època dura del franquisme no hi havia moltes ofertes per escollir ni diners, pel que fa a diversió. Amb una pel·lícula curta de ninfes o *Imágenes*, una pel·lícula llarga, mitja part, NO-DO (*Noticiarios y documentales cinematográficos*, a partir de 1943) i una altra de llarga, s'hi podia passar tota la tarda del diumenge¹²³. El NO-DO imposava setmanalment la presència de Franco, el protagonista.

Al principi, les pel·lícules espanyoles que es podien veure eren prou rànies: *Sin novedad en el Alcázar* -que glossava les heroïcitats del general Moscardó-, *Raza*, *Los últimos de Filipinas*, *Agustina de Aragón*... La implacable repressió de la llengua i la cultura catalanes i la censura ideològica (política i moral) arribava a tots els àmbits de l'oci. També al cinema. Amb la derrota del feixisme a la Segona Guerra Mundial, el règim franquista va reaccionar tímidament: *Mariona Rebull*, *Nada*, *Don Juan de Serrallonga* o *el Tambor del Bruch*. D'altra banda, es pogué veure més cinema americà. La gent, evidentment, preferia les pel·lícules estrangeres.

¹²¹ Junt amb el grup *Jecsalis* i, després, amb l'Agrupació Romea que dirigia Benet Escriba -que actuava al Novetats- hi havia també l'Agrupació Artística d'Acció Catòlica, al principi animada pel mestre Josep Mas Dalmau.

¹²² De ball, se'n feia al Casino dels Nois, i a les terrasses Sant Elm amb una entrada o cabuda petita, de 50 persones. Joan Casas Anguila n'era el responsable.

¹²³ TONI, "Anar al cine", *Àncora*, Nadal 1995.

El dia 21 d'octubre de 1945 s'inaugurà un nou saló d'actes, La Catequística, quan Lluís Burgell era president d'Acció Catòlica¹²⁴. Allí tingueren lloc representacions teatrals com *La Mala Ley* -el dia de la inauguració- i els tradicionals *Pastorets*. El 1953 era també *Cine del Centro Parroquial Catequístico*, on la mainada podia veure pel·lícules instructives, aptes. També, al col·legi dels *Hermanos*, la mainada podia veure cinema i teatre.

El cine *Oriente* va tancar definitivament l'any 1956, quan arribava el bon cine americà i europeu, i amb ell l'escàndol de *Gilda*¹²⁵ i d'altres pel·lícules que reflectien una altra moral i una relaxació dels costums. I també arribà el bon cine espanyol, el de Berlanga i Bardem. No ens entretindrem a descriure el comportament curiós i divers dels assistents al cine: els coixinets de la *Catequística*, el xivarri dels darrers seients, els comentaris, el picar de peus, el menjar caramels *Darlings*, xufles, etc., quan l'entrada preferent del Catalunya costava 14 pessetes i 7, la general (1961), i les cues que s'hi feien eren, encara, tema del ple municipal.

Per als turistes, bàsicament, s'aixecà la plaça de toros *España Brava* l'any 1956, però va servir també per a fer-hi manifestacions folklòriques, com concursos de sardanes, i per fer-hi festivals benèfics de la ràdio.

La ràdio

La ràdio, primer, no era a l'abast de tothom. Després, assolí uns preus més raonables, i la forma de pagament *Todo a plazos* ajudà a popularitzar-la. A través del receptor, entrà a gairebé totes les cases la publicitat cantada de l'*Okal*, del *Cola Cao* o de la, parlada, *verdad de España* dels *Diarios Hablados de Radio Nacional*.

Els serials radiofònics (de l'esmentat Losada o de Sautier), si les restriccions de llum no ho impedièn, eren seguits amb emoció per les mestresses de casa. Els homes, en canvi, estaven més pendents de la veu de Matías Prats al *Carrusel deportivo*. A Brasil, el 1950, els campionats del món de futbol despertaren "*la furia española*"; el gol que Zarra marcà als anglesos -en venjança per Gibraltar- aixecà el fervor i entusiasme patriòtic. *Fantasía*, les campanyes benèfiques dels senyors Dalmau i Viñas, les emissions populars de Bobby Deglané i els concursos públics entretenien fàcilment el personal. Quant a la informació no oficial, Ràdio Andorra o la BBC s'encarregaven de fer-la arribar als pocs que hi estaven interessats.

A partir de 1960 els discs gravats amb microsolc substituïren les plaques, fet que representava una ampliació dels enregistraments de cançons. Les cançons populars de la postguerra eren les de Raül Abril, Rina Celi, *Juanito Segarra*, Jorge Sepúlveda, Antonio Machín -*Angelitos negros*, *Dos gardenias*... O, simplement, *Santa Marta*, *La vaca lechera*, *Una casita de papel*, *Dos cruces*, etc. Llavors hi havia les *tonadilleras* de Concha Piquer, Antonio Molina, Juanito Valderrama, Pepe Blanco i Carmen Morell, etc. I el cuplet de Sara Montiel. I començaren a tenir èxit cantants italians (Renato Carosone, Domenico Modugno) i altres estrangers com Nat King Cole o Paul Anka.

La Catequística, els anys seixanta.

Foto: Joan Torrent.

¹²⁴ *Símbolo*, 34. Novembre de 1945.

¹²⁵ Ja abans, el 1949, una altra *Gilda del Paralelo* representada pel teatre Arnau de Barcelona, al *Victoria*, fou "*todo un alarde de la más pura provocación*", *Chut*, 1-09-1949.

(7) Jocs i escola

La mainada feia vida al carrer i a l'escola, on l'ensenyament canvià totalment. Desaparegué la coeducació i l'aprenentatge a través de l'observació de la realitat.

Excursió d'un grup del col·legi
Cor de Maria.
(AMSFG).

Els petits, al carrer i a l'escola, llegien i s'intercanviaven els còmics del moment, jugaven a bèl·lit, a "diputs", a saltar a corda..., utilitzant sobretot la imaginació.

A l'escola, nois i noies separats, estudiaven l'Enciclopèdia, un sol llibre que englobava totes les assignatures. Es fomentà la competència entre escola pública i privada, beneficiant aquesta darrera. El sistema educatiu orientava les noies cap al matrimoni i la família, i els limitava l'accés al món professional i laboral. S'instituíren les festes religioses a l'escola pública, i s'implantà la simbologia feixista.

Funcionaven algunes acadèmies amb professors destacats (Josep Mas, Josep Vallverdú). El 1949 l'Escola de Música inicià la seva activitat i el 1952 es creà el Liceu Abat Sunyer, d'ensenyament mitjà.

(7)

Jocs¹²⁶ i escola¹²⁷

Vida al carrer dels vailets, i jocs nocturns per als grans

Els petits feien vida al carrer, jugant, llegint i intercanviant-se els còmics del moment *Flechas y Pelayos*, *Roberto Alcázar y Pedrín*, *El Guerrero del Antifaz*, *Jorge y Fernando*, *El Hombre Enmascarado*, *El Caballero de las tres cruces*, *Juan Centella*, *El Guerrero del Antifaz*, *Flash Gordon*, etc. L'editorial Bruguera publicava els famosos *T.B.O.*, *Pulgarcito*, *Hazañas Bélicas*, *El Jabato*, *El Capitán Trueno*... Les noies col·leccionaven *Florita* i *Chicas*.

En un àmbit més local s'edità *Gerundín*, que tenia l'interès afegit dels dibuixos del guixolenc Narcís Masferrer.

Segons la moda del moment, es jugava a *bèlit*, a *sotets* (a boles), a *diputs* o a palet (amb cromos o tapes de llumins), a lladres i guàrdies, a parar i catxar o a la baldufa. Tampoc no faltaren -com de costum- els bàndols que jugaven a fer-se la guerra o a conquerir les Bateries. Un "tiragomes" podia servir d'arma, i un arc

de construcció pròpia permetia disparar fletxes fetes amb barnilles de paraigua.

Les noies, en canvi, jugaven a xancle, saltar a corda, fireta, nines, a comprar i vendre, etc.

Havent-hi tan pocs recursos materials, els vailets i vailetes havien de fer servir més la imaginació, i fer-se les pròpies joguines: les pilotes per jugar a futbol es feien amb draps.

Alguns nois, més crescuts i espavilats, "feien rodó" i ja buscaven feina i esperaven els cotxes de línia -amb gasogen al darrere- per oferir-se a dur les maletes dels viatgers.

El 1953 el governador civil exigia que els agents de l'autoritat local evitessin "*tan bochornoso*" espectacle, el que donaven les criatures demanant regals als turistes.

Tant els adolescents com els grans llegien novel·les de l'oeste i d'amor de l'editorial *Molino* o d'Edicions Clíper -el famós *El Coyote* de J. Mallorquí- que, per pocs cèntims, es podien llogar a can Pérez. Hi havia també les *Novelas Selectas* d'edicions *Pueyo*, les de *Toray* (*Hazañas Bélicas*) i les de la *Bruguera* (F.B.I., *Búfalo*, *Servicio Secreto*...).

Després de les novel·les dels serials radiofònics d'Antonio Losada (*La mentira*, *La historia de mis lágrimas*...), es popularitzà la lectura de revistes com la satírica *La Codorniz*, *Destino* i *Selecciones del Reader's Digest*.

La presència de soldats donà un altre ambient a la població, i el seu *chusco* podia esdevenir l'esquer per relacionar-se més fàcilment amb algunes noies. Per la nevada de gener de 1947 els soldats encara eren a Sant Feliu. Precisament aquella forta nevada va impedir la sortida de les tropes i del material del *Regimiento de Córdoba*, a punt de marxa. Alguns soldats ja es quedaren a Sant Feliu, en casar-se amb noies d'aquí. Les desfilades militars eren seguides, marcant el pas, pels vailets de carrer.

¹²⁶ PALAHÍ, C., *Tot jugant i recordant...* Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, 2003.

¹²⁷ JIMÉNEZ, A., *Aproximació a la història de l'ensenyament a Sant Feliu de Guíxols*. Estudis Guixolencs, 2. 1988.

El joc nocturn es continuava practicant: *"El juego, según versiones, es un mal bastante arraigado en San Feliu, practicándose en varios establecimientos el de poker y dados y en algunos hasta el de bacarrá y monte"*: així ho diu un informe militar confidencial. Els locals denunciats eren el *Casino Guixolense*, el *Café Oriente* y *El Dorado*. Les autoritats en tenien coneixement, i s'hi veia implicat fins i tot un inspector de policia.

Des de 1946 els guixolencs pogueren començar a temptar la sort amb altres modalitats dels joc d'atzar, d'aposta, en crear-se a Madrid el *Patronato de Apuestas Mutuas Deportivo Benéficas*. Naixien les famoses travesses, les *quinielas*.

I la loteria. La de Nadal de 1946 esquitxà quelcom a Sant Feliu:

*"EL GORDO. Excepcionalmente este año el GORDO de la Lotería de Navidad hizo una visita a nuestra ciudad mediante participaciones adquiridas por el Recadero José Vidal, en casa del lotero D. Miguel Valdés de Barcelona. Entre los agraciados por la suerte estuvo el Rdo. Luis Patxot, sacerdote del Hospital de esta ciudad. Enhorabuena a todos los agraciados"*¹²⁸.

Ni la guerra ni la crisi posterior no aconseguí que ca la *Nieves*, amb més categoria, o bé ca la *Diana*, amb menys, tanquessin els seus negocis de prostitució, que

Lluís Vancells a la bolera dels jardins, l'any 1959.

Fot. Narcís Vancells (AMSG).

continuaren amb èxit durant la postguerra.

Els lectors atents hauran pogut observar, a les llistes abans citades de benefactors, que l'esplendidesa de la *Nieves* a l'hora de fer donatius a l'*Auxilio Social* o a altres institucions benèfiques és manifesta.

Noves normes i nous costums

La primera disposició de les noves autoritats va ser la de prohibir taxativament l'ús del català, i la d'obligar a emprar només la *lengua española*:

"Visto que en esta ciudad existen muchos edificios en cuyas fachadas aparecen rótulos y anuncios redactados en catalán".

S'exigí de fer-los desaparèixer.

La utilització de la pròpia llengua era motiu suficient per a ser tingut com a sospitos. I s'insistia pels altares que:

"Habiendo observado que en esta ciudad, a pesar del tiempo transcurrido desde la liberación, existen todavía nombres de calles, rótulos o letreros de carácter rojo-separatista, cubiertos todo lo más por una capa de pintura, y siendo inadmisibile que esto continúe...".

Sobretot als funcionaris, se'ls exigí de parlar l'espanyol. Tan sols amb la predicació a dins de les esglésies s'era -a contracor- més permissiu.

També, immediatament, es prohibiren les festes populars de carnaval -malgrat que aquí hi hagué intents minoritaris de continuar-lo. El 1957 i 58 un grup de joves ganxons varen organitzar el seu carnaval, tot i l'expressa prohibició de la policia.

I se n'introduïren de noves, de festes: la festa de la

Victoria amb actes religiosos, i la de la *Raza*. *Educación y Descanso* promogué vetllades teatrals, concursos de pessebres. També existia la *Fiesta de la Exaltación del Trabajo* i, el 1954, es crearen els premis de *Liberación de la Ciudad*, que es lliuraven el *18 de julio*.

A Sant Feliu es van suprimir totes les revistes. Només es publicà l'any 1940-1941 *Circulares de la Alcaldía*. Però també aquesta publicació va ser prohibida. A part de la premsa diària de Girona (*El Pirineo* [1939-1942] i *Los Sitios* [a partir de 1943], només els setmanaris *Boletín Oficial de la Provincia*, *Arriba España* d'Olot i la *Hoja Parroquial del Obispado de Gerona* varen ser legalment autoritzats.

Tot amb tot, el 1942 apareixia *Símbolo*, òrgan de la *Acción Católica* de Sant Feliu. També la Cambra de Comerç començà a publicar la seva *Memoria* (1939-43, 1945-47, etc). El 1947 sortí el setmanari *Chut* que, després, donà pas a *Àncora* (1949-). L'Enric Descayre n'era l'animador:

"Entre otras muchas misiones que le asignó nuestro propósito, ANCORA intenta ser -y de ahí su nombre- el ancla que sujeta la nave guixolense por las aguas jurisdiccionales de la tradición y de la historia", com ho fou igualment de l'*Instituto de Estudios Guixolenses*.

La revista *S'Agaró* reaparegué la primavera de 1949.

Dins el *nacionalcatolicismo*, les noves autoritats locals assumiren de l'Església tan sols la pseudomoral repressiva, sobretot pel que fa al tema del sexe. A les portes de l'església es controlava si les dones hi entraven amb mantellina i mitges. No s'hi podia entrar amb pantalons ni -encara menys- amb faldilles curtes.

Però, fora del temple, també es volgué imposar a tothom la mateixa moral eclesial. Fins i tot a les

Nenes jugant a la platja, anys quaranta.

Fons P. Rigau (AMSG).

primeres turistes que importaven les seves “modes impures”. *Moralité!*, els exigien cridant els nois, instigats per algun clergue exaltat.

Un ban de l'alcalde disposava la separació de sexes en dues zones a la platja: a llevant les dones -un envà de canyes- i a garbí, els homes. Un cop a l'aigua, ja es podien retrobar. I es nomenà un vigilant de la moralitat a les platges.

Fins i tot es reglamentà la forma d'anar vestit pels carers, a l'estiu. Encara la Comissió Municipal Permanent del 10 de juny de 1949 disposava que:

“Prosiguiendo en la campaña pro moralidad pública, especialmente en la época veraniega, se acordó prohibir la circulación por la vía pública de mujeres con pantalón corto, cursándose al efecto las debidas instrucciones a los encargados de la vigilancia”.

La visió del rector, el desembre de 1939, era força simptomàtica del que diem. Informava el bisbat així:

“Como vicios más comunes, pueden citarse: Inmoralidad en las playas, durante el verano; y la desmedida afición al cine, en lo restante del año. El exceso de bebida por parte de los pescadores; y la propensión que siente la juventud a la lectura de novelas, sin miramiento alguno a la inmoralidad que a muchos caracteriza.- También se desvela la Juventud Femenina de A. C., durante el verano, para moralizar las playas, de acuerdo con las Autoridades de esta localidad.- Es de alabar y digna de todo aplauso la difusión de carteles contra la blasfemia, obligatoriamente ostensibles en todos los comercios, bares, centros y demás sitios de concurrencia llevada a cabo por nuestras dignísimas autoridades”.

La compenetració alcaldia\parròquia -simbiosi del poder temporal amb l'espiritual d'àmbit local- va ser molt clara durant el període 1946-1960, concretament

en temps de l'alcalde Robert Pallí (1946-1960) i del rector Josep M. Cervera (1946-1960).

L'octubre de 1949 la verge de Fàtima presidia el saló de sessions de l'Ajuntament. I s'acordà que, un cop acabat el nou palau municipal en construcció, s'hi entronitzaria la imatge del *Sagrado Corazón de Jesús*, cosa que, efectivament, es va dur a terme el 1952.

Fins i tot a alguna empresa privada, com Godó i Trias, SA, se celebrava *“muy brillantemente la fiesta de la Virgen de Montserrat”*.

El 1953, l'alcalde Pallí trametia a la Delegació Provincial de Treball les seves queixes:

*“por la anarquía que reinó en esta localidad en el orden laboral el día que la Iglesia Católica celebra la festividad de la Inmaculada, precisamente en este año en que por su S. S. el Papa se inauguraba el Año Mariano; a ello le ha movido -detratar de evitar que se reproduzcan los hechos en lo sucesivo, evitándose que al amparo de las restricciones eléctricas, industriales aprovechados, dando cuenta además de que ha sancionado a seis vecinos, por trabajar en dicho día, y no tener la debida autorización”*¹²⁹

Per la seva banda, mossèn Lambert Font instaurà el 1955 la celebració -el 12 d'octubre, festa de la Raza- de la festa (processó i renovació del vot) de Nostra Senyora del Bon Viatge, de Sant Elm.

A més de la moral, l'objectiu dels clericals era també implantar per a tota la ciutadania -creients o no- la pràctica religiosa: la Quaresma

Els germans Josep i Xavier amb els seus cosins Joaquim i Maria Àngels, l'any 1946 aprox.

Proc.: Família Granolleras.

→
Una alumna de les Carmelites,
l'any 1950.

i la Semana Santa, per exemple. Durant aquest temps litúrgic, els balls eren prohibits. El 1959 l'Ajuntament ordenà, expressament, a la policia municipal

"de extremar la vigilancia en el poblado de Vilartagas para que en este tiempo de Cuaresma no se efectúen bailes, bajo ningún pretexto".

La celebració de les festes patronals ens evoca avui la importància d'alguns oficis ja desapareguts, com el de les modistes (la Delàs, Pepita Ribas, Maria Ferran...) i el dels sastres (Casas, Llibori, Celso Terrades, etc).

L'aplec del Remei -es feien trens especials per anar-hi-,

la festa petita de Sant Isidre, la de Pasqüetes i la festa major de la Vall d'Aro eren uns esdeveniments que a Sant Feliu es vivien -i, doncs, s'hi participava- com si fossin festes pròpies, guixolenques. També eren populars les anades a Vallvanera, a menjar-hi recuits.

L'escola

"És una afirmació comuna entre els historiadors de casa nostra que el règim franquista incidí fortament i negativa en el magisteri públic¹³⁰".

Efectivament, l'ensenyament esdevingué un canal

¹²⁹ CMP (141) 1953-1956, 10-12-1953, f. 8v-9.

¹³⁰ MARQUÈS, S., "L'escola pública gironina durant la primera dècada franquista (1939-1949), *Revista de Girona*, 124, (setembre/octubre, 1987).

important per inculcar la ideologia triomfant, feixista. Però calia abans trencar amb el progrés pedagògic del passat. L'escola fomentà de nou la dualitat escola pública/escola privada, fomentant la darrera. Es derogà el sistema de coeducació i, doncs, es tornà a les classes separades, de nois i de noies. I lògicament es prohibí el català, en totes les seves expressions.

En un sol llibre de text hi havia totes les assignatures. Eren les enciclopèdies de *Grado Elemental*, *Medio y Superior*, on la grandesa -molt per sobre de totes les altres nacions del món!- de la *Historia de España y de su Imperio* "donde nunca se ponía el sol" ocupava un espai essencial de l'educació. Perquè havia d'ensenyar a estimar una *Patria* on només tenien cabuda els bons espanyols. Els altres -als dolents, ja no se'ls considerava espanyols- eren simplement influenciats pels maçons o pels comunistes estrangers, *bárbaros y ateos*. A *España*, l'havien envaït successivament: els moros, els francesos, els soviètics....; però aquí es trobaven herois i heroïnes com *Rodrigo Díaz de Vivar*, *Agustina de Aragón* o el mateix Franco que, amb l'èpica resistència del poble espanyol, els paraven els peus. I els anglesos? Gran Bretanya, *cual pérfida Albión*, ens havia robat un tros de pàtria: "*A mi Patria le robaron, tierra inmensa del Peñón*". Per això els primers turistes anglesos eren vistos de reüll i, de vegades, insultats per una mainada mentalitzada per l'impacte ideològic de les consignes llençades pel *Frente de Juventudes* als seus afiliats -que eren pocs-

o als campaments d'estiu a Calella de Palafrugell, per on passaven molts infants.

Després venia ja la *Historia Sagrada*. L'ensenyament de la religió es féu obligatori a tots els nivells. I, a més, s'instituíren a dins de l'escola pública les pràctiques i festes religioses: missa del diumenges, mes de Maria, processó del Corpus, etc.

També la simbologia feixista, himnes i festes, s'implantà a l'escola, on cada dia es cantava primer el *Himno Nacional* i, més tard, només el *Cara al sol*.

Així i tot, un grupet de professors i mestres mantingueren el caliu de la cultura. La Margarita Wirsing ja havia començat de nou a ser la força motriu de l'ensenyament secundari, bé que privadament. El 1949 es va anunciar l'obertura d'un centre privat d'ensenyament, EDESA, emplaçat al carrer de la Penitència. Una acadèmia que rebé el suport de Josep Vallverdú, com a director-gerent. El mestre Josep Mas i Dalmau -que també impulsà estudis secundaris a l'Acadèmia del Passeig- no es limità a exercir bé la seva tasca pro-

Professors, exalumnes i alumnes de segon ensenyament, a l'entorn del mestre Mas en la diada de sant Tomàs, el 7 de març de 1947.

Proc. Jordi Gaitx (AMSFG).

i Productora!
tu descanso veraniego

está en

La Residencia "ISABEL LA CATÓLICA"
SAN FELIU DE GUIXOLS (GERONA)
EDUCACIÓN y DESCANSO

PUNTO AZUL

PRENSA Y PROPAGANDA SINDICAL

fessional, sinó que animà altres camps culturals de la ciutat: l'excursionisme, el teatre, el dibuix, etc.

Més tard, el 1952, la Margarita Wirsing va crear el Liceu Abat Sunyer, com a centre reconegut d'ensenyament mitjà. El 1963 es col·locà la primera pedra del seu edifici a la muntanya de Sant Elm, i el 1965 s'inaugurà; però no va ser fins a 1974 que esdevingué institut nacional.

L'augment dels infants en edat escolar, per efectes de la immigració, plantejà aviat greus problemes d'escolarització a la ciutat. El 1962-1963 es construïren unes aules a Vilartagues, i el 1968 s'amplià el Grup Escolar, *Gaziel*, un any més tard.

Els pares prenen consciència de la problemàtica de l'ensenyament i s'implicaren en el procés educatiu de llurs fills. I el 1975 es començaren les obres de l'E. P. Baldiri Reixach.

A final de l'any 1949, l'escola de música començà a funcionar, com a filial del conservatori de Liceu de Barcelona, quan el jove pianista Joan Padrosa començava a triomfar fora de Sant Feliu; també Josep Ribera. La continuïtat del virtuosisme d'en Marià Vinyas i de la seva filla Àngela estava assegurat.

El Servicio Social (SS)

La imposició d'un nou marc ideològic va implicar un ensenyament específic per a les noies o dones entre els 17 i els 35 anys: el Servei Social (SS). Depenia de la Secció Femenina, i era obligatori presentar-ne el certificat corresponent a fi d'aconseguir una feina a l'administració pública, per obtenir un títol universitari, el carnet de conduir, el passaport... El 1941 es recordava a les noies de la ciutat el caràcter obligatori d'aquesta llei, que era de 1937¹³¹.

La delegada de la *Sección Femenina* de Sant Feliu

era la Ramona Albertí i era, per tant, la responsable i l'encarregada de l'enquadrament de les noies que havien de complir el servei social, en les dues fases de formació i prestació de serveis. L'aprenentatge teòric -*Formación del Espíritu Nacional, Hogar i Economía Doméstica*-, i un altre de pràctic. Fonamentalment les preparaven per ser bones mestresses de casa. És clar que hi havia moltes diferències, segons la posició social i els estudis o treballs que realitzessin.

Aquí potser caldrà recordar que la família -amb el *municipio y el sindicato*- era una de les tres entitats bàsiques de la comunitat nacional. El *Fuero del trabajo* considerava la família

"como la célula primaria natural y fundamento de la sociedad y al mismo tiempo como institución moral dotada de derecho inalienable y superior a toda ley positiva".

La família era, òbviament, considerada un vehicle transmissor de la ideologia falangista¹³². Tanmateix, el SS es convertí, de fet, en una mena de tràmit obligat per a moltes dones, sense que els seus cursets de "formació" tinguessin gaire o cap utilitat professional posterior¹³³.

¹³¹ Circular nº 9. 4 enero 1941. "*El Servicio Social de la Mujer*".

¹³² SÁNCHEZ, R., "La sección femenina: una institución legitimadora del franquismo", *L'Avenç*.

¹³³ RÍQUER, BORJA DE, "Un país després d'una guerra (1939-1958)", dins de *El Franquisme i la transició política*. Edic. 62. Barcelona, 1989. Pàg. 76.

(8) El ressorgiment cultural

La llengua i la cultura castellana s'imposà en tots els àmbits de la vida ciutadana. La publicació de premsa local es veié molt limitada. Les revistes Símbolo, Chut i Àncora van ser les primeres d'aparèixer.

Es prohibí l'ús de la llengua catalana, tant en la vida civil com en la religiosa. La censura de l'Estat i de l'Església afectava totes les edicions de llibres, la premsa, les obres de teatre i la lletra de les cançons que cantaven les corals. El 1956 s'inaugurà la Biblioteca Pública de la Caixa de Pensions. Enmig d'aquest panorama, el C.E.M. Montclar (1949) esdevingué la primera mostra de vida ciutadana pròpia. Al seu redós, es desenvoluparen altres activitats de caire cultural divers.

Berenada a l'aplec de Romanyà.

Proc.: M. Agustí.

(8)

El ressorgiment cultural

Les entitats

Malgrat tots els requisits o permisos governatius necessaris i de l'obligada presència de la policia a totes les reunions i conferències, les entitats populars guixolenques ressorgiren.

Una de les primeres a reaparèixer va ser la d'escacs. Les partides i la participació en tota mena de campionats donaren renom a diversos jugadors guixolencs. És una tradició que encara avui es conserva.

A final de 1949 es recompongué el centre excursionista, amb el nom de Montclar, que a començament del 1950 es pogué constituir oficialment, i que fou presidit per l'Enric Heller Vila. Va ser, probablement, l'entitat més important de la postguerra, ja que representà el primer intent seriós de reconstrucció del país des del punt de vista cultural, lingüístic i folklòric¹³⁴. El centre, molt aviat, va redactar la seva circular informativa en català. Allí es feren les primeres sessions de cinema amateur (XIV sessió, el 1958). Una altra secció

seva molt destacable és l'Esbart Dansaire. En Tià, la Carmela, Quimet, Perxés, Mantes, Paquita, Cumí, Esquiva, Illas, Rosa, Suquet, Mercè, Colomer, Lolita..., dansaven *la Quadrilla i els balls de les cintes, de garlandes, de muntanya i de Sant Ferriol; la Morisca, la Tirotaire, Galop de Cortesia*, etc.

En la mateixa entitat nasqué l'interès pels monuments megalítics de la comarca. El 1951 Miquel Oliva donava una conferència, organitzada pel C.E.M., a l'hotel Murlà. Alguns socis s'animaren a restaurar dòlmens i aixecar menhirs. Arran de tota aquesta feina, Lluís Esteva va ser nomenat comissari local d'excavacions arqueològiques, i més tard publicà el seu important treball *Prehistòria de la comarca guixolense* (1958).

A partir de 1960 Lluís Esteva centrà el seu interès en la Porta Ferrada i en la Torre del Fum.

Aleshores mossèn Lambert Font era director de l'Arxiu i del Museu de la Ciutat, i Esteva n'era el conservador¹³⁵.

Tot i que, de sardanes, se'n ballaren des dels primers dies de la dictadura, fins a l'estiu de 1959 no es va constituir l'agrupació d'Amics de la Sardana. La constitució oficial i l'aprovació d'estatuts va arribar un any després, el 1960. Des de molt abans, però, a Sant Feliu es gaudia de l'activitat sardanística.

El 1962 l'entitat col·laborà en els actes d'homenatge al compositor Josep Gravalosa i Gironès. I el compositor guixolenc Lluís Lloansí, el 1964, explicava al públic que l'escoltava un resum històric de la sardana i de la seva evolució.

El 1965 es posà un bust del músic ganxó Josep M. Vilà al camí del Salvament.

Coincidint amb el centenari de Juli Garreta, el 1975 a Sant Feliu va haver-hi festa grossa a l'entorn de la figura de l'esmentat compositor i, doncs, de la sardana, gràcies a l'esforç organitzatiu de Jaume Marill.

Tot i que ens veiem obligats a esquematitzar les activitats de l'agrupació i dels seus membres, en aquest

¹³⁴ DD.AA. *Cinquanta anys (1950 - 2000). Centre Excursionista Montclar*. Edic. CEM, Sant Feliu de Guíxols, 2000.

¹³⁵ Lluís Esteva el 1966 va presentar la dimissió de conservador, i va ser substituït per Joaquim Illas.

tema no podem oblidar el nom de Rafael Figueras Auladell, músic i president dels Amics de la Sardana de l'any 1972 a 1975.

Fins al 1956, Sant Feliu no va disposar d'una biblioteca pública, la de la Caixa de Pensions. La del Casino dels Nois va ser revisada, lleugerament, per les autoritats de la postguerra, i se'n van retirar alguns títols. Tot i ser molt valuosa històricament, no s'actualitzà i els estudiants no la podien consultar.

Després es publicà l'excel·lent *Sant Feliu de la Costa Brava*, de Gaziol, el llibre de literatura més llegit i apreciat -ben segur- de tots els guixolencs. Mentrestant, a Barcelona, un altre ganxó, Joan Torrent Fàbregas, s'especialitzava en l'estudi de les cartes de Jacint

Verdaguer i, també, en la història local de Sant Feliu.

Era la dècada dels seixanta, quan al voltant d'una paròquia de mentalitat més conciliar, moderna i oberta, nasqué el moviment escolta. (Rangers, minyons i guies escoltes, daines i llobatons; o els *Boys Scouts*) que oferia als nois i noies de Sant Feliu una alternativa educadora més integral, de servei, complementària a la formació rebuda a l'escola. I absolutament contraposada al model ideològic que volia donar primer el *Frente de Juventudes* (campaments, etc.) i, després, la *Organización Juvenil Española* (O.J.E.), amb seu social al Monestir. I a la de la *Sección Femenina de Falange* i el seu SS.

Fins a començament dels setanta no s'iniciaren les campanyes del català al carrer i a l'escola¹³⁶.

→
Aixecament del menhir de la Murtra
(Romanyà de la Selva), 1956. Lluís
Esteva, mossèn Gumersindo, Ricard Pla...
Fons: LI. Esteva (AMSFG).

¹³⁶ També s'iniciaren en aquest temps les classes de català per a adults al carrer Capmany. Josep Vicente n'era el professor.

Festa de santa Llúcia, patrona de les modistes. Noies del taller de Maria Ferran. Anys quaranta.

Proc.: A. Roldós.

Festes i esports

Amb l'aplec a Sant Grau, a Sant Baldiri, al Remei, a Romanyà i a la Font Picant, se celebrava la festa dels "tres tombs" per sant Antoni i la de les bicicletes per sant Cristòfol. Però la festa i processó del Corpus - primer amb soldats i, després, amb la Guàrdia Civil, vetllant-la-, amb catifes de flors, un guixolenc il·lustre nomenat *pendonista* pel senyor rector i els seus *cordonistas*, amb gegants i caps grossos, era la més vistosa i celebrada, juntament amb les festes de barri durant la vuitava de Corpus. N'hi havia sis, de barris. Cada *Colector Mayor* del barri s'encarregava d'aplegar els diners dels veïns per poder pagar la cobla-orquestra, els *Víctors*, per les passades a l'Ofici i a la Reserva i per les sardanes que tocaven. A part, calia fer el donatiu a la parròquia. La vuitava acabava amb la processó petita. El 1949 la passada de la Reserva, a les 7 de la tarda, i quatre sardanes dels *Víctors* costaren 475 pessetes.

Una barreja de festes noves i de tradicionals oferien unes altres possibilitats de passar una bona estona als ciutadans: la nova festa de la *Victoria*, amb ofici cantat per la capella parroquial -la missa de *Perosi*-, igual que la tradicional missa cantada de Festa Major; la *Santa Misión* de 1949 i de 1959) -que tant d'enrenou comportava!-; la festa de les Espigues de l'Adoració Nocturna; *Colores*; les caramelles

cantades per la Nova Gesòria¹³⁷ i per altres el dissabte de Glòria, etc.

El 1954 els gegants de Sant Feliu sortiren la vigília de Corpus per animar la festa i, després, per la festa major. En Rafael Figueras hi posà la música, la *Matamalalts* els vestits i l'Anglada, àlies el 29, en dirigia el protocol.

El 1960 es començà a celebrar l'Aplec de Pedralta, on s'inaugurà el 1968 l'excel·lent mirador sobre la Vall d'Aro.

Quant als esports, el futbol era -per molt- el més practicat; al pati de les escoles, al passeig o a qualsevol terreny lliure d'edificació els nois improvisaven un partit i, si convenia, la pilota. Els mateixos alumnes de les escoles formaven els seus equips i les seves competicions. Aviat el C. F. Guíxols competí en la lliga a Primera Categoria Regional B, dins la Federació Catalana de futbol. A partir del 1952, essent president en Francisco Campoy, inicià un camí ascendent a Tercera.

En Roncero i en Charles, cantant
a can Seis (Cal Canari), 1954.
Proc. Família Quintana.

I també hi havia la possibilitat de practicar bàsquet al parc (i després, també a la pista coberta del Metropol), ciclisme, esports nàutics, pesca marítima, escacs, patinatge i la bolera als Jardins (1952¹³⁸).

Música i art

Com s'ha dit, els costums del jovent canviaren molt a començament dels anys seixanta. Les festes particulars (els famosos *guateques*) i les noves maneres de ballar es posaven de moda, quan la música moderna estrangera ràpidament s'introduïa mitjançant la indústria del disc. L'època gloriosa de les cobles/orquestres finia amb els *Víctors* (1939-1957), i aparegueren els conjunts que s'adaptaven a la música moderna i als

nous balls.

Els pintors i artistes del moment, malgrat les dificultats per exposar, mostraven la seva obra on podien: al Llevantí, a la Caravel·la, a *Caritas* (casa Llagustera) i als aparadors d'alguna botiga. Eren Amat, Colom, Bordàs, Palà (pare i fill), Torrent-Buch, Ponsjoan, Gertrudis Romaguera, Maria Pou, Robert Remus (suro), Güitó (artesanía), Joan Balmaña (escultura), Agustí Bussot i Narcís Masferrer (dibuix), Vilà (cartellista, al manso Miomi), el curiós Soriano, etc. Més tard s'hi sumaren l'Albertí, Eduard Almar, Carreró, Suellen, Néstor, Pere Bech, Manera, Serrats Oller, Alexandre Matas, Glòria Llloch... que ja pogueren utilitzar la sala d'exposicions del nou Ajuntament.

Val la pena afegir que algun famós artista estranger s'inspirà en Sant Feliu, com per exemple R. B. Kitaj.

Desfilada de carros en la festa de Sant Antoni, a la plaça del Monestir.

Proc. Conxita Sais (AMSFG).

NOTA DE LA PÀGINA ANTERIOR:

¹³⁷ Una altra societat, coral, molt important de l'època, que dirigiren Joan Fontanella i Rafael Figueras. El 1952 organitzà a Sant Feliu un concurs de masses corals, i el 1953 participaren al que se celebrà a Madrid.

¹³⁸ El 1961 va desaparèixer la bolera del Passeig.

(9) El nou règim o la configuració, en l'àmbit local, del Nuevo Estado

La dictadura d'un partit únic, El Movimiento, tenia com a objectiu imposar un ideari també únic: el del Nuevo Estado (anticomunisme, nacionalisme espanyol -unitari i centralista-, nacionalcatolicisme i defensa de la propietat privada).

Aquest objectiu es va voler imposar per la força de l'exèrcit, per un potent aparell de propaganda (mitjans de comunicació, ensenyament, sindicat, etc.) i a través de la creació d'un formidable aparell repressiu per assegurar la total destrucció de la democràcia i per defensar aquell nou ordre de qualsevol amenaça. Com hem dit abans, amb la família i el sindicat, el municipi era la tercera institució bàsica social del nou objectiu polític. L'ordenació territorial i administrativa s'establia a l'entorn del municipi i la província. Fins a l'any 1945 no es va aprovar una Llei de règim local, que articulava el govern i l'administració del municipi a l'entorn de l'alcalde.

**Processó de Sant Eloi,
desembre de 1955.**

Proc.: M. Agustí.

(9)

El nou règim o la configuració, en l'àmbit local, del Nuevo Estado

Els primers gestors municipals

En ser ocupat Sant Feliu per l'exèrcit franquista¹³⁹, el *Teniente Auditor de guerra*, nombrado por S. E. el *Generalísimo*, Dn. Antonio Romaguera de Monza, designà provisionalment les autoritats o gestors locals. El 4 de febrer nomenà una Comissió Gestora, de la qual Vicenç Gandol Jordà era l'alcalde i Guillem Tell Guri el tinent d'alcalde. Pere Rigau Roch va ser delegat de l'*Auxilio Social* i, després, assessor polític del govern local.

Gestors: Josep M. Viader Canals, Ignasi Sala Pascual, Eduard Carerach Xarrié, Jaume Soler Brugera, Francesc Arnau Mañosas i secretari, Ramon Matas Arxer. Jutge: Santiago Janer Rabassa, i suplent Enric Serra Gispert. Fiscal Municipal, Rogeli Barneda Genís, i secretari del Jutjat també Ramon Matas Arxer.

Jefe local de les FET i les JONS: Martí Banaset Carbonell. Delegada femenina: Carme Estrada Girbau. *Jefe de Milicias*: Alfons Berneda Genís. Enric Descayre Salgas era dipositari provisional de l'Ajuntament i, ahora,

Auditoria de guerra de 4 de febrer de 1939. Nomenament de les noves autoritats.

(AMSFG Manual d'Acords).

fou també cap de *Falange*. Després va ser *Jefe del Movimiento* Alexandre Granolleras, l'Antoni Ametller i l'Antoni Serra Vicens, successivament. Més tard, els alcaldes assumiren la *Jefatura Local del Movimiento*. El juny del mateix any es constituí una comissió gestora provisional, segons l'ofici del governador civil, formada per Vicenç Gandol, Joan Casas Anguila, Robert Pallí, Antoni Ametller, Ferran Roca, Josep Banaset, Jaume Albertí, Enric Palagós, Jaume Sala, Narcís Rusalleda i Joaquim Comas.

A final de 1940:

*"Que teniendo el Sr. Viader solicitado el relevo de su cargo de Delegado Sindical local y siendo conveniente ante la próxima promulgación de la Ley Sindical resolver la situación ha sido propuesto a la Superioridad el nombramiento del Sr. Descayre, Jefe local de Falange para el desempeño del indicado cargo, proponiéndose asimismo para los cargos de Delegados de Auxilio Social y Prensa y Propaganda que también desempeñaba, á los Sres. Juan Albertí Salip y Juan Puig Ametller respectivamente"*¹⁴⁰.

Joan Puig va ser delegat de premsa i propaganda del *Movimiento*, i més tard ho fou també d'*Información y Turismo*.

En general es pot dir que es feren amb el govern local de la ciutat elements que no havien simpatitzat gens amb el règim republicà i que pertanyien a la classe social més benestant i "*de reconocida solvencia moral y conducta intachable*", segons la normativa vigent. A Sant Feliu, durant la República, no havia existit cap grup organitzat falangista -només un intent de formació, que nosaltres sapiguem-, ni carlí ni monàrquic d'on poguessin sortir els nous dirigents. Alguns procedien de les files catalanistes o radicals:

de la Lliga Catalana, del Partit Republicà Radical i de la Unió Patriòtica. Els *Ex-combatientes y Ex-cautivos, Caballeros de España*¹⁴¹, es col·locaren en punts clau de la nova administració local com a reconeixement -i pagament- dels "serveis prestats" a la *Patria*. Per poder participar en qualsevol concurs-oposició de l'Ajuntament, hi havia una base que establia que els opositors havien de justificar la seva absoluta adhesió al *Glorioso Movimiento Nacional*, mitjançant el certificat expedit per les FET i les JONS. Un sistema que fomentà no poques corrupció.

Quant a la col·locació de personal o ocupació de càrrecs i de feines -tan difícils de trobar els primers anys-, el govern franquista va assenyalar-ne les preferències: premiar descaradament la minoria d'addictes al règim franquista, que instal·lava als ajuntaments, policia, exèrcit, sindicat únic (CNS), cúpules de les principals empreses, comissaria de proveïments..., al mateix temps que feia els ulls grossos a la corrupció que aquest sistema podria comportar.

Mentrestant, altres treballadors eren depurats o desposseïts del seu lloc de treball: tots aquells que havien estat considerats simpatitzants de les organitzacions integrades en el Front d'Esquerres. Això passà amb treballadors de l'Ajuntament, del tren, mestres, etc., com veurem després.

Com s'ha dit, els partits polítics, com els sindicats obrers, varen ser prohibits:

"Los partidos políticos, todos los partidos políticos, han sido enterrados en la fosa común donde se guardan todas las desgracias nacionales".

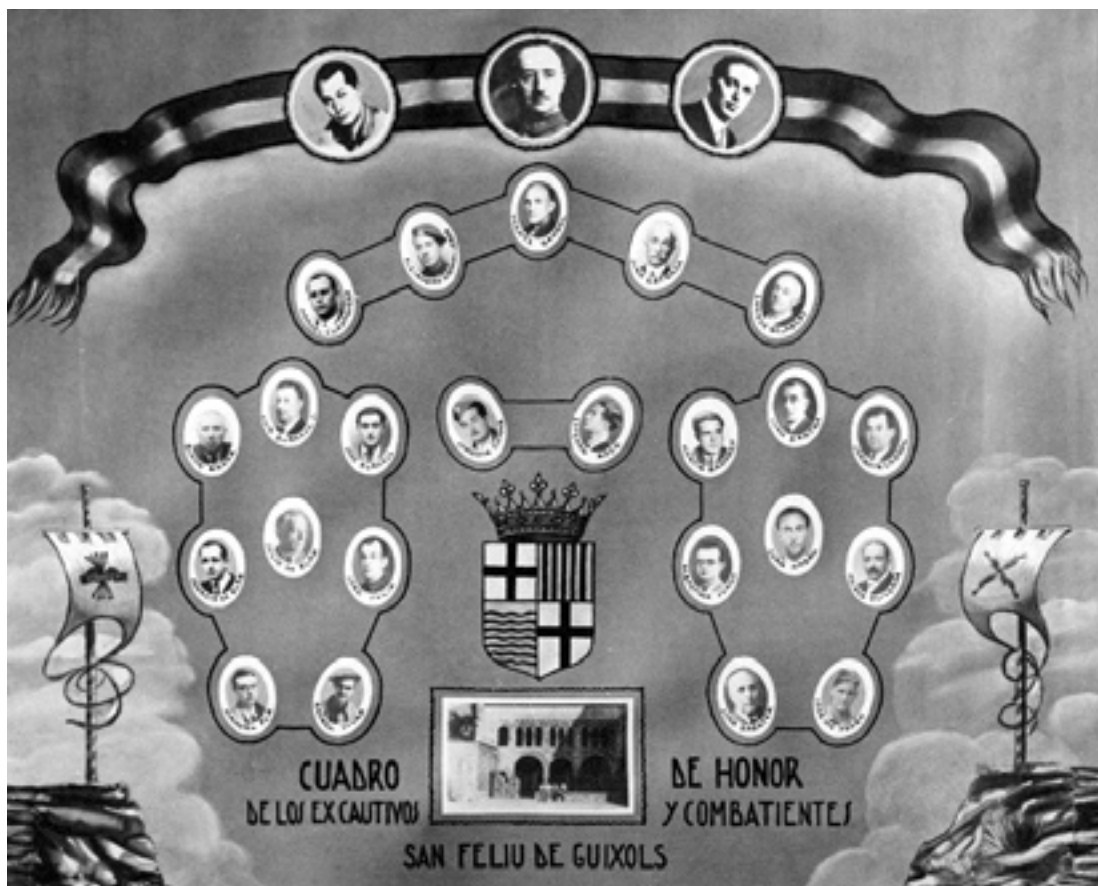
No sempre hi havia bona entesa entre la Comissió Gestora i el *Delegado de Ex-Cautivos*, Juan Estrada Barri, i el *Jefe de Milicias*, Martín Banaset Carbonell; contravenint així -segons el cap de *Falange*, Enric

¹³⁹ El dia 3 de febrer. Segons fonts orals, les tropes franquistes -procedents de Tossa- ja envoltaven la ciutat el dia 2.

¹⁴⁰ M. A. 131 29-11-1940, f. 83.

¹⁴¹ Tots ells van demanar que se'ls donés preferència a l'hora d'escollir càrrecs i donar feines municipals.

Cuadro de honor de los ex cautivos y combatientes. San Feliu de Guixols.

(AMSFG).

Descayre- *"el decoro de la Unidad Falangista recabadas del Jefe Provincial del Movimiento"*.

També als voluntaris guixolencs que es trobaven lluitant a Rússia amb la *División Azul*, quan retornessin, se'ls havia d'oferir feina abans que a qualsevol altre aspirant. Nosaltres en coneixem, oficialment, tan sols quatre: Josep Anton Savidó Fàbregas, Josep M. Savidó Fàbregas, Rogeli Castelló Ayats i Amadeu Martorell Roca; aquest darrer havia tornat l'abril de 1943.

El consell municipal que presidia Vicenç Gandol va

intentar, amb insistència, que el dictador "adoptés" la ciutat, com ho havia fet abans amb Palamós¹⁴². Era una condició prèvia perquè *Regiones Devastadas* invertís en la reconstrucció de la ciutat, concretament la casa de la vila. I Sant Feliu, només en part, ho va aconseguir:

"Pregón

Acaba de recibirse del Ministerio de la Gobernación la grata noticia de haber sido aprobado en Consejo de Ministros la ADOPCION PARCIAL de esta ciudad por

¹⁴² Palamós va aconseguir "l'adopció" de la vila pel general Franco el 27 d'abril de 1940, i d'aquesta manera va poder accedir als ajuts establerts d'acord amb el Decret de 23 de setembre de 1939. TRUJUEQUE, P., *Palamós. Breu recull de la història de Palamós*. Ajuntament de Palamós, 2000. Pàg. 124.

el Caudillo y, en virtud de tan fausto acontecimiento, ruego a todos los vecinos engalanen sus casas con colgaduras durante el día de hoy y todo el de mañana. San Feliu de Guíxols 28 de Junio de 1943.

El Alcalde"¹⁴³

D'acord amb aquesta adopció política, el 1944 els arquitectes de *Regiones Devastadas* presentaren el projecte del nou edifici de l'Ajuntament. I ho celebraren amb un opulent sopar -n'hem vist el menú d'escañdol a l'apartat de la "Difícil subsistència" d'aquest llibre-. Però fins a 1950 no s'hi va fer el trasllat, desa-

llotjant la casa Patxot -improvisada casa de la vila- en compliment del que els tribunals, des de feia temps, n'exigien el retorn a la família propietària.

Mentrestant, les consignes de la megafonia instal·lada al Passeig eren totes favorables als alemanys, durant la Segona Guerra Mundial. Un exemple:

"Y ligado con Alemania por los sagrados lazos de una amistad sellada con sangre en los puestos más difíciles de nuestra Legión, celebramos el triunfo de las palabras del ilustre estadista alemán, a los gritos de Heil Hitler, Arriba Alemania, Viva Franco, Arriba España".

A més de les consignes esmentades, a Sant Feliu hi ha restat constància de l'estret lligam entre les autoritats locals franquistes -amb algun empresari alemany establert a la ciutat- i el feixisme alemany. Són de sobres conegudes les fotografies de Pere Rigau de la festa nazi celebrada al xalet Casas¹⁴⁴. L'*Auxilio Social Alemán* de 1941, i el *Hogar Alemán*, que acollia tants refugiats alemanys, en són altres testimonis.

1945, nova llei de Règim Local

Però el resultat de la Segona Guerra Mundial no va ser el que esperaven els gestors de la dictadura franquista. De tal manera que a partir de 1945 el règim dictatorial del general Franco hagué de dur a terme -per justificar-se- actes de simulació democràtica. S'abolí l'obligatorietat de fer les salutacions a l'estil feixista: *"Nosotros hemos opuesto al puño cerrado la mano abierta, para que pueda verse nuestra verdad"* -havia dit la ràdio, i s'acabaren els himnes, al Passeig i al final de les pel·lícules. El catolicisme -els militants d'*Acción Católica*- entraren a formar part del govern i s'aprovà la Llei del règim local.

Desfilada davant de l'obelisc del Passeig, el maig de 1939, amb motiu de la *Fiesta de Victoria*.

¹⁴³ AMSFG. Sec. X, núm. 201. 1941-1943.

¹⁴⁴ JIMÉNEZ, A., *La Guerra Civil a Sant Feliu de Guíxols (1936 - 1939)*. Col·lecció: Estudis Guixolencs, núm. 9. Sant Feliu de Guíxols, 1995. Pàg. 211 - 213.

Per algunes denúncies difícils d'esbrinar, l'alcalde Vicenç Gandol va ser destituït pel governador civil el dia 1 de març de 1946 *"sin motivo ni causa visible"*, i el succeí en el càrrec Robert Pallí i Rovira fins a l'any 1960. És possible que, a part d'algunes denúncies de corrupció -que amarava tot el sistema i, doncs, cap gestor n'estava exempt- el governador volgués posar al capdavant del govern local un militant exemplar d'Acció Catòlica, com era l'alcalde Pallí. A Vicenç Gandol, en canvi, no se'l podia etiquetar de "catòlic" ni tampoc de fidel complidor de la moral pròpia del nacionalcatolicisme.

D'acord amb tot això, el 1947 tingué lloc un referèndum (Llei de Successió), una consulta sense possibilitats d'oposició ni de lliure expressió, on només es donava opció -en un ambient de por- a l'assentiment a la política del sistema. Però en el projecte s'establia que Espanya era un Estat catòlic i social, que es constituïa en regne i que algun dia la persona reial podria succeir-lo com a cap de l'Estat. El de 1966 (Llei orgànica de l'Estat) va ser semblant, cosa que vol dir que des del punt de vista polític poques coses havien canviat al país, tot i les transformacions econòmiques i socials que s'estaven produint.

Quant a les eleccions municipals, també es feia un simulacre. El 1948 es començà a escollir els regidors, dividits en tres categories o terços: el terç pel sindicat vertical -CNS-, el terç corporatiu, d'una llista de nou persones que presentava el Govern civil, i el terç familiar. Dels 2.552 guixolencs inscrits el primer any (1948) com a caps de família, els únics amb dret al sufragi del terç familiar¹⁴⁵, votaren només 978 (38,32 %). En aquest cas, varen ser elegits Manuel Clavaguera, Salvador Agulló i Ignasi de Blas. Així i tot, la policia va emetre secretament al governador el següent informe:

"M.C.T. Industrial alfalfa. Militante de FET ex-Combatiente y Delegado de Ex-Combatientes, católico practicante".
S.A.S. *"No es de FET, pertenece a Acción Católica, escribiente, posición económica regular, persona excelente conducta"*.
I.B.V. *"Jerarquía de FET, ex-Cautivo, ex-Combatiente, escribiente del Ferrocarril de San Feliu de Guíxols a Gerona, Católico practicante"*.

Representació sindical: Antoni Sánchez, Lluís Julià i Josep Canadell. Representació corporativa: Josep M. Rubió, Enric Pont i Francesc Castelló.

Resultats en els referèndums de 1947 i 1966 (Llei de Successió)		
	REFERÈNDUM DE 1947	REFERÈNDUM DE 1966
Electors	6.448	8.524
Votants	5.404	7.956
Sí	4.950	7.488
No	199	166
Nul / blanc	255	302
Abstenció	1.044	568

¹⁴⁵ Fins a 1970 no va ser permès el vot de les dones casades.

→
El iot Azor, l'any 1962.
Foto: Quito Pi.

No cal dir, doncs, que mitjançant aquest sistema controlat s'assegurava que sortissin només persones fidels al règim, quan tots els alcaldes -recordem-ho- eren nomenats a dit pel governador.

Joan Puig Ametller, que, com hem vist, exercí diversos càrrecs de la nova organització del règim, va ser nomenat pel governador civil alcalde-president del municipi el 21 d'octubre de 1960.

Su Excelencia el Jefe del Estado, Generalísimo Franco i la seva esposa Doña Carmen Polo de Franco visitaren s'Agaró i Sant Feliu amb el iot Azor els anys 1947, 1952, 1957, 1960 i 1966.

El 1960 l'Ajuntament pagà les camises blaves d'uniforme dels militants de la FET i JONS de Sant Feliu que van anar a fer acte de presència a l'arribada del general Franco a Girona.

La resistència interior al règim

De 1943 a 1947, el nou règim franquista temia que es produís un desembarcament dels aliats pel litoral gironí. Per aquest motiu, l'exèrcit ocupà la comarca amb severes ordres de control. Pel lloguer de locals (fàbrica Traschler, xalet Mainegre), per les despeses d'hotels,

reparacions, etc., la població -l'any 1944- hagué de pagar 24.053,95 pessetes! També hi hagué soldats a la vall d'Aro.

Aquesta presència militar, juntament amb la intensa campanya publicitària i repressiva, va aconseguir almenys la indiferència de la majoria de la gent que, per damunt de tot, volia sobreviure en la misèria. Varen ser molt pocs el que, dins del país, gosaren ajudar els presos i les seves famílies o boicotejar els actes de propaganda falangista.

Malgrat tot, això sol no explica del tot la feblesa de la resistència política al primer franquisme. Sinó que, a més, cal tenir en compte altres factors, com el de la divisió i enfrontament del conjunt de les forces polítiques vençudes, com a continuació de les tensions produïdes ja durant la guerra civil. Les rancúnies i desconfiances de la guerra perduraren molt de temps, entre els partits polítics. I això els restà eficàcia en la seva lluita antifranquista.

Passats els primers anys, no va tenir lloc la necessària entesa i la coordinació -com era d'esperar- entre les direccions polítiques de l'exili i les de l'interior per conduir una acció unitària antifranquista. Ni l'esperançadora victòria dels aliats -maig de 1945- no ho aconseguí.

En el marc d'aquesta repressió i de la manca d'unió i coordinació entre les forces polítiques, els intents d'oposició organitzada més seriosos, durant els anys quaranta, varen ser els que portaren a terme el PSUC, ERC i la CNT.

PSUC

En aquesta formació, destaca la figura històrica del guixolenc Pere Pujol i Jordana (Sant Feliu de Guíxols 1909 - 2004) que, des de Buenos Aires, retornà a Barcelona a final de desembre de 1944, a fi d'organitzar l'oposició del partit a tota la regió. Però l'abril

de 1945 va ser detingut. L'historiador José Lluís Martín Ramos, en el seu treball *Rojos contra Franco*, analitza les circumstàncies de la seva detenció. La caiguda del sector militar o guerriller del PSUC va arrossegar també la caiguda de l'organització de l'interior de Catalunya. El 4 d'abril de 1945 va ser detingut Celestino Carreté i, poques hores després, va ser detingut també Pere Pujol, responsable d'organització, quan sortia de la casa d'una tia de Carreté, on s'estava. Amb la seva detenció la policia trobà els organigrames i els noms dels enllaços i quadres del PSUC de tot Catalunya¹⁴⁶, i un informe de l'organització que feia referència al Baix Empordà. Aquest informe, del mes de març de 1945, redactat probablement per algú que coneixia molt bé la població guixolenc, va servir per iniciar les diligències que havien de desarticular el grup de Girona i, per tant, el de Sant Feliu. Gràcies a aquest informe sabem que, el mateix any de 1945, a Sant Feliu de Guíxols hi havia protestes per l'atur obrer i pel racionament. Aquesta informació es repetia a *Quaderns de l'exili* (desembre, 1945):

"A Sant Feliu de Guíxols hi ha hagut manifestacions públiques de les dones cansades del racionament de fam imposat per les autoritat espanyoles d'ocupació"¹⁴⁷.

El mateix informe parla de militants del PSUC que, com l'Enric Sala Massanes¹⁴⁸, s'ho havien deixat córrer. I de la militància i entusiasme d'altres guixolencs: Francesc Escurra Collell, Emili Aleña Tafall, Lluís Colomer Torroella, Joan Cortada Gobert i Francesc Carré Pugnau. Altres, com Lluís Mas Quintana, Fèlix Llonch Cels i Santiago Budó Bota, estaven molt relacionats amb Sant Feliu, on tenien família.

Tots ells varen ser detinguts la primavera de 1945, i, juntament amb quaranta gironins més, varen ser posats a disposició de l'autoritat militar, que els obrí un expedient, que iniciava l'Emili Pagès i Pedret.

¹⁴⁶ MARTÍN RAMOS, J. L. Edic. Edhasa, Barcelona, 2002.

¹⁴⁷ CLARA, J., *La primera oposició al franquisme*. Quaderns del Cercle, 18. Girona, 2002. Pàg. 58.

¹⁴⁸ El 1939 va ser condemnat a reclusió perpètua. Entre altres càrrecs, se l'acusà de ser un dels organitzadors del PSUC i president de l'organització local durant la guerra.

Aquestes detencions, però, no impediren que el partit intentés una i altra vegada de reorganitzar-se.

ERC

Esquerra Republicana a Sant Feliu havia estat majoritària. I molts dels seus dirigents i votants continuaren, malgrat els expedients de responsabilitats polítiques que se'ls inicià i, fins i tot, després de l'estada a la presó es mantingueren fidels a les seves idees: Francesc Turon i Vivet, Ramon Vilossa i Sarret, Benet Planellas i Arxer, Jaume Cañet i Alsina, Benet Gallart i Vilà, etc., tot ells, el 1948, continuaven essent homes de confiança dels Irla i d'en Felip Calvet.

I a *La Suberina*, l'any 1947, hi arribaven clandestinament exemplars de *La Humanitat*. L'opinió de la policia era que la majoria dels treballadors de la fàbrica continuaven essent d'esquerrers, i que un dels més actius era l'escriptor Lluís Martí i Arboix. Tenia coneixement de l'estreta relació epistolar entre Lluís Martí i els Irla. Tot i això, la correspondència entre els vells amics de partit mai no s'estroncà.

Ramon Sais i Sendra, el darrer alcalde republicà, va ser sempre un actiu militant d'Esquerra que repartia *La Humanitat*. Ens ho conta el nét, Martí Carreras i Sais, que sovint acompanyava l'avi en els seus passeigs. I ho recorda perfectament. En Ramon Sais, tot anant -

Homenatge a les víctimes del franquisme. A la taula, Pere Pujol, Joan Jordà, Ramon Tauler.

Foto: Bergantí.

com sempre- al bar “El Dorado”, recollia un grapat de números del setmanari republicà que arribaven a ca la “Montserrat dels trossos”, una botigueta de robes que hi havia al costat del Dorado. La mestressa, que feia mercats, tenia facilitat per a fer-ne de mitjancera. L’avi quan era a casa, amb el nét, de cada exemplar en feia quatre plec, que li cabien just a la butxaca de l’americana. I, llavors, discretament els anava repartint: a can Villosa, a can Calvet barber del carrer Claver, etc.

El punt de contacte personal que Ramon Sais tenia a Barcelona era Jaume Serra Gasulla (Barcelona, 1916-1973), que, durant aquest decenni dels quaranta, es mostrà molt actiu com a militant d’ERC. El grup solia reunir-se en un bar proper a la Catedral, i allí, de tant en tant, en Sais trobava els seus contactes polítics.

CNT

Mentrestant, a Sant Feliu també continuaven els escorcolls. Concretament, l’any 1946, a la casa d’Isidre Morell Aragonès, afiliat a la CNT, hi trobaren banderes (la catalana i la republicana) i diversos emblemes de corals, que els semblaren sospitosos.

També, de França, arribaven i es distribuïen entre la població guixolenc publicacions i revistes clandestines de la CNT, de vegades sota una enquadrernació religiosa. *Problemas del Sindicalismo y del anarquismo*, de Joan Peiró (E.M.L.F., Toulouse, 1945), *Pasión y muerte de los españoles en Francia*, de Federica Montseny (Cahiers mensuels de culture. Edic. “Universo”, Toulouse, 1950). Amb cobertes i sota el títol bíblic *El Expositor Bíblico (Para Alumnos)* arribaven notícies i opinions del moment històric i es reproduïen notícies del butlletí de l’HOAC -d’Acció Catòlica! No cal dir que, a Sant Feliu, continuava havent-hi fervor anarquista: Sebastià Mestres, Jaume Mestres -a qui vaig conèixer personalment- i Ceferí Bosch i Marquès (quan sortí de la presó, sempre en règim de llibertat vigilada), el qual, l’any 1947, tornà a ser detingut juntament

amb els guixolencs Joaquim Gimbernat Boadas i Josep Puigdemont Bosch.

D’altra banda, també l’any 1946 als carrers de Sant Feliu aparegueren cartells amb consignes a favor de la República i contra Franco: “*Por España contra Franco y Falange, afiliados a AFARE*”. L’*Agrupación de Fuerzas Armadas de la República Española* va néixer el 1945, com una força que intentava aglutinar militars professionals addictes a la República i militants de diverses forces polítiques.

A partir dels anys 60

A partir del decenni dels anys seixanta, ressorgí l’oposició al règim franquista amb la participació de jovent que no havia viscut la guerra civil. Els temes de la llengua i de la nacionalitat catalana eren els que més motivaven els opositors. Amb això, les tasques que fins aleshores havien realitzat els tribunals militars -per la pressió internacional- es traspassaren al tristament famós Tribunal d’Ordre Públic (TOP), que judicà -i condemnà- moltes persones que llavors lluitaven per les llibertats democràtiques. Entre altres, hi passà el mestre i historiador calongí Pere Caner i Estrany (Calonge 1922-1982).

(10) La repressió franquista

La repressió esdevingué una necessitat política dels vencedors per a mantenir i consolidar el seu projecte dictatorial. Va ser la continuació de la guerra civil per mitjà d'altres procediments, per assolir uns objectius a llarg termini: posar els fonaments d'un règim polític i econòmic que durés molt de temps.

La repressió, sobretot dels anys 1939 i 1940, es va presentar amb caràcter d'exemplaritat i de culpabilitat; es tractava els vençuts com a enemics i malfactors, no com a adversaris polítics. Calia desprestigiar el conjunt de republicans, independentment de si estaven o no implicats en fets delictius comesos entre 1936 i 1939.

La repressió dels militars colpistes contra el govern democràtic s'inicià immediatament, amb l'aixecament. Era una repressió premeditada, voluntàriament decidida i inherent al cop d'estat. És evident que la repressió franquista no s'explica -ni es justifica- per la repressió republicana. La dels vencedors s'exercí de manera permanent i sistemàtica, sobre tota la població, i s'organitzava des de dalt. La repressió franquista tenia un objectiu molt clar: suprimir de soca-rel qualsevol possibilitat d'alterar o transformar el sistema establert per la força de les armes: el *Nuevo Estado*.

En resum, el franquisme tipificà com a delictes de rebel·lió militar qualsevol actitud o activitat de disseniment o d'oposició. Molts republicans demòcrates de Sant Feliu -vençuts i inculpats- hagueren de passar per camps de concentració, batallons de treballadors, presons, judicis militars pel sistema de sumariíssims d'urgència, afusellaments, depuracions, inhabilitacions i exili.

↓
Franco. (AMSG).

(10) La repressió franquista¹⁴⁹

Camps de concentració

L'ofensiva franquista contra Catalunya no es completà fins al 10 de febrer amb l'entrada de les seves tropes a Puigcerdà i Portbou, controlant així els passos fronterers¹⁵⁰. El 9 de febrer ja s'havia donat a conèixer la *Ley de Responsabilidades Políticas*. Tots els processos que es portarien a terme durant la postguerra serien regits per l'esperit d'aquella llei; una llei suficientment àmplia com per inculpar totes aquelles persones que havien tingut un paper cívic, social o polític rellevant a favor del règim democràtic de la República, des de 1934. Així s'institucionalitzà la repressió a gran escala que, d'altra banda, ja es venia aplicant -sense fonament jurídic- al territori ocupat pels *nacionals*¹⁵¹.

Tot això passava quan ja s'havia produït l'èxode massiu cap a França dels principals responsables. Només uns pocs es quedaren al seu poble, convençuts o enganysats per allò que:

*"Nada tienen que temer los que engañados empuñaron las armas en la guerra. Doscientos setenta mil prisioneros atestiguan que en la España nacional desconocemos el odio y el rencor"*¹⁵².

Alguns, refiats, s'ho cregueren, i retornaren immediatament. Però es trobaren que una cosa era la propaganda, i una altra molt diferent, la realitat. Així és que la repressió més dura va recaure sobre les persones que s'havien quedat o que havien tornat al seu poble perquè creien que la seva vida no estava en perill, que no havien de témer res de ningú perquè res de mal no havien fet.

Pel que fa als detinguts, cal diferenciar-ne tres grups: els soldats republicans capturats per l'exèrcit franquista, els exiliats que retornaren al cap de poc de França, i els detinguts per la Guàrdia Civil a conseqüència de denúncies de caire polític.

Tant els primers com els segons eren internats en els camps organitzats per la *Inspección General de Campos de Concentración de Prisioneros*¹⁵³, on es procedia a la investigació dels seus antecedents polítics. Des d'allà, els internats havien de mobilitzar la família i els amics perquè busquessin avals de falangistes, capellans, gent d'ordre o de les noves autoritats locals.

Els que hi continuaven retinguts, perquè no rebien l'aval o per haver estat "classificats" com a *desafectos* al règim franquista, passaven a batallons de treball o, directament, a les presons si havien de ser processats.

Solidaridad Nacional dona la notícia de la **Victoria**. Dia 2 d'abril de 1939.

¹⁴⁹ Intentarem d'abreujar molt aquest capítol del llibre, ja que properament el Grup de Recerca de l'Època Franquista de Sant Feliu en publicarà un estudi extens i profund.

¹⁵⁰ PERNAU, J., *Diari de la caiguda de Catalunya*, Ed. Grupo Zeta, Barcelona, 1989.

¹⁵¹ PRESTON, P., *FRANCO "Caudillo de España"*, Grijalbo-Mondadori, Barcelona, 1993. HERNÁNDEZ GARCÍA, A., *La represión en la Rioja durante la guerra civil*, 3 volums, Logroño, 1984.

¹⁵² CLARA, J., *Girona sota el franquisme, 1939 - 1976*. Quaderns d'història de Girona. Girona, 1991. Pàg. 16.

¹⁵³ En el conjunt de l'estat s'apropen a una cinquantena i varen arribar a acollir unes 700.000 persones. Cf. MOLINERO, C., SALA, M., SOBREQÜES (eds.), *Una inmensa prisión. Los campos de concentración y las prisiones durante la guerra civil y el franquismo*. Barcelona, Ed. Crítica, 2003.

> ANNEX:

**Testimoni de la mort d'un
pres en un camp de concentració:**

Josep Llenas i Cruañas

(Sant Feliu de Guíxols 1912 - La Guardia (Pontevedra) 1939)

Des del Campo de Concentración "Camposancos" de La Guardia (Pontevedra), Albert Carerach Buxó¹⁵⁴ va escriure a Agustina Cruañas Basart, vídua, que vivia al carrer de Sant Ramon, comunicant-li la mort del seu fill petit en els següents termes¹⁵⁵:

"III Año Triunfal 11 marzo 1939

Muy Señora mía: Seguramente le extrañará recibir esta carta mía y yo por mi parte siento ser portador de malas noticias; no queda más remedio que tomar las cosas con serenidad y conformación, pensando que es la voluntad del Señor.

Ya comprenderá que esta mala nueva se refiere a su hijo Pepito. El día 22 del pasado mes de Febrero, se encontró indispuesto e ingresó a la enfermería del Campo. Según manifestaciones del facultativo, padecía una gran debilidad y agotamiento general debido a las calamidades y deficiente alimentación que padeció el tiempo que estuvo en zona roja. Esta debilidad, le proporcionó mucha fiebre que lo mantuvo inconsciente hasta que la noche del día 25 del mismo mes que entregó el alma a Dios después de recibir los auxilios espirituales. (D.E.P.).

Lo único que puede conformarles, es que no sufrió lo más mínimo y que fué perfectamente atendido desde el primer al último momento.

Perdonen la brusquedad con que ha sido comunicada tan triste nueva, pues es debido a que podemos escribir solamente en la primera página.

¹⁵⁴ Segons el Padró de 1930, l'Albert havia nascut a Sant Feliu, tenia 21 anys -el 1930-, vivia al carrer d'Anselm Clavé i feia d'escrivent. No n'hem trobat notícies posteriors al 1939.

¹⁵⁵ AMSFG. UI: 6124.

Carta d'Albert Carerach, des del camp de concentració "Camposancos" (La Guardia, Pontevedra), comunicant la mort de Josep Llenas.

(AMSGF).

Si para algo puedo servirles, en el sobre encontrarán mi dirección. De todas maneras, cuando salga en libertad pasaré a visitarles y darles los detalles que no puedo dar por carta.

Reciban el más sentido pésame por tan valiosa pérdida y dispongan de su servidor.

Alberto Carerach".

Després de llegir aquesta carta, cal tenir en compte que la trista notícia de l'Albert Carerach havia passat per *censura militar*. I que això, doncs, condicionava totalment el seu contingut. La veritat, però, era una altra; que les condicions de vida en aquest camp de concentració eren duríssimes, sobretot pel que fa a l'alimentació: una petita ració diària de castanyes -sense escollir-ne la qualitat- bullides. Era tot el que menjaven.

El pare de l'autor del llibre que tenen a les mans va estar pres al mateix camp de concentració i en la mateixa època. Per informació de primera mà, doncs, podem saber exactament què menjaven i com vivien i morien els presoners en aquell camp de concentració gallec.

Detencions, batallons disciplinaris i presons

De seguida, a Sant Feliu, varen començar les detencions de tots els guixolencs que s'havien significat d'una manera o altra políticament, o pel càrrec oficial o per denúncia dels qui, venjativament, volien passar comptes. Les ordres de registre dels seus domicilis, que -en període republicà s'anomenaven *incautacions*- amb el franquisme eren *requisados*¹⁵⁶.

Mentrestant, diferents comissions anaven confeccionant milers de *fichas clasificatorias de Prisioneros y Presentados*. En aquestes, amb les dades personals del pres, es feia constar si l'enrolament a l'exèrcit republicà havia estat voluntari o forçós i el nom de les persones que podien respondre de les seves actuacions polítiques.

Els altaveus instal·lats al Casino repetien:

*"Todo el personal procedente del campo rojo (...) tiene la ineludible obligación de presentarse con la mayor urgencia en las oficinas de este Ayuntamiento para llenar la FICHA CLASIFICATORIA correspondiente, bien entendido que los que dejaren de dar cumplimiento a esta orden serán severamente castigados por la autoridad Militar competente"*¹⁵⁷.

Es va considerar que els joves de les quintes de 1936 a 1939 que no s'havien passat al bàndol franquista no havien fet el servei militar i, per tant, varen ser destinats a batallons disciplinaris d'arreu de l'Estat, on van passar fins a quatre anys.

De forma paral·lela, una altra comissió municipal classificava aquest jovent en edat de llesves -la lleva del 41, quan esclatà la guerra només tenia setze anys!- segons fossin *afectos, desafectos o indiferentes*. Per als classificats com a *desafectos* no hi havia concessions. Així, l'article 13 de l'Ordre Circular de la Direcció General de Reclutament i Personal del Ministeri de l'Exèrcit, de

data 5 de gener,¹⁵⁸ disposava:

"No se tramitarán en los Ayuntamientos ni en las Cajas de Recluta, las alegaciones relativas a concesión de prórroga referentes a individuos clasificados como desafectos o encartados, ni tampoco se les concederán los beneficios del Capítulo XXVII del Reglamento de Reclutamiento (...)".

En haver confeccionat la llista classificatòria, la Comissió municipal amb la supervisió i assentiment de la FET, l'enviava a la Caixa de Recluta núm. 41 de Girona (plaça de Sant Josep), on s'haurien de presentar. Val a dir que alguna vegada els classificadors s'equivocaven, i qualificaren de *desafectos* alguns que n'eren addictes. Errors que provocaren problemes a classificats i classificadors.

Guixolencs al batalló disciplinari de Biure d'Empordà, 1940.

Proc.: Martí Madrenas.

¹⁵⁶ AROCA, J. M., *Los republicanos que no se exiliaron*, Edic. Acervo, Barcelona, 1969.

¹⁵⁷ AHMSFG, Sec. XXIV, núm. 21. *"La Jefatura de FET y de las JONS de esta ciudad, hace diariamente a las 8,30 de la tarde una emisión de noticias por altavoz con una crónica-resumen de la situación internacional"*, informava críticament els seus superiors, el Comandant Militar de Sant Feliu.

¹⁵⁸ B. O. núm. 68. 20.12.1939.

Així restaren exclosos de la tramitació de pròrroga molts joves guixolencs en ser classificats com a *desafectos*: Martí Madrenas, Ricard Pla, Enric Ferran, Eduard Gascons, Joan Basart, Jaume Arnau, Josep Illana, Frederic Massallé, Ferran Güitó, etc.¹⁵⁹.

Els batallons de treballadors -n'hi havia més de vuitanta a Catalunya- representaven per al nou règim un estalvi i mà d'obra barata en obres de caràcter privat i públic de reconstrucció -el pont de Torroella de Montgrí, per exemple- i construcció, extracció de pedra i mineral, etc. De tota manera, la tipologia d'aquests penals de desterrament era diversa i complexa que, ara aquí, no distingim. Mentre uns guixolencs, de l'exconvent, feien via a Girona, altres anaven del monestir al camp de concentració d'Horta a Barcelona, des d'on anirien a altres camps: Ramon Gascons Lloveras, Enric Patrach Pubill, Francesc Soler Massoni, Miquel Domènech Lladó, Manuel Profo Romeu, Josep Ros Cussi, Manel Trafí Romeu i Francesc Molinas Oliu¹⁶⁰.

No foren pocs els joves guixolencs que varen ser destinats, entre altres, al "*Batallón Disciplinario de Trabajadores n° 57, destacado en Algeciras*". L'any 1942 la família de Francesc Nadal i Roig, que hi havia estat destinat, encara no l'havia pogut localitzar. Això explica el patiment de moltes famílies¹⁶¹.

La primavera i l'estiu de 1940, a Sant Feliu hi havia alguns destacaments del *Batallón de Trabajadores N° 162, 2ª Compañía*, i del (núm. 568) *Batallón de Trabajadores N° 63.- 4ª Compañía*¹⁶².

Per altra part, la llibertat del primer camp de concentració mitjançant els avals pertinents no significava pas l'alliberament definitiu, perquè per una posterior denúncia -feta a Sant Feliu o a Girona- podien tornar a ser detinguts i, després, jutjats. Els detinguts sovint eren tancats uns dies al convent i, d'allà, més tard, eren conduïts al Seminari de Girona, que havia esdevingut presó. Un cas concret ens pot servir de model,

el del jove Antoni Blanch i Bigas. En acabar la guerra, era a l'Estat Major d'informació i d'operacions. I el 27 de març del 39, a Cabrera de Puente de Talavera, es lliurà amb tota la companyia als vencedors. Varen ser portats al camp de concentració de San Martín de Pusa, bo i respectant el seu comandament republicà. Els *nacionals* van fer que els caps militars -republicans, com hem dit- convencessin els seus soldats que els franquistes els havien assegurat que no hi hauria perill per als qui no haguessin comès delictes de sang ni robatoris. Era una maniobra, segons Blanch, per fer-los agafar confiança. Els feien escriure una mena de test per omplir les corresponents fitxes i intentaven de fer-los caure en el parany de dir noms i d'explicar activitats desenvolupades als pobles. Havien de posar, a més, el nom de dues persones que els avalessin. Al cap d'un mes, els arribaren les ordres de sortir segons províncies d'acord amb la proximitat geogràfica d'allà on es trobaven (...).

L'Antoni Blanch va arribar a Sant Feliu el maig del 39, quan ja hi havia les noves autoritats. El van fer presentar a la Guàrdia Civil. Al cap de vint dies, per una denúncia feta a Girona, va haver d'anar a la presó. Primer a l'exconvent, on hi havia ja una vintena de detinguts: Enric Oliveras, Fèlix Parals, Josep Veà, Miquel Domènech, Enric Patrach, Francesc Soler Massoni, Josep Albó, Amadeu Vidal, Josep Duran, Antoni Bosch, Fèlix Romaní, Emili Casanovas, Josep Albertí Carreras, etc. Després, varen ser portats a Girona, al vell Seminari. En consell de guerra sumariíssim el fiscal demanà per a en Blanch una pena de 20 anys de presó per pertànyer a les JERC. De fet, el delegat local de la FET i de les JONS de Sant Feliu, Francesc Porta, informà l'alcalde gestor que l'Antoni Blanch -pres a disposició del Jutjat Militar Núm. 5 de Girona:

"1º Ya antes del G.M.N¹⁶³. estaba afiliado al Partido Juventudes de Izquierda Republicana de Secretario.- 2º

¹⁵⁹ GAITX, J., "Guixolencs al batalló disciplinari de Biure d'Empordà, 1940", *L'ARJAU*, 46, juliol, 2003.

¹⁶⁰ AMSFG, Sec. XXIV, núm. 21 Papers Militars.

¹⁶¹ AMSFG, Sec. X, núm. 203.

¹⁶² AMSFG, Sec. XXIV, núm.10.

¹⁶³ *Glorioso Movimiento Nacional*.

NOTES DE LA PÀGINA SEGÜENT:

¹⁶⁴ AMSFG, Sec. X., núm. 199.

¹⁶⁵ AMSFG, Papers Militars.

¹⁶⁶ Josep Pascal, des de la presó de Girona [2º piso de Preventorio, Celda 66], enviava cartes a la Comissió Gestora de Sant Feliu manifestant la seva innocència, i demanant-los que es gestionés la seva llibertat, AMSFG, Sec. X, núm. 197-198; i M.A.(129)f.243 (17-XI-39).

¹⁶⁷ CLARA, J., "Una nova font per a l'estudi de la repressió franquista: el padró d'habitants del 1940. Aplicació al Baix Empordà", *Estudis del Baix Empordà*, núm. 9, Sant Feliu de Guixols 1990.

Estaba afiliado a la sindical C.N.T. desde antes del G.M.N. .- 3º Cotizaba en el S.R.I. en cuyo organismo ocupó el cargo de Tesorero.- Y actualmente se le considera desafecto al G.M.N.- SFG, 10 de Agosto de 1939”¹⁶⁴.

Es trobà totalment indefens. Per manca de proves, en la revisió de penes, va sortir-ne, amb llibertat provisional molt aviat, el 3 de febrer de 1940. Però per responsabilitats polítiques va ser incorporat a un batalló disciplinari tres anys, al Camp de Gibraltar, on es trobà amb trenta-set companys de Sant Feliu. Alguns d'ells hi moriren. Les malalties, per una alimentació deficient i uns treballs durs, minaven les seves vides.

A la presó gironina Blanch es trobà amb en Ceferí Bosch i els seus dos fills, Ròmul Sureda -que hi morí-, Joaquim Vila Cullell, Ramon Vilossa, Josep Terradas, Jaume Maura, Miquel Deulofeu, Santiago Carreró, Alfons Monguillot i, entre molts altres, amb Salvador Albert Pey.

Durant el setembre de 1939 altres ganxons anaren a fer-los companyia, al seminari - presó. Emili Alemany Castany¹⁶⁵, “*acusado de haber tomado parte en el incendio de la Iglesia Parroquial de esta ciudad*”, Sebastià Mestres Poch, Joan Puigdemont Bosch, Josep Pascal Frigola, Pascual Pérez López, Pere Feliu Oliva, Martí Pijoan Llauredó, Casimiro Sáez Mallol, Joan Benet Consternau, Ramon Sáez Sureda, Melció Massa Pijuan, Ramon Sais Sendra, etc.

A final de 1940 a la presó del Seminari encara hi havia trenta guixolencs: Josep Albertí, Gaietà Alvarez, Lluís Basart, Enric Camps, Dionís Carreras, Ernest Fàbregas, Pere Forn, Francesc Gabín, Joaquim Gimbernat, Lluís Juan, Bonaventura Mas, Josep Massa, Antoni Masergas, Jaume Maura, Sebastià Mestres, Josep Mora, Antoni Moreno, Josep Nadal, Enric Oliveras, Josep Pascal¹⁶⁶, Magí Pijoan, Joan Planellas, Joan Puigdemont, Josep Puigdemont, Marcel Rotllan, Enric Sala, Robert Soley, Josep Terrades, Josep M. Veà i Joaquim Vilà¹⁶⁷.

> ANNEX:

Testimoni d'un pres:

Ramon Sais Sendra

(Sant Feliu de Guíxols, 1885-1967).

Ramon

Sais i Sendra, un cooperativista que seguí el camí marcat per dues altres

grans personalitats guixolenques de renom en el moviment cooperatiu català, Narcís Duran i Rafael Piñol, presidí molts anys -des de 1919- la junta de la cooperativa “*La Guixolense*”. Una entitat que va ser expropiada pel franquisme i que, fusionada amb l'Obrera, va constituir la nova “*Cooperativa de consumo Rdo. Santos Boada*”.

Ramon Sais va patir, com molts guixolencs, els horrors de la Guerra Civil. El seu fill, Pere Sais Ferrer, va morir al front l'11 d'agost de 1938, al sector de Balaguer (Ejército del Este. 30 División. 146 Brigada Mixta. 1r Batallón 581).

Políticament, va tenir la valentia d'acceptar el càrrec d'alcalde de la República dos dies abans que entressin les tropes franquistes. L'1 de febrer de 1939 (dimecres), al matí, els representants del Front popular de Guíxols constituïren un nou consistori, de la forma següent:

Alcalde - President: Ramon Sais Sendra (ERC)

Conseller de Treball: Benet Ribot Lluhi (PSUC)

Conseller de Governació: Josep Pascal Frigola (PSUC)

Conseller de Finances: Sebastià Mestres Poch (CNT)

Conseller de Proveïments i Serveis Públics: Francesc Cruz Darna (ERC)

L'endemà, 2 de febrer -dijous-, un pregó signat per Ramon Sais donava a conèixer als ciutadans la nova constitució de l'Ajuntament.

El divendres, 3 de febrer, “a dos quarts de 10 del vespre arriben els primers escamots de soldats d'en Franco”. Són paraules de Ramon Sais, que deixà escrites en el dietari abans esmentat.

El mes de setembre de 1939, Ramon Sais era a la presó de Girona. Encara que se li obrí un expedient de responsabilitats polítiques -sobreseït el 1947- no hi estigué gaire temps detingut.

La presó provincial de Girona era -fins al 1942- al carrer del Portal Nou, annexa al mateix seminari diocesà.

En un trosset de paper, Ramon Sais deixà constància d'un dia passat a l'esmentada presó: el dia 5 de setembre de 1939:

"La vida, aquí, transcorre monòtona i pesada. Ens tenim de llevar, a toc de corneta, a dos quarts de set del matí; a dos quarts de vuit toquen altra

vegada per victorejar a Franco. Esmorzem i a les vuit toquen per sortir al pati. Ens passem mitja hora per sortir tots; som uns tres mil, i quedem formats fins que tots havem sortit, que llavors toquen per escampar guerrilles. Ens {hi} passem fins a les dotze. Aquestes quatre hores són pesades de debò, sempre a peu dret, sense a penes poguent-se passejar, doncs ens toquem els uns als altres; no podem seure, perquè ho tindríem de fer a terra i es té de pensar que se'n surt ple de xinxes, pols, puces, sarna i què sé jo els perills que hi ha, perquè aquí hi ha de tot. Tot això és compensat pels molts amics que es troben aquí i pel companyerisme de tots plegats. Tothom explica la vida i les angúnies que ha passat. Els que han estat a la nevera, condemnats a mort, els trentistes, que tenen trenta anys, els de penes menors i tots plegats la vida i miracles que han passat per aquí; els uns per haver-ho viscut, els altres per haver-ho vist. No ens podem imaginar el que ha sigut la vida en aquesta presó. És necessari haver-hi estat i sentit els mateixos victimaris (?) per comprendre el que ha passat. Sempre ens donem compte, tots plegats, deixant rares excepcions, de les més baixes venjances i odís polítics, imputant-nos fets que no s'han comès, i d'aquí ve les fortes condemnes que s'han aplicat, sobretot als primers mesos, que es donava el cas que en alguns processos s'aplicava la pena de mort al 70 i el 80 per cent dels processats. Ara sembla que això ha afluixat molt. Tothom, aquí, està molt tranquil amb l'íntima convicció de no haver comès cap malifeta.

Fins hi ha temps per bromejar. La vida, per al que ha [de] viure de la ració que donen, és impossible; un plat d'aigua amb set o vuit talls de patata per dinar i altre tant per sopar, amb un xusco. S'ha de plànyer al que no li porten res. Per dormir, es fa a tot arreu: a les celdes, sales, passadissos, escala; a cada esglaó n'hi dormen, als llocs que n'hi caben deu n'hi ha trenta i si es queixen n'hi posen vint més. No es pot donar un pas quan la gent dorm. Se n'hi posen tants com n'hi caben estirats a terra. Si un té necessitat de llevar-se, a la nit, es tenen de fer vertaders equilibris per no trepitjar el cap o els peus d'algú. Això fa que a les nits, tot i dormir amb les finestres obertes fa una calor insuportable, amb el perill que si es treu el cap o solament es mira a fora, encara que sigui al pati, amb reixes i tot, els de Falange, que fan guarda disparen un tret. Alguna vegada fan blanc. Són uns fills de... aquests falangistes. No mereixen perdó.

5/9/39".

Targeta de Ramon Sais, enviada des de la presó de Girona, a la seva filla Pilar.

Proc.: M. Carreras (AMSFG).

Tribunals militars,
consells de guerra i penes

El règim franquista, havent limitat moltíssim les competències de la jurisdicció ordinària, va crear uns tribunals especials per tal d’aconseguir els objectius de què hem parlat. La jurisdicció militar, les seves lleis i els seus tribunals -també militars, és clar- varen servir per reprimir amb més facilitat i rapidesa els republicans lleials que no s’exiliaren.

El tribunal militar, en un consell de guerra, el formava un president i quatre vocals, un dels quals era el ponent, encarregat de redactar la sentència. El fiscal era designat lliurement per l’autoritat militar de la plaça. Havia d’entendre en qüestions de dret, però no havia de ser obligatòriament del cos jurídic, ja que podia ser un oficial provisional que fos llicenciat en dret.

Tampoc no era del cos militar el defensor, ni era necessari que fos advocat ni entès especialment en lleis. El nomenament provenia de l’autoritat de plaça, que requeria oficials de graduació baixa (un alferes o un tinent), que actuarien per manament militar i, a més a més, sense cap mena de formació jurídica, de manera que a l’acusat li mancarien les mínimes possibilitats de defensa, ja que el teòric “defensor”, com a militar es devia a l’obediència dels seus superiors, i no tenia cap mena de coneixement de la llei com per poder adonar-se de les infraccions processals.

En els casos de causes acumulades -la majoria, en el cas de Sant Feliu-, que comportaven judicis col·lectius, el defensor per a tots els implicats en el mateix procediment i, amb l’escàs temps que tenia per a estudiar els sumaris, els limitava a demanar benevolència i a rebaixar la pena de grau.

El procediment seguit, a base de consells de guerra permanents, per Decret de 26 de gener de 1937, es va generalitzar i aplicar arreu del país, així que les tropes d’ocupació entraven.

Abans del 31 d’agost de 1936, la fórmula del sumaríssim -de tramitació brevíssima-, reservada normalment als delictes flagrants que mereixien la pena de mort o la reclusió perpètua, va ser aplicada a tots els delictes sobre els quals tenia competència la jurisdicció militar¹⁶⁸, sense cap garantia jurídica.

El procediment del Consell de guerra sumaríssim suposava:

1.- Que el processat havia de romandre pres durant tot el decurs del sumaríssim.

2.- Que el processat podia ser mantingut en estat d’incomunicació total, fins i tot del seu defensor, que havia de ser forçosament militar, fins al tràmit de l’escrit de qualificació provisional de la defensa.

←
Expedient militar.
Arxiu del Tribunal Militar.

¹⁶⁸ BOE, 4.09.1936.

↑
El jove guixolenc Joan Darna, d'ER,
va ser afusellat.

3.- No es reconeixia el dret de la defensa a tenir vista de la causa fins que, en el plenari, arribés el tràmit de l'escrit de la defensa i la proposició de prova. En aquest moment es passava la causa a la defensa per tal que, en el termini de quatre hores, amb l'entrevista prèvia obligada amb el processat, s'havia d'instruir i formular l'escrit de la defensa i la proposició de prova, la qual, admesa o rebutjada sense recurs possible, no podia ser ampliada posteriorment.

4.- Els processats en una mateixa causa només podien tenir un sol defensor, llevat que existissin incompatibilitats en la defensa d'uns i altres.

5.- La defensa no podia interposar cap mena de recurs contra les resolucions del jutge instructor, ni contra la sentència del tribunal.

Els atestats i els expedients havien estat elaborats a partir dels denunciants, dels informes d'alcaldia, del cap local de FET i de les JONS i del comandant de la guàrdia civil.

Les penes que el codi de justícia militar preveia eren:
Auxili a la rebel·lió militar: de 6 anys i 1 dia a 12 anys
Rebel·lió militar: de 12 anys i 1 dia a 20 anys
Adhesió a la rebel·lió militar: de 20 anys a 30 anys o pena de mort.

Els afusellats¹⁶⁹

Per a Francesc Rivas i Companys, Josep Gatiús i Blanch, Manel Colom i Blasi, Bernabé Llorens i Collell, Francesc Campà i Viarnés, Miquel Deulofeu Millet, Antoni Duaso Clara i Amadeu Bosch Vila, després de tots els *considerandos* i *vistos los artículos citados y demás de general aplicación*, la sentència va ser:

"FALLAMOS: que debemos condenar y condenamos a los procesados FRANCISCO RIVAS COMPANYY,

JOSÉ GATIUS BLANCH, MANUEL COLOM BLASI, BERNABÉ LLORENS COLLELL Y FRANCISCO CAMPÁ VIARNÉS, a la pena de MUERTE; y a los otros procesados MIGUEL DEULOFEU MILLET, ANTONIO DUASO CLARA Y AMADEO BOSCH VILA, a la RECLUSIÓN PERPETUA".

Era el 8 de març de 1939.

"GOBIERNO MILITAR DE GERONA

Consecuente a su atento escrito de hoy, participo a V.s. que para cumplir la sentencia impuesta a los reos que al respaldo se expresan, he designado las tapias del Cementerio de esta Capital, siendo ejecutados a las 7 horas de la mañana, por fuerzas de la Guardia Civil, que serán mandadas por un oficial de dicho Instituto... Gerona, 15 de marzo de 1939.- III Año Triunfal.- El Coronel Gobernador Militar." (firma il·legible).

L'endemà, 16 de març, se n'estenien els certificats de defunció, per *"paro cardíaco"*, corresponents.

Un altre exemple de guixolencs jutjats en un consell de guerra va ser el de la causa acumulada de Joan Ferrer; Antoni Roqueta i Rosselló; Josep Tarradas Teixidor; Guillem Garreta i Esteban; Jaume Baudina Mataró; Albert Güitó Palé; Marcel Rutllan Tornabells; Ròmul Sureda i Castelló; Climent Sánchez González; Josep Tauler i Perals; Vicenç Guillem Oliva i Eduard Jover Zaplana varen ser jutjats de cop el 23 de març de 1939.

Josep Tauler i Perals va ser condemnat a mort, i afusellat el 25 d'abril de 1939.

La mateixa condemna de pena de mort recaigué, per altres expedients sumaríssims d'urgència, sobre Joan Castro, Joan Darna i Josep Plaja.

Un cas diferent va ser el de dos nois de Sant Feliu que

¹⁶⁹ Tots els expedients i les dades corresponents citades en aquest capítol les hem extret dels originals que es troben al TRIBUNAL MILITAR TERRITORIAL TERCERO de Barcelona. Ministerio de Defensa.

per un delict comú -robatori amb arma- varen ser jutjats pel de rebel·lió militar, amb sentència de pena de mort: Josep Piqueras i Josep Torroella, que varen ser afusellats el 10 de març de 1941.

Josep Piqueras Canet tenia divuit anys i havia nascut a Palafrugell. Vivia al carrer Campaneria, 33, de Sant Feliu. Estudià a l'escola horaciana i els informes reiteren que el seu pare era milicià de la FAI. Però també s'afilià al Frente de Juventudes de FET y de las JONS! De res no li serví. Va ser condemnat a mort, igual que el seu company Josep Torroella. Aquest darrer tenia 20 anys, havia nascut a Sant Feliu i treballava de fuster. La premsa gironina se'n va fer ressò i en donà la notícia¹⁷⁰.

Segons el testimoni oral d'un detingut, per delictes comuns, al convent de Sant Feliu, a la paret de la cel·la que feia de presó es podia llegir una nota de Josep Piqueras, on deixà escrit que ell i el seu company Josep Torroella havien estat detinguts per una falta lleu, i que aviat els conduirien a Girona per no tornar mai més. I així va ser.

De Santa Cristina varen ser executats Joan Llambí i Marià Vendrell. De Castell d'Aro, a més dels esmentats Francesc Rivas i Josep Gatiús, també va ser afusellat Pere Sala Ferrer.

És curiós el cas de Salvador Albert i Pey. Tot i que el fiscal havia demanat per a ell la pena de mort, el tribunal el condemnà a reclusió perpètua. Se l'acusava de ser maçó, assessor del Comitè de Ventalló, on figurava el seu fill Francesc. Els informes acusadors venien de Figueres i de Ventalló.

Salvador Albert i Pey, nascut a Palamós -però que tota la vida s'estigué a Sant Feliu- era exdiputat a Corts i diplomàtic (ambaixador a Bèlgica). Tenia llavors 70 anys. El dia 15 d'octubre de 1942 va sortir en llibertat condicional de la presó de Girona i restà reclòs a Cerdanyola del Vallès, fins a la seva mort el 13 de setembre de 1944.

> ANNEX:

Condemnats a penes de presó en un consell de guerra militar

Sense pretenir fer-ne una llista exhaustiva, esmentem els guixolencs que varen passar per un consell de guerra: Josep Massa Galtés, Enric Oliveras Julià, Josep Pascal Frigola, Enric Sala Massanés, Ernest Fabrellas Torrent, Bonaventura Mas Carreras, Narcís Ribot Vila, Geroni Avella Laverti, Josep M. Castelló Font, Artur Lloveras Ragolta, Josep Dausà Carreras, Joaquim Pey Sardà, Joaquin Bou Rosés, Jaume Clara Pi, Pere Garriga Sitjà, Benet Roig Frigola, Jaume Amagat Marés, Jaume Furtés Carbonell, Francesc Urgell Miralpeix, Angela Montañá Abat, Josep Pujol Oliveras, Pere Sala Ferrer, Concordi Clara Batlle, Daniel Borràs Rojals, Albert Pla Vergeli, Joan Cama Dausà, Josep Tauler Mir, Isidre Morell Aragonès, Teodor Bosch Marquès, Ceferí Bosch Marquès, Francesc Collell Roca, Enric Cruañas Gispert, Robert Soley Vilar, Pere Sánchez González, Lluís Riera Soms, Ceferí Bosch Marquès, Francesc Cullell Roca, Enric Cruañas Gispert¹⁷¹, Robert Soley Vila, Pere Sánchez González, Lluís Riera Soms, Josep Trull Lapedra, Emili García Tull, Antoni Sala Sala, Miquel Puigvert Costa, Josep Martorell Ferrer, Francesc Bernart Pérez, Joan Blanch Puig, Joan Casadevall Jener, Joan Masmartí Font, Josep Serra Martí, Ramon

Vilossa Serret, Benet Planellas Arxer, Joaquim Gimbernat Boadas, Sebastià Mestre Poch, Josep Albertí Carreras, Joan Puigdemont Bosch, Jaume Maura Sabater, Pere Forn Tomàs, Frederic Feliu Maruny, Lluís Basart Ayats, Joan Bonete Consenau, Magí Pijoan Llauredó, Pere Feliu Oliva, Joaquim Vila Cullell, Dionís Carreras Urruchua, Narcís Martí Teixidor, Josep Mora Coll, Josep Nadal Gelaber, Enric Camps Juhé, Antoni Moreno Bogas, Gaietà Álvarez Simon, Antoni Masergas Galcerán, Francesc Masergas Lladó, Josep M. Veà Peña¹⁷² i Pere Pujol i Jordana.

Salvador Albert i Pey,
embaixador a Bèlgica.

¹⁷⁰ EL *PIRINEO* de 5 i 10 de març de 1941.

¹⁷¹ ROLDÓS, A., "La dèria del col·leccionisme: Fotògrafs i fotografies. Enric Cruañas i Gispert, un exemple de repressió franquista a la postguerra", *Àncora*, 30.10.2003.

¹⁷² AMSFG, Sec. X, núm 203.

Les depuracions

Una altra mesura repressiva que el franquisme va utilitzar contra els vençuts i els seus simpatitzants va ser el de la depuració generalitzada dels funcionaris públics, i la pressió perquè en el sector privat es fes el mateix. La llei del 10 de febrer de 1939 que fixava les “*normas para la depuración de los funcionarios públicos*” pretenia d’una manera clara confirmar en els seus llocs de treball els adherits al Movimiento Nacional i castigar els elements no addictes.

Així, el règim franquista engegà tot un procés general de premi/càstig segons es fos, o no, partidari del nou estat totalitari. No solament varen ser depurats els vençuts manifestament contraris al nou sistema polític, sinó que també ho podrien ser aquells que es consideressin passius, per no manifestar o fer pública la seva adhesió al *Glorioso Movimiento Nacional*.

Mentre els vencedors locals més significats -en qualitat d’excaptius i excombatents- exigien i rebien en pagament pels “serveis prestats” un lloc de treball, un càrrec públic o altres privilegis¹⁷³ -origen de no poques corruptel·les-, aquells que havien estat lleials al règim republicà eren desposseïts dels seus béns¹⁷⁴, treballs o de llurs funcions en l’administració. De manera que alguns guixolencs, després de passar pel calvari de la por per la pròpia vida en camps de concentració, presons o batallons disciplinaris, es trobaren que, havent retornat al seu poble, estaven sense feina.

L’abril de 1939 el ple de l’Ajuntament es feia ressò de la disposició publicava al BOP¹⁷⁵, quant a la depuració de funcionaris de l’administració local. Se’n nomenà instructor el gestor Ignasi Sala Pascual, i després ho fou Ferran Roca Torrent¹⁷⁶. Però fins al desembre el nou jutge Josep M. Prat Roca no presentà al ple els expedients. El set de febrer de 1940 s’acordà de readmetre, sense cap mena de sanció, Josep Badosa,

Jaume Irla, Josep Morell, Maria Soler, Isidre Funoll, Leonil-la Camps, Alexandre Pérez, Josep Tubau, Josep Llambí, Julià Lasheras, Josep Sucart, Pelegrí Ferrer, Joan Martí, Francesc Saubí, Alfons Pujol i Rafael Bosch.

Tot seguit es procedí, a votació secreta, a destituir o sancionar els següents funcionaris: Antoni Carbonell, Josep Bordas, Rossend Cacàs, Joaquim Ferrer, Eladi Hereu, Víctor Lluís, Joan Vinyals, Ricard Audet, Joan Basart, Josep Lloch, Josep Hidalgo, Liberi Vergés, Alexandre Valls i Josep Serra, Pere Serra, Marcial Hereu, Rafael Ferrer, Enric Novi, Alfons Olleta, Magda Serra, Francesc Illas i Joan Comas¹⁷⁷.

També la Companyia del tren de Sant Feliu aplicà l’ordre de depuració sobre els seus treballadors. Un total de 19 empleats foren acomiadats o suspesos temporalment: Domingo Ballester, Jaume Masjoan, Emili Fontanella, Josep Cacàs, Miquel Jordana, Jaume Maura, Pere Forn, Josep Saura, Manel Brull, Enric Serra, Simon Albertí, Emili Casanovas, Jacint Tresené, Enric Ferran, Esteve Fontanet, Benet Escriba, Francesc Cosp, Sixte Solés i Josep Parals.

Per decidir aquestes depuracions es tenien en compte els informes de la Companyia, signats per l’enginyer Jaume Lladó, per la Guàrdia Civil, per l’alcaldia i Falange.

Enric Bargeli, Manuel Miralpeix i Carles Prujà -tot i l’informe negatiu de la Companyia, sempre més dur i negatiu que no pas els altres- varen ser admesos sense sanció¹⁷⁸.

De depuracions, n’hi hagué segurament a altres àmbits laborals de la població: al magisteri, per exemple. Però nosaltres tan sols hem consultat a fons la documentació de l’administració local i la del ferrocarril, prou significativa per poder-nos-en fer una idea.

¹⁷³ M. A. (129), fs.137, 153 (F. Portas), 183 (A. Granolleras), 244, 357 i 361 (J. Isern), A. Rufí (Sec. X, núm. 200), etc. Altres demanaven la “Medalla de sufrimientos por la Patria” [AHMSFG, Sec. XXIV, núm. 21 (1936-1943)].

¹⁷⁴ APG, Expedient de la família Irla.

¹⁷⁵ B.O.P. núm. 21. (23-IV-1939), reproduint una ordre del 12 de març.

¹⁷⁶ M. A.(129), f. 103.

¹⁷⁷ M.A.(129), f.337 (7-II-1939).

¹⁷⁸ AMSFG, Fons del tren de Sant Feliu - Girona.

Expedients de responsabilitats polítiques¹⁷⁹

D'altra banda, el Jutge Instructor de Responsabilitats polítiques de Girona anava publicant, d'acord amb la Llei del 9 de febrer de 1939, uns bans on demanava a la població la delació informativa d'aquells als quals s'instruïa l'expedient:

*"HAGO SABER: Que en este Juzgado se sigue expediente de responsabilidades políticas contra los individuos que a continuación se relacionan, por lo que cuantas personas tengan conocimiento de cual haya sido la conducta política y social de los inculpados, así como cuales sean los bienes de su pertenencia, están en la obligación de ponerlo en su conocimiento en este Juzgado Instructor, o de Primera Instancia o Municipal del lugar donde tenga su domicilio el declarante. Se hace saber además que ni el fallecimiento ni la ausencia, ni la incomparecencia de los presuntos responsables, detendrá la tramitación ni el fallo del expediente: (...) Don Poncio Valls Ferrer, Don Francisco Irla Bosch, Don Pedro Coll Llach, Don Benito Gallart Vila, Don Juan Sanjaume Maimí, Don Agustín Esteba Busquets, Don José Irla Bosch, Don Francisco Planellas Daura, Don José Maria Vilar Sala, Don José Albó Plaja, Don Francisco Sala Serra, Don Domingo Vilallonga Bertran, Don Nicolás Irla Bosch, Don José Duran Arpa"*¹⁸⁰.

Qualsevol denúncia podia ser motiu suficient per obrir un expedient que preveia sancions d'inhabilitació, desterrament, pèrdua total o parcial de béns o el pagament d'una multa.

Se n'incoaren molts, d'expedients. Però només uns quants varen acabar amb sentència i sancions, la majoria de guixolencs que eren a l'exili. D'aquesta manera, es publicà la sentència de Cristòfol Sala Vila¹⁸¹: pèrdua

total de béns, inhabilitació absoluta perpètua i desterrament durant 15 anys a les possessions africanes. També varen ser sancionats, de diverses formes, els germans Irla -Josep, Francesc i Nicolau-, el cunyat de Francesc Irla -Josep Duran Arpa-, Ponç Valls Ferrer, Joan Sanjaume Maimí, Josep M. Vilar Sala, Josep Albó Plaja, Josep Costa Ayats, Joan Massa Solà, Francesc Sala Serra i Domènec Vilallonga Bertran.

Altres formes de repressió

Suspensa la legalitat constitucional i estatutària, la repressió contra la llengua catalana i contra tota expressió catalanista va ser el primer objectiu. A partir de bans militars i civils la dictadura imposava el franquisme -"la ideologia oficial del cop d'estat militar"¹⁸²-, i la vida cultural dels guixolencs es veié totalment capgirada: amb la llengua, l'educació i l'ensenyament, les diversions, la religió, etc. Ho hem intentat d'explicar en els capítols anteriors.

El nou règim es recolzava, més enllà de la victòria militar sense voluntat de perdó, en el nacionalcatolicisme, que li donava suport moral i ideològic.

El bisbe de Girona, Josep Cartaïà, -salvat de la persecució per la Generalitat de Catalunya- va beneir la Guerra Civil com a croada, treballà pel triomf dels sollevats, de Pamplona estant, i sempre considerà Franco una personal excepcional. Encara el 1956 ho recordava en unes manifestacions recollides per la premsa oficial:

*"Jamás daremos los españoles suficientes gracias a Dios, por habernos deparado un hombre como el que se halla frente de la Patria"*¹⁸³.

D'això mateix es feia ressò el rector de la parròquia, mossèn Àngel Dalmau, en adreçar-se així als feligresos:

¹⁷⁹ CLARA, J., "Expedients de responsabilitats polítiques al Baix Empordà", a *Estudis de Baix Empordà*, núm. 24, p. 179 a 198. Sant Feliu de Guíxols, 2005.

¹⁸⁰ *El Pirineo*, 24 -XI- 1939.

¹⁸¹ Va ser president del Comitè i del Consell Municipal de Sant Feliu durant la guerra. Com tants d'altres guixolencs -la família Irla, per exemple-, per evitar els efectes dels bombardejos se n'anaren a viure a Castell d'Aro.

¹⁸² VILAR, P., *L'historiador i les guerres*, Eumo Editorial, Vic/Girona, 1991.

¹⁸³ *Los Sitios*, 16 de juliol de 1956. Citat per CLARA, J., a "Sota pal·li: Franco a la Catedral", *Annals de l'IEG*, vol. XLV, Girona - MMIV.

"Con palmas y ramos en sus manos recibía el pueblo del Señor a Jesús, príncipe de la paz, en su entrada solemne en la ciudad santa de Jerusalén.

Con palmas y laureles de victoria recibíamos nosotros el pasado domingo, el ósculo de la paz que nos dió el Cielo por mediación providencial, fiel instrumento del Dios de los Ejércitos, el Generalísimo Franco.

*Sí, feligreses: Gracias a Dios, el Caudillo invicto y sus tropas gloriosas é invencibles, tenemos paz. (...) Angel Dalmau, Pbro."*¹⁸⁴.

Franco era, doncs, el nou salvador -en el concepte actualitzat de *Cruzada*- que, mitjançant la guerra

civil que ell mateix inicià, havia retornat la pau... a l'Església! És a dir, que per a molts eclesiàstics el primer franquisme representà una reconquesta de posicions perdudes -i encara enyorades- dins la societat espanyola, per culpa de tots els anteriors règims liberals (1820, 1868 i 1931)¹⁸⁵. Una *Cruzada* que restablí el poder temporal a la institució eclesiàstic-clerical¹⁸⁶.

Però la dictadura, d'altra banda, va comptar amb més o menys entusiasme amb el suport i la col·laboració d'altres sectors socials importants de la ciutat. El suport religiós i social que tingué la Dictadura no

Tots els que celebraren amb Macià la proclamació de la República, varen ser objecte de repressió. Campà i Tauler, afusellats, Irla, l'exili i responsabilitat polítiques, etc.

Fons: F. Calvet (AMSG).

¹⁸⁴ Full parroquial, núm. 3. *San Feliu de Guixols*, 9 de Abril de 1939. Año de la Victoria.

¹⁸⁵ MARTÍ, C., "Iglesia y franquismo", a *El primer franquismo*, Ed. Siglo XXI, Madrid, 1989.

¹⁸⁶ Trobareu més informació a "L'Església i la repressió franquista", *TRENTA-NOU*, núm. 5, gener del 2005.

explica una implantació del règim de tan llarga durada. La violència repressiva dels primers anys va constituir un element decisiu de l'establiment del franquisme. Un exemple: l'obligació de saludar l'himne Nacional i el de Falange.

El 1939, els altaveus del Passeig amplificaven la propaganda del *Glorioso Movimiento Nacional* o *Gloriosa Epopeya*, i l'himne falangista, que calia rebre a peu dret amb la salutació feixista. No fer-ho així podia comportar problemes i, de fet, alguns veïns varen ser colpejats per això. Per exemple, en Nando de les Gasoses -Ferran Cervera- que venia de pintar l'embarcació amb un pot de pintura a cada mà.

El 27 de febrer, l'alcalde gestor cessava l'Alexandre Valls Merignach de guàrdia urbà:

"por no prestar el saludo a dicho himno, haciéndolo

*después en forma despectiva y nada respetuosa y ante tan incomprensible actitud adoptada por V. intolerable a todo español, mucho más a un empleado del municipio"*¹⁸⁷.

Al cinema, després de les pel·lícules; al Casino, després dels balls..., allí on sonés l'himne s'havia d'escoltar respectuosament. Una de les acusacions que figura en l'expedient militar incoat contra Margarita Wirsing era precisament el de defugir, sistemàticament, la salutació feixista¹⁸⁸.

Ja el 14 d'agost de 39, l'Emili Ribot Vila havia estat detingut -i tancat posteriorment a Girona- per haver cridat, amb més alegria que subversió, contra el *Generalísimo* al casino "El Llevantí".

Pocs dies més tard, l'enrenou va ser més gros, a l'altre

Militars alemanys, membres de les Joventuts Hitlerianes i autoritats guixolencs, al xalet Casas, l'any 1941.

Fons: P. Rigau (AMSFG).

¹⁸⁷ AHMSFG, Sec. X, núm. 199.

¹⁸⁸ Tribunal Militar: "Sumarísimo de urgencia número 1719 instruido contra Margarita Wirsing Bordas. Delitos: Rebelión militar. 16.08.1939.

→
L'estreta col·laboració entre
les autoritats locals i els militars,
un mitjà de la repressió.

(AMSG).

casino, el dels "Nois". Com ja s'ha dit, la ciutat era ocupada militarment. La Comandància militar era a la rambla del Portalet (casa de la Campana), on residia el comandant militar i alguns oficials. Al Passeig, a can Patxot -Rafael Patxot Jubert "catalanista separatista, que huyó a Francia"¹⁸⁹ - hi havia les oficines i s'hi allotjaven també alguns oficials. A l'altra cantonada, el casino.

A les dues de la matinada del dia 21 d'agost, en acabar-se el ball es tocà l'himne nacional. Tot seguit se sentiren crits i xiulets. L'oficial de vigilància tinent d'artilleria *Don Pedro* Ruiz García, que era pels voltants, entrà tot seguit amb un altre oficial i un sergent de servei, i van detenir un soci que encara estava xiulant. Ràpidament la comandància militar nomenà un jutge instructor, el tinent d'artilleria de la 25ª Bateria del 12 Regimiento Ligero, de guarnició en esta Plaza Don

Eladio Forcano Ruiz i, a més informà:

*"el gobernador militar de Girona que el referido Casino La Constancia es el mismo que dio motivo a una denuncia hecha por los Directivos de las Milicias de Falange local por haber sido nombrado Presidente del mismo a un individuo condenado a la Zona Nacional a quince años de presidio y canjeado posteriormente. Asimismo es público y notorio que casi todos los elementos izquierdistas que existían en esta población forman parte de dicho Casino que tiene en la actualidad 700 socios"*¹⁹⁰.

La primera mesura punitiva va ser el tancament del local, el mateix dia 21, al marge de les diligències que s'instruïen sobre el cas.

¹⁸⁹ AHMSG, Sec. XXIV, núm. 21. Rafael Jubert Patxot, el 3 d'agost de 1936, protegit per la Generalitat saltà en un torpediner francès cap a Portvendres (MALUQUER, J., *Rafael Patxot i Jubert, mecenes i científic*, Edit. Pòrtic, Barcelona, 1994, p.77). El seu germà Francesc, en canvi, va ser jutjat i condemnat a Barcelona, el juny de 1938, per alta traïció (informació que ens ha tramès P. Pagès).

¹⁹⁰ Id.

La segona, la detenció dels membres de la junta, que ingressaren a la presó de la ciutat: Agustí Fernández Cuenca, Josep Ferrer, Francesc Masferrer, Arseni Jordà, Antoni Canadell, Josep Anglada, Josep Vidal, Pere Feliu Oliva i Magí Pijuan Llauredó¹⁹¹.

Es demanà la situació econòmica de tots ells per si se'ls havia de multar, i es procedí a inventariar el que hi havia al casino. Entre altres coses, hi havia al primer pis "11 Estantes con libros intelectuales y Patrióticos", i un quadre de Franco a secretaria.

El 16 de setembre el General Governador Militar va decidir d'imposar una multa de 5.000 pessetes a l'entitat. Mentrestant els membres de la junta eren detinguts.

La versió -molt versemblant- que l'empleat de la societat, Josep M. Cañellas, donà a l'alcalde Gandol era absolutament diferent de la interpretació que dels fets havien fet els militars. Segons aquell testimoni presencial la culpa la tenia un ball, anomenat *Labert-Walk* (el popular *liro-liro*), que no es podia ballar per raons d'espai -insuficient-, de seguretat i de temps. De manera que els joves començaren a protestar amb crits i xiulets. Amb aquestes, l'orquestra, per finalitzar la ballada i la protesta, tocà l'himne nacional. En aquell moment "todo el público que concurría dicho salón paró en seco la protesta y todos en pié y brazo en alto escucharon el himno en medio del mayor silencio y respeto". Havent acabat, els socis reprengueren la protesta amb nous crits i xiulades, demanant aquell ball.

Amb aquesta informació de primera mà, l'Ajuntament demanà la llibertat de Josep Masferrer i d'Arseni Jordà, afiliats a la FETS i a les JONS, addictes a la Causa. I la dels senyors Josep Vidal i d'Amador Canadell que, tot i que no pertanyien a les seves institucions, eren mereixedors de confiança de la Comissió Gestora.

Tot amb tot, el 20 d'octubre ingressaren a la presó de la ciutat: Francesc Masferrer Albertí, Arseni Jordà Gispert, Amador Canadell Calzada, Josep Anglada Costa, Josep

Vidal Auger, Narcís Bas Arxer i Pere Tarradell Pascual. En Josep Algans Ribot no hi va ingressar perquè es trobava a Girona a comprar paper de *Pagos al Estado*, precisament per poder pagar la multa.

A la presó de Girona, hi anaren Agustí Fernández Cuenca i Josep Ferrer Climent.

Tanmateix, ni així -per la força- no es va resoldre el problema que representava haver d'acatar uns símbols imposats. Era un fet que els espectadors sortien, majoritàriament, del cinema abans del *Fin* de l'última pel·lícula, per tal de no escoltar i saludar l'himne. Un gest que va ser tractat al Ple de l'Ajuntament pel gestor Robert Pallí¹⁹².

Encara pel juliol de 1941 el Governador civil -assabentat pel *Jefe Provincial de FET y de las JONS*- es lamentava que a Sant Feliu:

*"Es frecuente que en las emisiones de Radio al tocarse los Himnos Nacional y del Movimiento, en los diferentes cafés, se oyen por parte del público con la mayor indiferencia sin que éste se ponga en pie y salute"*¹⁹³.

En general la repressió lingüística i cultural ha estat analitzada detalladament per l'historiador Josep Benet, que afirma que amb ella el franquisme pretenia "la desaparició de Catalunya com a minoria nacional dins l'Estat espanyol, amb la destrucció de la seva personalitat lingüística i cultural i la reducció del seu idioma a la condició d'idiomes *patois*"¹⁹⁴.

En efecte, era una repressió que fins i tot afectava les formes de diversió pròpies, autòctones, mentre d'altres -unes festes estranyes- s'imposaven i tenien lloc a Sant Feliu, a partir de 1939. Com l'obligació, de tant en tant, d'adornar els balcons. L'Àngel Vila Martra, del carrer de Sant Pere 9, va ser multat amb tres pessetes l'abril de 1942, per no penjar domassos al balcó en la celebració de la *Fiesta de la Victoria*¹⁹⁵.

¹⁹¹ Hi fem constar els noms tal com apareixen a l'informe de comandància, amb algun error.

¹⁹² M. A. (129), f. 358 (1.03.40).

¹⁹³ AMSFG, Sec. X, núm. 202.

¹⁹⁴ BENET, J., *Catalunya sota el franquisme. Informe sobre la persecució de la llengua i la cultura de Catalunya*. París. Edicions Catalanes, 1973; i reeditat a Barcelona, Ed. Blume, 1978.

¹⁹⁵ AMSFG, Sec. X, núm. 203.

¹⁹⁶ L'historiador Jordi Gaitx, membre del GREF, n'està fent un estudi exhaustiu.

¹⁹⁷ El 28 de gener les autoritats franceses autoritzaren el pas de la frontera als primers refugiats. Al Rosselló es crearen camps de concentració entre els quals destacaven el d'Argelers, el de Sant Cebrià de Rosselló, el de Bacarès i el del Voló.

¹⁹⁸ JIMÉNEZ, A., *En memòria de Felip Calvet i Costa (1920-1999). Testimoni guixolenc de l'exili català de 1939*. Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols/Diputació de Girona, 2003.

(11) L'exili

Fa uns anys, de París, ens va arribar a l'arxiu una carta que ens deia: "M'estranya que pocs o ningú no s'hagi interessat per l'exili. La manera de viure, la fi i la mort de molts que van dedicar tota la seva vida amb l'esperança d'una Catalunya millor, lliure i independent". Sortosament, avui ja hi ha qui s'interessa per conèixer a fons l'exili.

Mentre començava a la nostra ciutat la repressió més dura, uns tres-cents cinquanta guixolencs¹⁹⁶ republicans se sumaren als milers de catalans exiliats -sense retorn o de llarga durada a l'estranger- que passaven pels camps de concentració francesos, al Rosselló¹⁹⁷. La malaltia i la desnutrició delmaren les seves forces. Uns pocs, és el cas del Felip Calvet, tingueren la rara sort de ser ben acollits a Tolosa o Montpeller, com a intel·lectuals o dirigents polítics, emparats per l'*Aide aux intellectuels Catalans*¹⁹⁸.

Amb l'ocupació alemanya, molts d'ells, refugiats republicans, varen ser detinguts i deportats a altres camps, fins i tot als camps d'extermini nazis, on moriren una desena de guixolencs.

Una dura imatge de l'exili.

Imatge reproduïda per la Revista de Girona, núm 132, 1989

Refugiats a la carretera del Voló, camí d'Argerlers (Album *Souvenir de l'Exode Espanyol dans les Pyrénées Orientales*. Perpinyà.

(11) L'exili

"Una nit de lluna plena
tramuntàrem la carena,
lentament, sense dir re....
Si la lluna feia el ple
també el féu la nostra pena.
(Corrandes d'exili. Joan Oliver, *Pere Quart*).

Importància de l'exili

En tres setmanes dels mesos de gener i febrer de 1939 gairebé mig milió de ciutadans espanyols -entre 440.000 i 460.000 persones- varen travessar la frontera francesa fugint d'una repressió que per a alguns hauria representat una mort segura. "Els refugiats es distribuïen de la següent manera: 170.000 dones, nenes i vells, 220.000 militars, 40.000 homes vàlids i civils i 10.000 ferits"¹⁹⁹.

D'aquests, més de 160.000 eren catalans. Alguns milers varen anar retornant a l'Espanya franquista,

majoritàriament via Irun. La resta, però, va passar a camps de concentració, on la subsistència va ser molt penosa.

L'esclat de la Segona Guerra Mundial, el setembre de 1939, i sobretot l'ocupació alemanya de gran part de França, la primavera de 1940, obligaren els exiliats a passar a la clandestinitat o a fugir cap a països aliats, especialment a Mèxic (12.000), la República Dominicana, Xile, Colòmbia i Argentina. També alguns, pocs, catalans es traslladaren a la Gran Bretanya.

La situació s'agreujà encara més quan a finals de 1942 els alemanys ocuparen també la zona de Vichy i passaren a controlar tota la frontera.

Pels motius que ja hem explicat en algun lloc d'aquest llibre, aquí ens limitem tan sols a presentar dos testimonis, ben diferents, de l'exili ganxó. El de Joan Sanchiz Ibáñez, que morí en un camp de concentració, i el de Josep Irla i Bosch, que esdevingué president de la Generalitat a l'exili, i que volgué donar-nos a conèixer els seus records.

¹⁹⁹ VILANOVA, F., "L'exili i l'oblit", dins *La llarga postguerra 1939 - 1960*. Vol 10 d'*Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*. Edc. Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1997. Pàg. 84.

> ANNEX:

Testimoni sobre

Joan Sanchiz Ibáñez,
que morí el 9 de maig de 1939, a l'edat de 31 anys,
en un camp de concentració francès, a Pamiers

Pocs dies després de la seva mort, Tomàs Buil, des del camp de Vernet d'Arieja, escrivia al seu amic d'exili, Joan Sanchiz Ibáñez, aquesta carta datada el 14 de maig de 1939:

"Querido amigo: [Co]jo la pluma para escribirte estas modestas líneas, haciéndote saber que siento de todo corazón el no poder ir a verte a ésa, donde te encuentras, y poder llevarte lo que necesitas para aliviarte rápidamente como son mis mas grandes deseos. No te podrás imaginar lo que me disgusté al llegar anteayer a este Campo de Vernet, y preguntar por ti, y me contestan (los que dormían contigo) que te habían evacuado enfermo al Hospital de Pamiers. Pues Griño, me dijo que estabas grave. Yo entonces inmediatamente me puse a escribirle a tu hermano, a quien le dije la verdad de tu situación y donde me dijeron que te encuentras a (Pamiers) para que fuera a verte y te llevara francos si podía. Supongo te habrá ido a ver ya, a estas horas. Siento en alma, el que no pueda ayudarte yo económicamente; ni siquiera venir a verte puedo! Te dirijo estas líneas a donde me dijeron que estabas. No sé si llegará a tu poder porque no sé exactas tus señas actuales. Tan pronto puedas me comunicas en que estado de salud te encuentras; pues pienso en ti constantemente, pensando si estarás mejor o peor. Me alegraré infinito recobres la perfecta salud rapidamente, para juntarnos lo antes posible.

Recuerdos de tu primo Alemany y de mi hermano y recibe un abrazo fraternal de tu amigo que mucho te aprecia y no te olvida.

Tomàs Buil

Campo n° 1 de Vernet d'Ariège.

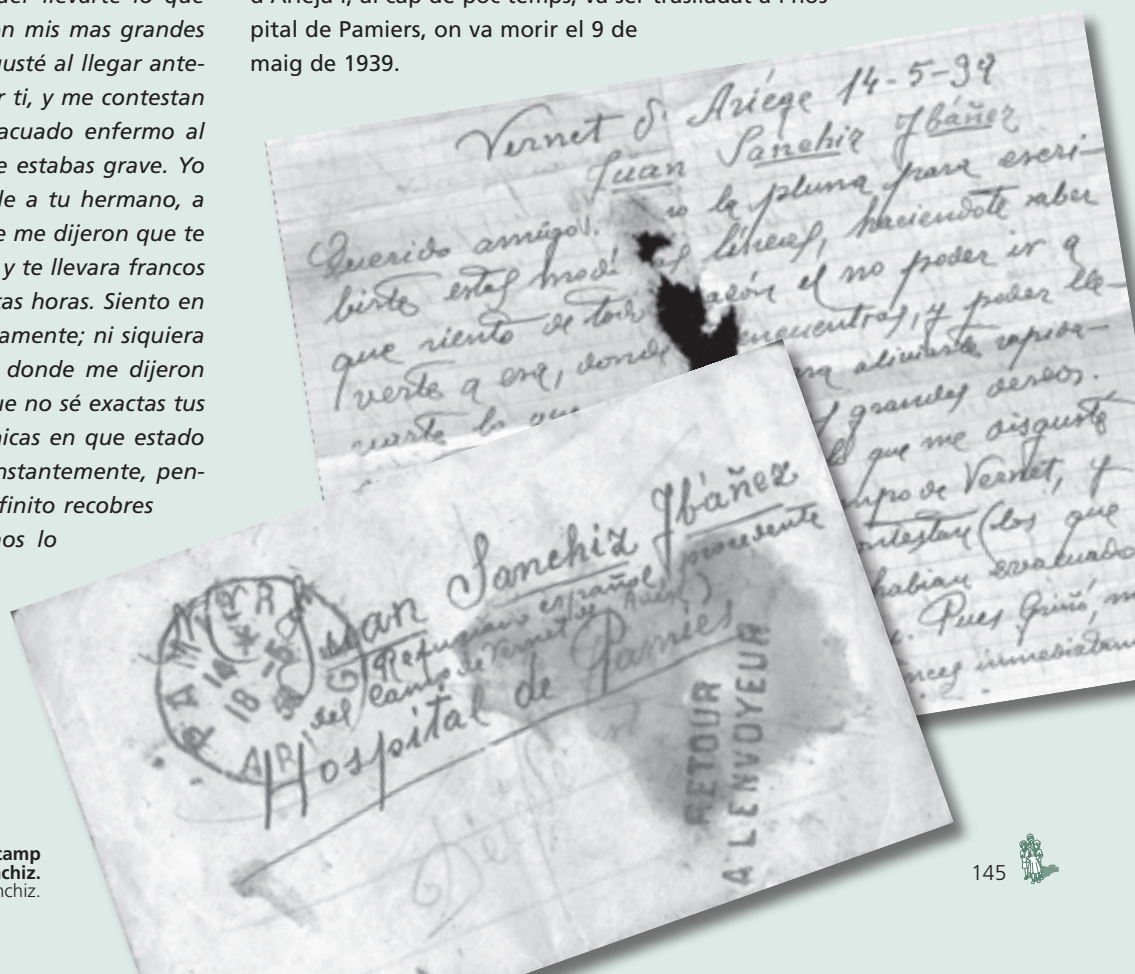
35 Barracón"

Aquesta carta va ser retornada a l'autor, amb una nota escrita al remitent que deia "Decesse".

Ho fem constar com a testimoni, també, dels sentiments d'afecte i de solidaritat que hi havia entre uns confinats i altres, als camps de concentració francesos.

Aquest testimoni l'hem de relacionar amb l'altre, el del seu fill Néstor, que abans hem esmentat al capítol cinquè: "La difícil subsistència". En tot cas, haurem de recordar que Joan Sanchiz Ibáñez, nascut a Sant Feliu el 1907 -pintor d'ofici, treballava de conserge a l'Institut de Segon Ensenyament- el gener de 1939 deixava a Sant Feliu la seva esposa, Rosa Guerrero, i dos fills ben petits: Joan (1935) i Néstor (1937).

El pare, malalt, va ser internat al camp de concentració de Vernet d'Arieja i, al cap de poc temps, va ser traslladat a l'hospital de Pamiers, on va morir el 9 de maig de 1939.

Carta de Tomàs Buil, des del camp de Vernet d'Arieja, al seu amic Joan Sanchiz. Proc.: Quimet Sanchiz.

Esbós biogràfic de Josep Irla i Bosch (1876-1958)²⁰⁰

Josep Irla i Bosch va néixer a Sant Feliu el dia 24 d'octubre de 1876. Els seus avis procedien d'Ansovell (Alt Urgell) i s'establiren a cal Romaguer -mas conegut també com de la Divina Pastora- de l'Ardenya. El seu pare, Josep Irla i Rovira, es dedicà al tractament del suro i a portar una taverna que prengué el nom de masia, cal Romaguer. Josep Irla Rovira, des de molt jove, es va distingir per la seva fe en la causa federal. Participà amb Pere Caimó²⁰¹ i amb la llagosterenca Isabel Vilà²⁰² en el Foc de la Bisbal (1869). A l'entorn d'aquest humil taper i taverner s'estructurà el Centre Republicà Federal Català. Casat amb la guixolencita Rita Bosch, tingueren tres fills: Josep (1876-1958), Francesc (1881-1961) i Nicolau (1886-1943).

El fill Josep es va dedicar plenament a la política i al món dels negocis -compra i venda de suro i agència consignatària-, formant companyia amb els seus dos germans. Com a polític, va ser alcalde de Sant Feliu de Guíxols (1909), diputat provincial (1911-1921), comissari delegat de la Generalitat de Catalunya a Girona (1931) i diputat del Parlament (1932), que arribà a presidir l'any 1938.

En aquesta trajectòria política ascendent, hi hauríem de veure -més que honors, fama i afany de poder- una vocació de servei a un poble, i de fidelitat a uns ideals. No es tracta de forjar, entre tots, un mite. En *Pepito* Irla era un home normal i corrent, amb els seus defectes, com tothom. No va ser un intel·lectual destacat ni un brillant orador. Era un empresari treballador, senzill i auster. Però, en canvi, va saber desenvolupar el millor que hi havia en ell: la capacitat de servir, des dels càrrecs polítics. La redacció, tan senzilla, de les seves memòries en una llibreta escolar ens revela físicament la simplicitat de la seva persona.

Però, en el llibre *Memòria de la postguerra*, ens inte-

ressa remarcar la duresa de l'exili -del polític i de l'home preocupat per la seva família- com a testimoni dels centenars de famílies que, com el citat Joan Sanchiz, es veieren obligades a seguir el mateix camí.

Camí de l'exili

El 27 de gener de 1939, Josep Irla i tota la família es varen encaminar, per la Jonquera, al Voló; i, després, a Ceret, on reprengueren l'activitat professional: el comerç del suro. Allí, a principi de maig de 1940, les autoritats franceses l'obligaren abandonar la seva residència -massa propera de la frontera- i d'estar-se més lluny, confinat, a Le Mans.

Amb l'entrada dels alemanys a París, tornà a Ceret. I és allí on, pocs mesos després, rebé la tràgica notícia de l'afusellament del president Companys el 15 d'octubre de 1940:

"...En aquest moment de desànim, d'esperit decaïgut, rebo en els últims dies del mes d'octubre de 1940, la visita dels amics Tarradellas i Escofet per a comunicar-me la tràgica notícia de l'assassinat del president Companys"²⁰³.

Automàticament, el president del Parlament esdevingué president interí de la Generalitat a l'exili; càrrec -amb més servituds que poders reals- que, en aquelles circumstàncies tan perilloses i gens optimistes, va acceptar i exercir de forma limitada, però digna, fins a l'any 1954.

Com a conseqüència d'això, Josep Irla i la seva esposa, Florència Bas, abandonaren definitivament Ceret -s'hi quedà el seu germà Francesc-, i passaren a residir a Cogolin, al departament de Var, on van llogar una fàbrica de taps que els va permetre viure alguns anys dignament.

Els anys 1943-45 varen ser els més durs de l'exili, per la presència dels alemanys.

²⁰⁰ Com que hi ha suficient bibliografia sobre Josep Irla, procurem d'abreujar-ne els trets del perfil biogràfic. El llibre bàsic és el que hem citat de Felip Calvet i Josep M. Roig. El darrer és autor de "Josep Irla i Bosch. Polític i empresari", a *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents. 1714-2003*. Generalitat de Catalunya / Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2003.

²⁰¹ CLARA, J., / JIMÉNEZ, A., *El federal Pere Caimó (1819 - 1878)*. Edit. Pòrtic, Barcelona, 1975.

²⁰² FERRER, F., *Isabel Vilà. La primera sindicalista catalana*. Edit. Viena, Barcelona, 2005.

²⁰³ AMSFG. Memòries de Josep Irla. Vegeu-ne una explicació més detallada en el seu testimoni, que transcrivim al final del llibre.

Josep Irla i Bosch, president de la Generalitat a l'exili (Sant Feliu de Guíxols, 1876 - Sant Rafael, 1958).

El 7 de maig de 1954, Josep Irla va dimitir de la presidència de la Generalitat.

Jubilat de la feina i alleugerit de la responsabilitat de la política, passà els seus últims anys a Fréjus -hi morí la seva muller l'any 1955- i després a Sant Rafael, compartint els seus últims dies amb l'afillada Encarnació Pijoan i els seus fills, Jordi i Núria.

Hi morí el dia 19 de setembre de 1958, a punt de complir vuitanta-dos anys²⁰⁴.

Els darrers records²⁰⁵

L'1 de gener de 1957, havent complert els vuitanta anys, Josep Irla i Bosch -expresident de la Generalitat de Catalunya a l'exili (1940 - 1954)-, des de Sant Rafael (Provença) escrivia al seu vell amic de Sant Feliu, Lluís Martí:

"Cada dia veig més lluny l'estrella que ha d'il·luminar el nostre sòl, els ideals s'han esfumat, i per ara no trobo en el món homes en condicions de portar el regne de la justícia humana.- Això ha fet que tota la meva pensa ha quedat reduïda al districte de la Bisbal. Pensa que tinc

tantes coses per dir-los-hi, i en la poca confiança de veure'ls, poso sobre el paper el record de les lluites passades i després molts fets viscuts durant l'exili. És un record que els deixo als que encara tenen la sort de viure, i també perquè els joves coneguin la vida de lluita dels homes del districte.- La vida de l'exili porta moltes experiències que els hi poso en coneixement per l'avenir".

Evidentment, parlava d'unes memòries o records escrits de pròpia mà, i que enviava als electors del districte de la Bisbal. Josep Irla -en Pepito, li deien a Sant Feliu- envellia amb la recança i, alhora, amb el desig de poder-se comunicar amb els electors del "seu" districte, amb aquells qui en definitiva havien fet possible la seva trajectòria política i dels quals, doncs, encara se sentia representant i portaveu. I al final de la seva vida, Irla volia donar-ne comptes. Un desig que també va donar a conèixer al seu successor en la presidència, Josep Tarradellas.

Només el gran interès i l'actitud agraïda i generosa d'un altre guixolenc a l'exili, Felip Calvet i Costa i Costa (1920 - 1999)²⁰⁶, ha fet possible que la personalitat de l'Irla no caigués en l'oblit més absolut²⁰⁷. D'altra banda, la donació de les *Memòries* de Josep Irla, que Encarnació Pijoan va confiar a l'arxiu municipal de Sant Feliu, ens permeten que avui es compleixi, en part, la darrera voluntat de Josep Irla: que els seus conciutadans adolescents tinguin l'oportunitat de llegir el seu llegat polític. En el context més ampli de la repressió franquista, Josep Irla i Felip Calvet poden esdevenir la icona local i concreta de tot aquell col·lectiu que ens interessa d'estudiar i donar a conèixer. No caldrà recordar que la paraula "història" l'hem de reservar per designar el procés de la investigació en el passat de l'home en "societat"²⁰⁸. I, per tant, la trajectòria d'aquestes dues persones de la ciutat no es va produir aïlladament, sinó que representa l'aventura d'uns homes compromesos -des de la modèstia- amb els problemes de la seva època, i que compartien amb molta gent.

²⁰⁴ L'any 1981, recuperada la legalitat democràtica, les restes de Josep Irla i de Florència Bas retornaren al cementiri de la seva ciutat natal. L'any 1998 l'Ajuntament de Sant Feliu organitzà unes jornades d'homenatge a la seva memòria i va publicar el llibre d'A. Jiménez *Memòria d'un temps. Josep Irla (1876 - 1958)*.

²⁰⁵ Tan sols deixem constància dels records de Josep Irla, a partir del seu exili. Com que la finalitat d'aquest llibre és sobretot didàctica, hem adaptat mínimament algunes expressions sintàctiques de Josep Irla a les normes del català actual.

²⁰⁶ JIMÉNEZ, A., o. c.

²⁰⁷ CALVET, F., / ROIG, J. M., *Josep Irla. President de la Generalitat de Catalunya a l'exili*. Edic. Teide, Barcelona, 1981.

²⁰⁸ CAAR, E. H., *¿Qué es la historia?*. Edit. Seix Barral. Barcelona, 1970.

> ANNEX:

Memòries de Josep Irla

“Als amics del districte de la Bisbal²⁰⁹.

He pensat dir-vos:

Prefaci

Contemplant el moment polític actual, veiem que l’esperança de la llibertat de Catalunya s’allunya, per quedar provat que el sentiment de democràcia i justícia humana no existeix en aquest món, i per altra banda, els meus anys augmenten acostant-me a la posta de la vida; he resolt posar damunt el paper el que he de dir als amics del districte de la Bisbal, si el meu pessimisme tingués la fortuna de canviar-se per un inesperat esdeveniment que portés la llibertat als catalans, i em fos possible abraçar-los i fer una llarga conversa, recordant les lluites per l’ideal, i per a coneixement dels joves, que han passat la vida sota el jou de la dictadura.

Lluny de la Pàtria i fosca encara l’estrella que ha d’il·luminar el cel nostre, podria arribar el cas fatal que no tingués la joia de reveure-us, en aquest cas no mancarà qui, amb el mateix sentiment pels nostres ideals, i un més gran amor a la Bisbal, per ésser un dels seus fills, us faci part a tots els amics dels meus respectes, i la meva admiració als companys de lluites de la nostra comarca que mai he oblidat que pel seu coratge i lleialtat, han mantingut en tot moment els sagrats ideals de

Llibertat, Justícia i República Federal

Permeteu, amics, abans de tot, que reculli les vostres simpaties i fer-ne una ofrena al President màrtir Lluís Companys, als nostres Carles Rahola²¹⁰, Josep Fàbrega²¹¹, Francesc Campà²¹² i tants d’altres que estan en el meu record i que no anomeno per evitar omissions. Tots ells foren afusellats per les feres feixistes, víctimes d’una repressió sense cor ni ànima.

Complert aquest deure, començaré amb la meva imposada obligació de posar-me en contacte amb tots vosaltres, recordant les passades lluites electorals, i exposaré altres fets viscuts que crec que són dignes de recordar.

Com que no dispo de l’exili d’elements de consulta necessaris, he de valer-me de la poca memòria que em resta, per a satisfer el meu propòsit. Per això us demano indulgència si noteu algun error en el curs de la meva explicació²¹³.

(...)

Camí de l'exili

A l’any 38 eren pocs els optimistes. Solament el “resistir” del President Negrín²¹⁴ ens donava una esperança que no arribà mai. Doncs bé, estimats bisbalencs, en aquests moments tan durs, el govern de Catalunya va pregar-me que acceptés la Presidència del Parlament Català per a reemplaçar Joan Casanovas, que es trobava a París i havia dimitit²¹⁵.

Una altra vegada s’establí una lluita dintre meu. Era el govern que insistia que acceptés, i els seus arguments m’obligaven a un nou sacrifici, en un moment que la guerra no oferia cap esperança d’èxit.

Al ser elegit el primer d’octubre de l’any 1938, al fer la visita de consuetud al President Azaña²¹⁶ al Palau de Pedralbes, no canvià

²⁰⁹ Vegeu la carta de J. Irla, de l’1 de gener de 1957, a Lluís Martí, on explicita el seu desig d’adreçar-se als electors del districte de la Bisbal, i confiar-los els seus darrers records.

²¹⁰ L’escriptor i periodista Carles Rahola i Llorens va ser afusellat a Girona el 15 de març de 1939. BENET, J., *Carles Rahola, afusellat*. Edit. Empúries, Barcelona, 1999.

²¹¹ Josep Fàbrega i Pou (Palamós 1868 - Girona 1939). L’any 1932 fou elegit diputat del Parlament de Catalunya per ERC; MEDIR, R. M., / SAPENA, C., *Palamós*. Quaderns de la Revista de Girona, 15, 1988. CABRUJA, A., *Polítics i escriptors gironins durant la segona República*. Salt, 1987. CLARA, J., *Girona 1939: quatre sentències de mort*. Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 2001.

²¹² Francesc Campà i Viarnés (Darnius 1901 - Girona 1939). Sindicalista i polític guixolenc d’ERC, que exercí d’alcalde a Sant Feliu els primers mesos de la Guerra Civil. Vegeu JIMÉNEZ, A., al *TRENTA-NOU*, 5, 2005, i a *L’ARIAU*, núm. 51, febrer, 2005.

²¹³ El punt de partida de les “Memòries” és l’any 1906. Nosaltres, però, aquí anem tan sols els records de l’Irla a partir del final de la guerra i de la postguerra a l’exili.

²¹⁴ Juan Negrín López (Las Palmas 1889 - París 1956). Polític i metge. El 1937 va ser nomenat primer ministre del govern republicà, que traslladà a Barcelona.

²¹⁵ L’1 d’octubre de 1938 es va celebrar sessió plenària al Parlament de Catalunya, i hi fou elegit president per 36 vots a favor i 4 paperetes en blanc.

²¹⁶ Manuel Azaña Díaz (Alcalá de Henares 1880 - Montalbà, Carcí 1940) Polític i escriptor, president de la República.

en res el meu pessimisme referent al resultat final de la guerra civil. Cada dia tenia noves informacions de com moltes persones procuraven acomodar-se a l'estranger per a posar-se a l'abric de la *tormenta* i del desastre que consideraven inevitable.

El dia 21 de gener del 1939, fou D. Joan Negrín, president del govern, qui em cridà per a dir-me que convenia retirar tota la correspondència i altra documentació del Parlament, i prendre totes les precaucions personals necessàries, perquè l'enemic es trobava a les portes de Barcelona.

Al dir-li que ni jo ni la meva família teníem passaport per sortir, quedà molt sorprès i tot seguit ordenà al seu secretari que em lliurés tots els passaports necessaris. Així fou possible que el dia 23 de gener refugiés la meva família al Portús, i el dia 28 de dit mes jo entrés a França²¹⁷.

Ja som a França. No ens mancaven dificultats, i més, tractant-se d'una família nombrosa com la meva²¹⁸. L'èxode produí una

convulsió. El govern francès volia i dolia, per una part havia de mantenir el seu prestigi de nació noble i hospitalària i, per l'altra, Franco -vencedor de la guerra civil- tenia al seu costat les dues potències europees feixistes que li feren guanyar la guerra. No tot foren facilitats, en aquell moment, perquè França, observadora, veia clarament que el desastre republicà espanyol havia enfortit amb una potència més el feixisme europeu.

Així les coses, no sense dificultats, foren arranjant-se tots els inconvenients que es presentaren, però sempre amb influència de la no intervenció que, en mala hora, decretaren Anglaterra i França, pel que es referia a la nostra guerra civil.

De lluny, amb la vista fixa a la pàtria volguda, rebíem notícies que ens destrossaven l'ànima: afusellaments per una simple denúncia, o per odi personal. I no parlem d'aquells que només havien comès el delictes d'estimar la seva pàtria, i els que havien *desempenyat* càrrecs durant la República. La repressió fou sanguinària. El liberalisme, el republicanisme i el catalanisme quedaren reduïts en aquells moments a les més antigues i odioses concepcions polítiques, socials i espirituals que ens feren creure en la bancarrota de la civilització. Els primers dies de setembre del mateix 39, es declarava la segona guerra mundial en aquest segle. Italians i alemanys havien fet la prova dels ginyos de guerra moderns contra nosaltres, i el seu ànim d'usurpadors els portà a utilitzar-los fent la guerra contra les democràcies mundials.

Els fets es van acostant i són ja més els joves que han viscut la història d'una de les guerres més emotives i, en certs moments, més perillosa per a tot home d'idees liberals. I no parlem de la situació dels refugiats espanyols.

Josep Irla, confinat a Le Mans

A la primera investida, les forces de Hitler entraren a França sense grans dificultats. Allò que, en l'altra guerra anterior fou resistència i que els obligà a sol·licitar l'armistici l'any 18, ara es franquejaren les fronteres ràpidament, arribant a París el mes de juny del 1940. Amb l'exèrcit vençut i desmoralitzat, el govern es traslladà

1949. Enterrament d'Antoni Rovira i Virgili. Presideixen el dol Josep Irla (al mig), el fill del finat (a la dreta) i Felip Calvet (a l'esquerra).

²¹⁷ Segons fons orals de la pròpia família, va ser el 27 de gener de 1939 que Josep Irla entrà a França amb tota la seva família, que eren a Castell d'Aro i Solius, per refugiar-se dels bombardeigs. Irla estava molt preocupat per tota la seva família. Vegeu JIMÉNEZ, A., "Exili i repressió contra els béns de la família de Josep Irla (1939-1951)", *Revista de Girona*, 183, 1997. També MAYMI, J., *Josep Irla. La tenacitat d'un compromís*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003. Pàg. 97.

²¹⁸ La família de Josep Irla, que el seguí a l'exili, la formaven vuit persones: la seva dona i l'afillada Encarnació Pijoan, els seus dos germans, les seves mullers i dues nebodes, filles de Nicolau. En total, doncs, eren nou.

a Bordeus. Aleshores fou el moment en què Pétain, per mediació del *Caudillo* d'Espanya, sol·licità l'armistici. D'això, en resultà una França partida: una part quedava ocupada pels alemanys i l'altra meitat governada per Pétain, amb el seu govern resident a Vichy. Fou un viure de llibertat restringida i amb els perills que significava per als refugiats espanyols, la influència de Franco en el govern de Vichy, en un moment en què se'l considerava una segona "àguila" europea.

Arribo al moment que he cridar la vostra atenció per a explicar els perills que vaig passar per ordre del govern francès, i imposada per l'amo d'Espanya. A principis del mes de maig del 1940, quan els alemanys passaven La Marne, tots els que havíem ocupat càrrecs en temps de la República rebérem l'ordre de les autoritats franceses d'abandonar els Pirineus Orientals, i confinats a Le Mans, capital del departament de le Sarthe, a 160 quilòmetres al sud-oest de París. D'uns 40 que contenia la llista, solament 17 complírem l'ordre imposada i, una vegada allà, les autoritats ens atengueren, legalitzant nostra estada obligada, com era el seu deure.

Allí passàrem les hores del dia comentant les noves desagradables que ens arribaven de la guerra, i ens trobem al mes de juny, que

ens férem càrrec del perill d'una propera ocupació alemanya i, ja inquietats per les converses que sentíem, començàrem a fer gestions per saber el que pensaven les autoritats de la nostra delicada situació. El dia 10 de juny la ràdio ens anuncià la decisió de Mussolini de declarar la guerra a França. Visitàrem el prefecte i res ens digué per a tranquil·litzar-nos. La nostra situació s'agreujava, i posàrem un telegrama al Ministre de l'Interior, recordant-li que ens trobàvem confinats Le Mans per ordre d'ell i que pensés en el perill que corriem per haver combatut els alemanys abans que els francesos. No rebérem cap resposta, érem confinats i abandonats de tothom.

Començaren a voleiar els avions destructors per damunt de la població. Una inquietud s'apoderà dels seus veïns, augmentava la fugida dels seus habitants, l'enemic era a les portes de la ciutat, i els nostres nervis insostenibles. El dia 15 al matí, fóra l'hora de decidir ràpidament. Ens presentàrem a la Prefectura per conèixer la nostra sort. La trobem tancada. Solament hi havia uns obrers que salvaven els documents de l'arxiu, en un camió, per a evitar que passessin a mans de l'enemic.

El moment no podia ser més perillós. Llavors s'imposà una decisió personal, prescindint dels nostres deures de confinats, i el campí qui pugui fou la nostra determinació.

Sense cap pla, carretera avall com mendicants, i aprofitant les ocasions d'un tren, autobús, camió, el que fos, amb l'única finalitat de salvar-nos de les urpes hitlerianes. Caminàrem moltes hores. Aprofitàrem algun tren de refugiats, de trajecte curt. A cada poble que passàvem, adquiríem notícies de la desfeta de les armes franceses. Entretant, s'animaven les carreteres per l'èxode dels habitants del nord, que fugien de la crema igual que nosaltres.

Els mitjans que ens oferia la davallada foren, durant 6 dies, dormir en pallissa, en un autocar aturat en un poblet, en un banc d'una estació, però guanyàvem terreny del costat de Bordeus. Finalment, tinguérem la sort que un camió de l'aviació francesa ens portà a Mont de Marsans, departament de Landes.

Al presentar-nos a l'ajuntament per a legalitzar la nostra situació fou impossible fer cap gestió. Tots els locals eren invadits de francesos, que, com nosaltres, érem obligats a demanar recolzament a les autoritats. Sortosament, amics, entre l'aglomeració, un bon home ens portà la ventura, en aquest desgraciat obligat viatge. Se'ns acosta i ens diu: "vostès són catalans". Era un valencià esta-

Cogolin. De peu dret, a l'esquerra, el president Irla. Davant seu, asseguda, la seva muller Florència Bas.

Fons F. Calvet (AMSFG).

blert de temps allà; un xurrero que, tot seguit, ens féu anar a casa seva, i posà a la nostra disposició un garatge per a passar la nit, i ens colmà d'atencions, oferint-nos tot el que tenia a la seva casa de menjar i beure. La nostra situació havia canviat. D'aquest germà valencià, en guardarem un immillorable record tota la vida.

Era el 22 de juny quan li diguérem que la nostra finalitat era arribar a Perpinyà, per a tranquil·litzar la família, i també per canviar-nos la roba que portàvem des de la sortida de Le Mans. Al dia següent, el bon home, ens féu el gran favor de trobar-nos un taxi que, el 24 de juny, ens portava a Perpinyà, on arribàrem a les 6 de la tarda, amb gran satisfacció de les nostres famílies.

Haviem pagat el càstig imposat per Franco, que ens volia lluny de la frontera. La seva animeta sempre fa témer que, si pot, no ens deixarà tranquils. La influència alemanya a França no era cap garantia per a nosaltres.

Josep Irla, president clandestí de la Generalitat

I, amb aquest estat d'ànim, nosaltres liberals per nostra pàtria, i per tots els pobles del món, ens trobem en aquest moment, en la desfeta francesa, després de la nostra. No serà sorprenent que us digui que el decaïment que sentíem per la sort dels nostres ideals de tota la vida, era molt gran. En aquest moment de desànim, d'esperit decaïgut, fou quan els últims dies del mes d'octubre de 1940, rebo a Ceret la visita dels amics Tarradellas i Escofet per a comunicar-me la tràgica notícia de l'assassinat del President Companys. Són ells els que parlen: en la ocupació de la meitat de França pels alemanys, es cometé per part de la "gestapo" el més gran dels crims contra Catalunya. El President Companys fet presoner, conduït a Espanya, i processat per les autoritats espanyoles, fou condemnat a mort pels tribunals militars i afusellat a la matinalada del dia 15 d'aquell mes d'octubre. Es mantingué valent, com era, els peus nus petjant terra catalana, amb fervents crits d'amor als ideals, a Catalunya i a la República. Els sanguinaris espanyols s'havien venjat assassinant l'home que dirigí i triomfà sobre el primer atac a la ciutat de Barcelona el 19 de Juliol de 1936.

Aquesta cruel notícia portà, als amics Tarradellas i Escofet, a la segona finalitat de la seva visita. Segons l'Estatut de Catalunya, el President del Parlament, interinament deu fer-se càrrec de la Presidència de la Generalitat. Foren endebades els meus arguments, exposat les condicions que havia acceptat la Presidència del

Parlament, de la meva situació personal, de la manca de mitjans per a fer front a les despeses del càrrec per què em requerien. La resposta dels amics fou que eren molt atendibles les raons exposades, però la situació en què ens trobàvem no admetia discussió, i que a més hi havia l'aggravant d'haver d'abandonar els Pirineus Orientals i situar-me a l'interior de la França, pel perill que significava la proximitat de la frontera espanyola. Penseu, amics, el pes del *fardo* que per a mi significava l'objecte de la visita dels amics. Vençut del tot, em veia obligat a buscar-me un lloc segur, i els elements de vida necessaris. Tinc que dir-vos que el govern català, sense preveure una migració tan llarga i dura com la que hem passat -almenys així ho he pogut constatar- no havia situat oficialment reserves per a suportar les despeses de les Institucions Catalanes a l'exili i particularment puc assegurar-vos que l'ordre del President Negrín no em donà altre temps que el just per a salvar la meva vida i la de la meva família. Però la nostra obligada situació dins l'hospitalària França, no era deguda a actes contra la llei, ni a conducta que mereixi cap censura de la gent honrada. Tots sofríem la incomoditat i el perill de l'exili per defensors dels drets de l'home i estimar amb fervor la nostra pàtria. I el que us parla havia de ser conseqüent, fent front a totes les adversitats que trobava en el camí de la vida. Aquesta realitat ens conforta i encoratja els nostres destins.

Treballant de taper a Cogolin

Era precis obeir els consells dels amics per a evitar els perills indicats. La casualitat ens vingué per mediació d'un amic industrial taper de Toulouse, que va posar a la meva disposició una petita fàbrica amb material suficient, en el poble de Cogolin (Var).

Ja tenim la fàbrica, falta solament el poder-la fer rutllar. Fou necessari buscar els elements econòmics que van ser possibles, gràcies a un amic de Cassà de la Selva, resident de molts anys a Boulou, anomenat Josep Bausis, que va prestar-nos en aquell moment la quantitat necessària per a poder començar el treball i fiançar la nostra situació.

Fou el primer moment d'organització i relació comercial, àdhuc de legalització de residència. A la primera demanda ens fou denegat aquest dret. L'ambient de la població ens era favorable. No hi havia altre refugi en el vilatge. Ningú no ens coneixia, érem uns espanyols que portàvem treball, en un moment que esperaven

amb ànsia el retorn dels seus presoners a Alemanya. Fou aleshores quan l'alcalde del vilatge, Mr. Josep Salvetti, molt comprensiu, va dir al Prefecte que la nostra arribada a Cogolin significava donar treball a algunes famílies que tenien el marit o bé algun altre familiar presoner. Aquesta felicitat intervenció ens portà el dret de viure i treballar com desitjàvem i com teníem necessitat.

He de remarcar que durant la guerra ningú no sapigué qui era i poquíssimes persones coneixien el meu nom. Tenia carta de treball de taper i res més.

Legalitzats tots els drets de l'establiment de la fabriqueta, la situació nostra no fou difícil durant l'estiu de 41. A l'arribar l'any 1942 tinguérem necessitat d'adquirir primera matèria per atendre la marxa del treball i, el mateix amic Bausis ens prestà tot el convenient per a portar a cap la nostra comesa.

Haviem adquirit una certa confiança en el mercat i també, personalment, dintre el poble, quan arribà el dia 8 de novembre del 42, en què les forces militars americanes desembarcaren a Alger i, com a conseqüència de dita ocupació, els feixistes ocuparen tot França. En el nostre departament de Var, foren els italians que establiren els seus quaters militars, amb la missió de vigilar estrictament l'actitud dels seus habitants.

Perpinyà, 1950. Jocs Florals de la Llengua Catalana.

Fons F. Calvet (AMSFG).

Els temps més difícils de l'ocupació alemanya

En aquest moment s'havien canviat les coses. La nostra situació política era agreujada, vivíem amb el perill d'una denúncia per qualsevol acció nostra mal interpretada, per més que tinguéssim tot el cuidado en tots els nostres actes.

En aquesta situació, l'excalcalde de la Bisbal, el bon amic Josep Molla, podria dir-vos el difícil que era viure ocupats per l'enemic i evitar caure sota les urpes dels súbdits de Mussolini, i amb la por que ens enviessin a la frontera espanyola, camí a Montjuïc.

L'exèrcit de la Llibertat s'organitzava a Alger. Americans, anglesos, francesos i d'altres nacions, reunits i concentrats, formaren una força contra el feixisme italià i alemany. Era l'exèrcit de la Llibertat del món, cridat a donar la gran batalla d'alliberar la part d'Europa ocupada pels nazis.

El cop fou dur per a les ànimes negres europees, usurpadores de les nacions per la força militar. De tal manera que, volent-se salvar dels errors comesos pel seu dictador, vingué el desacord entre el Rei i Mussolini en el mes de Juliol del 43. Era una ruptura pública i notòria que arribà a confinar el dictador i nomenar president del govern el general Badoglio, home de confiança del rei. En aquest moment les forces italianes que ens guardaven foren retirades al seu país i, malauradament per a nosaltres, substituïdes per alemanyes a les ordres de Hitler.

L'ocupació esdevingué més perillosa i calia una gran atenció, un sacrifici per no caure a les urpes dels que pretenien ser els amos de tota Europa. Ordenaven i no admetien diàleg, obeir i callar era la seva norma en tots els assumptes.

Per altra part, teníem el perill de la aviació anglesa i americana, bombardejant els seus objectius: ponts de comunicació amb Itàlia i els diferents nius d'alemanys fortificats que hi havia per tot arreu. Passàrem molts moments difícils. La guerra d'ocupació era més aguda que mai i, si per a tothom era greu, per als refugiats espanyols era gravíssima. Penseu, amics, que si per a mi era perillós viure a la frontera espanyola, aquest perill ara s'havia escampat per tota França. Fôrem obligats a subjectar-nos a les disposicions ordenades per Hitler. Per qualsevol incident que passés teníem l'obligació, tots els veïns, de permanèixer a la plaça pública del matí al vespre i, al final, era controlada cada persona, amb revisió dels seus documents personals. Això es repetia sovint.

El dia de més neguit fou quan un feixista del poble, que venia del

El president Irla al centre de la primera fila. A l'esquerra, Pau Casals.

Fons F. Calvet (AMSFG).

quarter alemany de St. Tropez, a 3 quilòmetres abans d'arribar a Cogolin, fou mort en ple dia.

Solament el pensar en l'odi i en l'esperit de venjança que dominà els alemanys ens esgarrafa. Ens formaren a la plaça pública a tots els veïns, homes, dones i criatures, en obligació de deixar els estatges oberts. Mentre érem arreglats, tres individus que tenien senyals com de la resistència, els posaren de cara a la paret, braços

enlaire, com si els volguessin afusellar. Fou un espectacle horrible. A la fi de la jornada hi hagué un control, fent tria dels que havien de quedar al seu cuidado, i els que podien retornar a llurs cases. Una vintena foren conduïts a la presó de la capital del departament, més els tres que durant el dia havien tingut de cara a la paret.

Fou terrible. No podeu pensar com destrossa l'ànima, quan un home es troba en situació semblant, ocupats per esbirros, que han perdut les condicions de ciutadans per a convertir-se en feres destructives sense cor ni ànima.

Per la meua part, he de dir-vos que la inquietud dominant era una llista que portaven i consultaven cada vegada que el semblava dubtós el nom d'una persona, que controlaven si era a la llista o no. Això em posava nerviós, perquè cal pensar, amics, que sempre hi ha gent poc escrupulosa que podia, molt bé, estar en relació amb els que varen creure que la França era d'ells.

Com he dit, el treball per a organitzar l'exèrcit de la llibertat era tan complex que necessitaren prop de dos anys per a donar el cop amb seguretat d'èxit, mentre teníem que lamentar continuadament l'envio de deportats als camps de concentració alemanys. I els que no eren deportats els obligaven a treballs, dits de prestació personal, a diferents indrets, vivint en totes les limitacions que comporta una guerra d'ocupació, com la que parlem, en la que els sentiments humans no existeixen per als ocupadors.

L'alliberament i l'esperança

Sortosament, arribà el 15 d'Agost de 1944. La nit abans els avions per la seva continuada activitat ens indicaren que érem a la vigília de grans aconteixements. La llibertat, el dret i la justícia s'apropaven. I així fou, a la matinada del 15, primer els americans franquejaren les roques de la costa, i desembarcaren als voltants de St. Tropez. Començaren amb un èxit sorprenent a netejar els caus i fortificacions dels alemanys. Això els permeté anar guanyant terreny de la França metropolitana, i amb l'ajut de l'exèrcit francès -que arribà al golf de St. Tropez el dia 16, amb 400 vaixells- van continuar la lluita victoriosa des de la Mediterrània, a través de França i altres nacions europees ocupades, obligant els nazis a signar l'armistici a Reims el 8 de maig de 1945.

Des d'aquell moment érem lliures, teníem dret de dir el que pensàvem, podíem discutir posant de manifest el nostre pensament

Pau Casals saluda respectuosament el President i la seva esposa, 1950.

sobre les coses passades, de tal manera que faltaria als deures envers la vostra confiança, si no us diguéis ben clarament que tots els exiliats crèiem que havia arribat l'hora de preparar les maletes. Tant era el nostre deliri i convenciment, que solament aixecant el dit, per les democràcies mundials, la llibertat a Espanya era un fet indiscutible. Aquesta confiança era tal que recordo molt bé que, als primers de mes de setembre, varen visitar-me a Cogolin una comissió d'amics residents als Pirineus Orientals i de l'interior, i els entusiasmes els portaren a demanar-me que, sense esperar més, ens presentéssim a Barcelona per a proclamar la República Catalana. El seu desig era el meu; però els vaig fer comprendre que si bé Franco era ferit de mort, la prova passada ens obligava a una seriosa reflexió. Les aigües encara són tèrboles després del gran temporal passat, i tant per nosaltres com pels amics de l'interior, i per l'amor que portàvem a Catalunya, era necessari que s'aclarissin. Creia que no caldria esperar molt temps, i llavors veuríem amb tota claredat el que hi ha en el fons i podríem donar el cop segur. Això és el que els havia de dir. Vaig afegir que reco-

Perpinyà 1950. El mestre Pau Casals (a l'esquerra) i el president Josep Irla. Jocs Florals de la Llengua Catalana.

llissin el seu patriotisme, que acceptava, i que em comprometia a executar el que fos precis en el moment oportú.

Els amics, tots entusiastes per la causa de Catalunya, acceptaren la meua proposta i retornaren satisfets a Perpinyà. La magnitud de l'exèrcit de l'alliberació era imponent. Als afores de Cogolin, hi havia acampats soldats de totes les nacions lliures del món, sense distincions de races sota les ordres del general de Lattre²¹⁹, que establí en el nostre vilatge el seu quartel general, on durant el mes de setembre organitzà les forces destinades a acabar la gran guerra, destruïdes segons les circumstàncies exigien.

En aquells moments sentíem enardiments d'entusiasme. Els carrers de Cogolin plens de soldats que parlaven castellà, com si fóssim en un carrer de Sevilla o de Múrcia. Ens acostàrem, parlàrem, passàrem molts moments amb ells, atenent-los en tot el que podíem. Eren moments de certa il·lusió i satisfacció. A més de ser paisans eren els conductors de la llibertat pels pobles d'Europa oprimits pel feixisme mundial.

Com era d'esperar anaren sortint formats per batallons a complir el seu engatjament, i la doble simpatia adquirida em féu pensar durant molts dies per la seva sort.

Valents soldats de la llibertat, que els vostres sentiments us porten a oferir la vida en benefici dels pobles oprimits, benaventurats sigueu en la vostra comesa, i us diem de tot cor a reveure.

I, després d'una llarga meditació, amb el pensament sempre posat en ells, no ens queda altre consol que dir aquells mots de l'insigne Charles Guide: "Benaaurats aquells que podran arribar a trepitjar la terra de promissió, però benaurats també els qui amb el seu esforç i sacrifici hauran preparat el camí perquè altres puguin arribar-hi".

L'esperança frustrada

Els nostres entusiasmes es van afeblir. El temps passa i Espanya continua sotmesa al jou del *Caudillo*. On són les democràcies mundials? I comencem a veure perdudes totes les nostres il·lusions. Els grans, que eren la nostra esperança, donen crèdit al *papu* creat per Franco i, malgrat els acords i declaracions fetes contra la seva Espanya, de dia en dia, hem vist acostaments, ajuts econòmics i

²¹⁹ J. M. Gabriel de Lattre (1889 - 1952). Com a cap del primer exèrcit francès, va tenir un paper brillant en l'alliberament aliat de França (1944-1945). Va donar nom a l'avinguda on vivien els Irla, a Fréjus.

finalment li han obert les portes de les Institucions mundials, creades en nom dels drets de l'home i dels pobles lliures. Aquestes actituds són com una ferida de mort als nostres ideals, i un desgany per als homes que havien sacrificat llur vida per la llibertat i per la justícia humana.

No ens queda altre camí que acceptar la desventura i canviar els nostres projectes. No podem pensar més en situacions interines. Estem obligats a continuar enyorant la Pàtria, tot procurant situar-nos definitivament a l'exili, i a pensar constantment que estem privats de petjar-la, per haver-la estimat tota la nostra vida.

Dóna força a la nostra comesa, el pensar que vivim en un país lliure, que portem la responsabilitat de Catalunya, que, ara més que mai, ens obliga a tota activitat per agrupar els exiliats catalans, i organitzar a l'exterior una força, i fer sentir la nostra veu on sigui necessari, i també ho hem de fer per a satisfacció dels no stres germans de l'interior.

Abans de la declaració de la guerra mundial, i en els primers temps de ser declarada, foren moltíssims els amics catalans que marxaren a Amèrica. La majoria anaren directament a Mèxic, protegits per aquell govern. Aquest és el motiu que el nucli d'exiliats més nombrós es trobi a la capital mexicana, ben units, actuant constantment per la noble causa nostra.

Vers el primer i únic Govern de la Generalitat a l'exili

Un altre dels nuclis importants que restà ací fou el de Montpeller, i en els primers moments de després de l'alliberació vaig fer-ho diferents visites, invitant els que residien a Perpinyà a reunions conjuntes. D'aquells canvis d'impressions, en sortí el Consell Consultiu de la Presidència de la Generalitat de Catalunya, que presidí el malaguanyat, gran prosista català i vicepresident del Parlament²²⁰, senyor A. Rovira i Virgili. Foren designats vocals els amics següents: senyors Fabra, Cuito, Ametlla, Sauret, Nogués, Barrera i Janer²²¹.

L'obra realitzada fou magnífica. Cada conseller a la seva respectiva ponència, féu un treball molt assenyat que ens situava dignament Catalunya, si la fortuna ens hagués permès de retornar a la Pàtria i, una vegada a Barcelona, podíem organitzar tots els serveis millorant-los, malgrat el tracte soferit, des del dia que foren anul·lats des de Burgos pels de la *cruzada*, el primer dia que petjaren terra catalana. Però no fou així. El treball dels amics es troba arxivat a París des de l'any 1946.

Us tinc dit que solament era conegut en la població com a fabricant de taps, amb la meua carta de treball i permís de residència, i la sorpresa fou a final del 45 i principi del 46²²², el servei de telègrafs del poble de Cogolin tingué un treball molt intens. En dos dies vaig rebre uns 200 telegrams, quasi tots de pobles francesos. Alguns eren d'altres nacions europees, i després n'arribaven d'altres indrets del món, tots ells amb el mateix contingut: "Demanem la constitució d'un govern català, representant el conjunt de les forces que defensaven la República i Catalunya".

Tot seguit vaig veure que era el partit comunista qui havia donat l'ordre d'enviar-me els telegrams amb el mateix text a tots els seus afiliats de França i de l'estranger.

Amb aquests telegrams, sabia de manera clara els desitjos del partit comunista, i d'aquí vingueren les meves reflexions referent a l'oportunitat de constituir un govern català a l'exili. Aquestes meditacions em portaren a creure que era precis conèixer l'opinió d'Esquerra Republicana de Catalunya, per considerar-lo el partit més nombrós i de més arrels polítiques a casa nostra.

Per les meves investigacions a París, Montpeller i Perpinyà, vaig enterar-me que dins un curt temps l'Esquerra es reuniria a Tolosa per a tractar diferents qüestions, i que també tractarien de la conveniència de la constitució d'un govern català a l'exili. No tardà molt temps que tingué lloc el congrés indicat. Jo vaig situar-me a París esperant el resultat. Acabat el Congrés, l'amic Carles Pi i Sunyer²²³, de pas per Londres, vingué a veure'm per saludar-me i

²²⁰ Hauria de dir: president. Havent mort Companys, de la presidència de la Generalitat se'n va fer càrrec -com hem dit-, Josep Irla. I, per idèntic imperatiu legal, Rovira i Virgili, que era vicepresident del Parlament, n'assumí la presidència. Cf. BLADÉ, A., *Antoni Rovira i Virgili i el seu temps*. Fundació Salvador Vicens Casajuana, Barcelona, 1984. També A. ROVIRA I VIRGILI, *Cartes de l'exili*, per Maria Capdevila. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002.

²²¹ Francesc de Paula Jené. El Consell Assessor de la Presidència va ser constituït el 30 de gener de 1945, a Montpeller. El formaven, a més dels citats, Lluís Nicolau d'Olwer, Humbert Torres i Felip de Solà.

²²² Segurament que es tracta de final del 44 i principi del 45.

²²³ Carles Pi i Sunyer (Barcelona 1888, Caracas 1971). Polític, economista, enginyer i escriptor. Presidí a Londres el Consell Nacional de Catalunya.

conversàrem del treball realitzat al Congrés, i m'enterà de la satisfacció que li havia produït l'entusiasme dels assistents, i de com foren d'assenyades totes les intervencions. Acabada la informació de l'amic Pi, em semblà que era el moment adequat de fer-li la pregunta que m'interessava: Durant l'assemblea, s'havia parlat de conveniència de constituir un govern català? Al contestar-me afirmativament, li faig altra pregunta: Al discutir-se, hi havia hagut oposició o bé l'acord havia estat unànim? Em contestà que l'acord havia sigut unànim.

Lavors vaig proposar-li que acceptés l'encàrrec de constituir-lo sota la seva presidència, deixant-li per la meua part el camp lliure per a fer les gestions i tot el temps necessari per portar-les a terme.

En principi va acceptar, dient-me que faria el treball necessari per a portar a bon fi l'encàrrec, el qual agraïa, per la confiança que significava. Però passaven els mesos i no venia el resultat de les seves gestions; jo el requeria, degut als desitjos de tots els amics exiliats, perquè després del Congrés de l'Esquerra, altres sectors polítics s'havien manifestat favorables a la constitució del govern.

L'amic Pi finalment vingué a París per a donar-me compte del seu treball, i em digué que, com a resultat de les consultes fetes, devia declinar l'encàrrec que havia acceptat, i aconsellar al President que fos ell personalment qui constituís el govern desitjat, sense intervenció de ningú més²²⁴.

Sorprès per la resposta de l'amic Pi, recordo que vaig dir-li: Llàstima del temps perdut! No puc negar que la seva resposta m'havia decebut, per la situació que ens creava després de tants mesos d'esperar. I no vaig tenir altra sortida que dir a l'amic Pi: Vós dieu que el President deu nomenar el govern sense altra intervenció, doncs bé, accepteu formar-ne part. I com que la resposta fou afirmativa, aleshores vaig dir-li que nomenaria els seus companys i li comunicaria tot seguit la composició del govern.

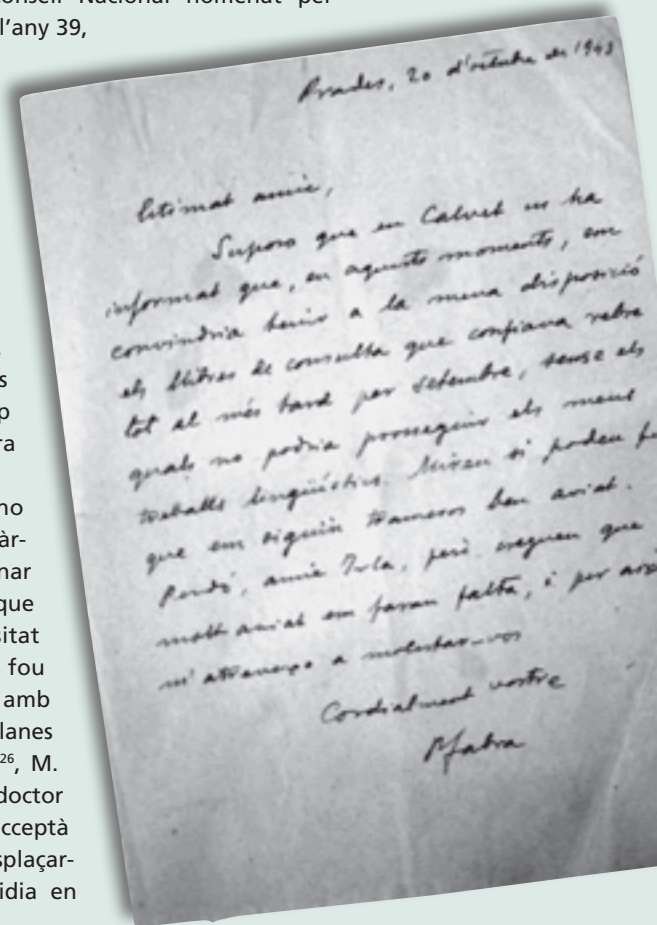
Vaig oferir un lloc a Josep Tarradellas, i va declinar-lo per conside-

rar que el Secretariat General de l'Esquerra, encara que compatible, l'obligava a quedar deslligat del govern. Però oferí el seu ajut en tot el que fos necessari al govern català.

I tot seguit fou constituït el nostre govern a l'exili, tenint a la memòria que del Consell Nacional nomenat pel President Companys, l'any 39,

solament dos dels seus components restaven a França, vaig retenir els seus noms per a incloure-los en primer terme, quedant el govern format pels següents consellers: Pompeu Fabra, A. Rovira i Virgili, Carles Pi i Sunyer, Josep Carner, Joan Comorera i Josep Xirau Palau²²⁵.

El senyor Xirau no pogué acceptar el càrrec per no abandonar la càtedra de dret que tenia a la Universitat de Lió. Més tard fou ampliat el govern amb les personalitats catalanes següents: Pau Padró²²⁶, M. Serra Moret²²⁷ i el doctor F. Paniello, que no acceptà el càrrec per no desplaçar-se de Mèxic, on residia en aquell moment.

²²⁴ Pi i SUNYER, C., *Memòries de l'exili. El Consell Nacional de Catalunya*. Vol. I, Curial, Barcelona, pàg. 231.

²²⁵ Era el 14 de setembre de 1945. Així restà constituït el primer i únic Govern de la Generalitat a l'exili.

²²⁶ De la Unió de Rabassaires.

²²⁷ Socialista i resident a l'Argentina.

Les finances de la Generalitat i el Govern de la República

Ja teníem govern català, però sense mitjans econòmics per atendre les despeses de viatges i altres que ocasiona la vida París. Vaig haver de fer les gestions necessàries per tal de sortir d'aquesta situació.

El president Irla, davant d'una pila de suros destinats a la fàbrica que tenia a Cogolin.

Al complir amb el deure de comunicar al President de la República Espanyola, i al President del Govern Basc, la constitució del català, vaig sol·licitar a l'amic senyor Aguirre un préstec de 200.000 francs a retornar a la primera ocasió que ens fos possible. El senyor Aguirre, molt complaent en aquell moment, va obrir-nos tot seguit un compte crèdit per la totalitat de la quantitat sol·licitada. Amb aquests diners atenguérem les nostres necessitats. Llavors, sense preocupacions, el govern és constituït i actuà a París, comptant amb l'hospitalitat generosa de França.

En aquest mateix moment a Mèxic, reunides les Corts Espanyoles, nomenaven el senyor Josep Giral, per a la formació d'un govern espanyol amb residència a París, del qual formaren part els amics Nicolau d'Olwer²²⁸ i Santaló²²⁹.

Tinc de fer constar, per satisfacció de tots els catalans, que els dos amics ans d'acceptar el càrrec varen comunicar-me l'ofertament per si podien acceptar-lo.

Constituït el govern Giral amb residència a París, les nostres relacions foren de completa coincidència en tots els problemes que es presentaven interessant els nostres pobles, i això permeté una perfecta unió dels tres Presidents que bé podem dir que significava la federació dels pobles hispànics. Declaracions conjuntes i continuades entrevistes per a orientar als amics de l'interior i als exiliats d'arreu del món sempre que el moment ho aconsellava.

Hem de consignar amb gran satisfacció que el primer govern espanyol a l'exili, per la seva gestió meritòria, per la seva comprensió en la resolució de tots els assumptes que interessaven als nostres pobles, mereix el nostre reconeixement en nom de Catalunya.

Record dels bisbalenc Emili Vigo

Perquè en tingueu una idea clara, vells i joves del districte de la Bisbal, ací us porto una declaració publicada en els moments de més activitat pel que fou secretari de la Presidència, l'amic de tots, Emili Vigo, fill i resident a la Bisbal; jove intel·ligent, ferm patriota que, per la seva voluntat de treball i pel seu amor a l'estudi, esdevingué un dels millors prosistes de Catalunya²³⁰.

²²⁸ Lluís Nicolau i d'Olwer (Barcelona 1888 - Mèxic 1961). Historiador i polític.

²²⁹ Miquel Santaló i Parvorell (Vilaür (Alt Empordà) 1888 - Guadalajara, Mèxic 1962). Polític i pedagog.

²³⁰ GAITX, J., "Emili Vigo, veu crítica de les relacions entre l'exili l'interior, correspondència amb Josep Tarradellas (1944-1952), *IBE*, núm. 23, 2004.

Desgraciadament una greu malaltia l'obligà a retornar a casa nostra, per a ingressar a un sanatori I, malgrat els cuidados que se li prodigaren i l'aplicació dels darrers descobriments científics per a combatre la seva dolència, l'amic Emili Vigo ens deixà per sempre a tots: a la seva dolorida família, als seus amics i a la pàtria que tant estimava i que amb fervor havia lluitat per la seva llibertat i la seva grandesa.

Amics, al recordar a l'amic Emili Vigo, a l'ocasió de trobar-me entre vosaltres, m'obliga a tributar-li un piadós record, i el desig d'un dolç repòs.

La nota de l'Emili de la qual us parlava és datada l'1 de març de l'any 1946, i deia: "El cap del govern de la República treballa intensament. El senyor Giral ha rebut gran nombre de visites de representacions polítiques i sindicals, així com alguna personalitat francesa. Però sense cap mena de dubte, tothom coincideix a afirmar que les entrevistes que han revestit una major importància són les converses que han sostingut els tres Presidents. Abans els senyors Irla i Aguirre s'havien entrevistat separatament. Tot seguit d'aquestes converses que podríem qualificar de preliminars, els senyors Giral, Irla i Aguirre s'han reunit conjuntament tres vegades.

Què s'ha tractat? Cap dels reunits ha volgut fer manifestacions". Solament per a dedicar uns minuts a la memòria de l'amic Vigo, us he fet conèixer una imatge de les seves activitats. Recordem-lo tots.

Contra la desmoralització

Aquell moment era per a nosaltres ple de confiança, era un deliri motivat pels acords de l'ONU contra el règim espanyol, estàvem segurs que un proper acord contra els usurpadors dels nostres drets, no tardaria, i preparàvem projectes de solució a cada un dels problemes més vius -era el nostre deure- per a canviar l'estructura política d'una nació esclavitzada, i retornar-la al mateix estat que per dret li correspon, a una vida liberal, justa i humana.

Allò en què havíem confiat, però, no venia. La nostra esperança s'allunyava i el desengany començava a dominar-nos. Els acords eren ben presos, però les democràcies mundials que els adoptaren no tingueren el valor de fer-los efectius. O bé fou error nostre, el creure en els sentiments democràtics i de justícia de les potències triomfadores de la gran guerra, perquè anava passant el temps i tots els acords presos no tenien cap valor; al contrari, de dia en dia

reforçaven el règim feixista, ajudant-lo econòmicament, i obrint-li les portes de les grans institucions creades en nom de la llibertat pels pobles oprimits i per la defensa dels drets de l'home. Estàvem completament abandonats.

No per això plegàrem veles. Seguïrem nostre viatge fent cara als vents contraris que es presentaven. Tenia tanta força el nostre convenciment que representava la llibertat i el dret dels pobles lliures que, sense esforç, continuàrem en els nostres llocs de responsabilitat, fent honor a les víctimes de la nostra guerra civil i de la mundial, que havien donat llur vida per un món més just i més humà.

En el mes de gener del 47, ens trobem amb divergències en el si del govern de la República. La no aplicació dels acords de la ONU motivà la dimissió del ministre Sánchez Guerra, representant de la tendència moderada del republicanisme espanyol, i tot seguit es planteja la crisi del govern Giral.

El president de la República, senyor Martínez Barrio, celebrà les consultes de consuetud amb tots els representants dels partits polítics. I com a resultat de dites consultes, cridà el senyor Giral cap del govern dimissionari, i li demanà que formés un altre govern. El senyor Giral, després de detinguda meditació, en declinà l'oferiment.

Mancaria als meus deures, si deixés silenci que els catalans hem d'agrair al senyor Giral la seva assenyada conducta en el que feia referència als pobles hispànics, i el govern català no oblidarà mai l'ajut econòmic que li prestà durant el temps de la seva actuació. En vista de la renúncia del senyor Giral, llavors el President de la República confià al ministre de finances del govern dimissionari, D. Augusto Barcia, la formació del govern, el qual acceptà i començà tot seguit les gestions per a portar a cap la seva comesa.

El comitè executiu d'Esquerra Republicana de Catalunya acordà que estava disposat a seguir col·laborant en l'obra del govern en el moment de constatar si la composició i el programa previstos s'ajustaven als principis apropiats en aquell moment.

Les gestions del senyor Barcia fracassaren, i el President Martínez Barrio cridà el socialista Rodolf Llopis, que s'encarregà de la missió de formar govern, el dia 7 de febrer. El nou govern es constituí amb la confiança i intervenció dels catalans. Aquest govern durà fins el 6 d'agost, quan el senyor Llopis presentà la dimissió.

El President de la República aleshores canvià el procediment i, en

lloc de fer consultes, cridà tots els representats de partits en taula rodona presidida per ell mateix. Exposà la situació i, com a resultat de les deliberacions, oferí a D. Josep Giral la presidència del govern, que refusà tot seguit. Llavors l'ofertament fou a favor del català Pi i Sunyer i del basc Josep Aguirre, que els dos declinaren l'encàrrec.

En aquesta situació el senyor Martínez Barrio designà D. Álvaro Alborno per a formar el nou govern, que arribà de Mèxic el dia 23 i es dedicà a la seva formació, quedant constituït el dia 27 d'agost de 1947²³¹.

El mateix dia, el Consell Executiu de l'Esquerra publicà una nota refusant la seva col·laboració. Cal recordar que en aquell moment tots estàvem decebuts. Els acords de l'ONU abandonats pels mateixos que el proposaren, tot intent d'unió per a crear una força realitzadora d'una acció contra l'enemic fracassava i tals actituds d'indiferència ens obligà a serioses meditacions.

El prestigi i la força política que representaven els governs Giral i Llopi s'afebliren en els seus successors Alborno i Gordon Ordaz, si bé reconeixem la necessitat de mantenir aquell govern, perquè la República Espanyola estés present en tots els pobles i homes lliures del món.

Crisi i dissolució del Govern català

Els primers dies de l'any 1948²³², el conseller del govern català senyor Serra Moret presentà la dimissió, que motivà la crisi de tot el govern.

Si en aquest moment m'entretingués a llegir-vos la declaració que vaig fer a la ràdio de París, crec que seria perdre el temps.

Recordo que el mes de gener vaig passar-lo a París, tramitant la crisi de govern, cridant, per a recollir llurs consells, totes les personalitats catalanes que havien actuat de ministres a Madrid, i els que ocuparen el càrrec de Consellers de la Generalitat residents a França.

Conservo unes notes de cada un dels consultats, i puc assegurar-vos que fora dels comunistes, els altres -pocs- aconsellaren la constitució d'un l'altre govern, que representés el conjunt de forces polítiques del dissolt i, en canvi, una gran majoria sostingué el

criteri que era convenient, en aquell moment, de no constituir cap govern català, esperant l'ocasió de fer possible una acció eficaç i combinada entre els homes lliures de casa nostra i els refugiats, fins aconseguir l'alliberació de Catalunya.

Vaig inclinar-me pels consells rebuts i tot seguit per Ràdio París vaig adreçar als catalans un llarg missatge, els darrers *pàrrafs* del qual deien: "No hi ha en la meva decisió, ni canvi en el meu desig de constituir un nou govern, ni abandó de cap dels nostres drets. Desitjo fermament que ben aviat s'estableixi un clima d'entesa que faci possible la realització de nostres propòsits. Conscient del que representen les institucions catalanes, continuaré considerant-les com la raó suprema de la nostra personalitat nacional. En aquestes hores difícils, vull manifestar també la meua fidelitat a les Institucions republicanes, i el meu afecte a tots els pobles d'Espanya que, conjuntament amb el nostre, han lluitat i lluiten per obtenir una vida política i social inspirada en els ideals de progrés i llibertat. Dipositari del patrimoni espiritual i polític de Catalunya, estic disposat, com sempre he fet a través de la meua llarga vida, a ofrenar a la Pàtria els meus millors sentiments; però, poca cosa podria fer sense la vostra confiança, sense el vostre lleial suport. "La vostra ajuda, germans de l'interior, que manteniu amb lloable dignitat les nostres virtuts tradicionals. El vostre ànim, també, compatriotes escampats arreu del món que sabeu conservar i millorar, vencent l'enyorança, el prestigi de la Pàtria.

A tots van adreçades les meves paraules, i a tots us demano una sincera col·laboració perquè estic segur, catalans, que el dia que haurem fet triomfar el sentiment nacional, per damunt de totes les contingències, ens trobarem a la vetlla de la definitiva resurrecció de Catalunya".

Les promeses fetes en el *desarrollo* de la crisi foren complides. Alguns exconsellers indicaren la conveniència de nomenar subsecretaris de la Presidència de la Generalitat, per anar resolent els assumptes que es presentessin. L'intent no pogué realitzar-se. Més tard es crearen unes delegacions catalanes a diferents països d'Amèrica. Passà molt temps sense cap resultat eficaç, quedaren reduïdes al nomenament i prou.

²³¹ Carles Pi i Sunyer va ser encarregat, per Martínez Barrio, de formar el tercer govern republicà a l'exili. El català renuncià a l'empresa i va ser substituït pel radical socialista Álvaro de Alborno.

²³² En realitat va ser el 23 de desembre de 1947 quan el conseller del Govern, Manuel Serra i Moret, va adreçar una carta al president Irla presentant la renúncia del seu càrrec.

Era una situació violenta per l'home que, sense haver-la sol·licitada, portava la responsabilitat de Catalunya. Amb el desig de ser útil a la Pàtria, continuarem l'esforç per unir les diferents tendències polítiques de l'emigració. Però tot fou treball perdut. D'aquesta manca de sacrifici, vàrem arribar a la conclusió -i molt ho deplorem- que era deguda al resultat de la guerra civil. És a

dir que, per trobar-nos emigrats, havien nascut noves tendències polítiques, diferents posicions ideològiques que impossibilitaven la creació d'un bloc que actués d'acord amb els que sofrien el jou del règim feixista, i fes tot el possible per l'alliberació de Catalunya. Passaren alguns anys contemplant els esdeveniments del món, comentant com els que, en nom de la llibertat dels pobles i de

París, 1945. El president Irla diposita un ram de flors a la tomba del Soldat Desconegut.

Fons F. Calvet (AMSFG).

la justícia humana, portaven ajut al règim feixista espanyol, afavorint-lo econòmicament perquè reforçés els seus innobles procediments. També, per vergonya nostra, veiérem com li donaren entrada com a observador de l'ONU, després d'haver ingressat a la UNESCO, i finalment com va entrar a les Nacions Unides per la porta gran com a membre de l'organisme mundial.

Els mateixos que el condemnaren, al cap d'uns anys, l'absolien dels pecats, amb tots els honors.

Ah, si els milions d'homes que donaren llurs vides per la llibertat i per la justícia dels pobles s'alcessin de les seves tombes! Penseu, amics, la influència negativa que tindria, a partir d'aleshores, el progrés dels ideals, al veure que el seu sacrifici havia sigut estèril.

Josep Irla (a la dreta), Francesc Irla i Maria Duran (a l'esquerra i l'Encarnació Pijoan i el seu marit Joan Ginesta (al mig).

Cap al tombant d'una obra i d'una vida²³³

El que us parla, delicat de salut, a 78 anys quan hom ja no pot gallejar per trobar-se a la posta de la vida, vaig donar-me compte que no podia, per manca de forces físiques, portar a terme el recorbrament de les llibertats catalanes, que les institucions devien sostenir-se, perquè en cap moment hem d'oblidar que som els hereus dels inoblidables Presidents Macià i Companys. I llavors vaig creure que era precis que un català de prestigi fos nomenat President de la Generalitat, elegit per tots els diputats al Parlament de Catalunya que visquessin en país lliure.

Era el mes de maig de l'any 1954, quan vaig cursar la meva renúncia al conseller delegat D. Josep Tarradellas.

L'amic Tarradellas féu un viatge a Mèxic per a donar compte de la meva renúncia als diputats residents allà, i els primers acords que prengueren foren:

1r. Demanar-me que retirés la renúncia.

2n. En el cas de mantenir-la, oferir la presidència de Catalunya al mestre Pau Casals.

Per la meva part era cosa meditada, no podia continuar actuant. El mestre Pau Casals argumentà que la seva acceptació limitaria la seva acció mundial a favor dels pobles oprimits, com havia vingut fent i seguiria fent-ho.

Llavors la taula del Parlament convocà eleccions i tots els diputats expressàrem la nostra voluntat, resultant elegit unànimement el Secretari General d'Esquerra Republicana de Catalunya D. Josep Tarradellas.

Les condicions que adornen el senyor Tarradellas, com la seva intel·ligència, la seva voluntat de treball, el seu amor a Catalunya i a la República, ens fan esperar que podrà portar a bon terme el fet primordial d'unir els elements antifeixistes de l'exterior i d'acord amb els que lluiten a l'interior. Així es podrà realitzar el gran treball, l'obra més important per donar el cop als qui, per la força, varen apoderar-se de Catalunya.

I ací s'acaba la meva responsabilitat política. Els 17 anys d'exili han tingut un pes superior a les meves forces. Així com he transcrit alguns fets viscuts, també n'he deixat d'explicar d'altres. Les inquietuds, les limitacions i els perills que poden contar-se, res no signifiquen una vegada passats. És el compliment d'un deure envers

la Pàtria, que us dona satisfacció d'haver-ho fet, oblidant els mals moments passats. Però el que no té consolació, amics, és la pèrdua dels éssers estimats, com la meva muller i del meu germà Nicolau, que reposen en terra forastera per haver-me acompanyat en el meu exili, per la tradició d'una família que tota la vida ha defensat els ideals més nobles: la llibertat dels homes i dels pobles i la justícia humana.

El darrer missatge d'esperança adreçat als seus conciutadans

L'experiència dels meus anys, l'amor a la nostra terra catalana i als ideals que indiscutiblement deuen ser els factors de llur grandesa, em porten a dir-vos el meu pensament nascut dels fets relatats, tots ells viscuts.

Generalment en els grans pobles, en els més forts, solament existeixen dos partits polítics que tornen en la direcció dels destins de la nació segons la voluntat del poble, i mereixen el respecte de tothom. Tenim l'exemple de Nordamèrica, Anglaterra, Suïssa i altres. Potser no hi ha altre poble com Catalunya, per la seva formació política, per la compenetració dels catalans en les seves necessitats tant polítiques com econòmiques i socials, per a sense esforç situar-se a l'altura d'una gran nació. Al meu entendre cal només voler-ho, cal solament prescindir de les ambicions personals. Convé que tots els catalans pensin únicament en la seva Catalunya i en el benestar dels catalans.

Referint-nos solament a les esquerres de casa nostra, no hi ha cap dubte que l'Esquerra Republicana de Catalunya és el partit polític més arrelat en totes les nostres comarques, i el més compenetrat de llurs necessitats i sentiments. Els altres partits esquerrans haurien d'ingressar a les seves rengles, creant un sol partit que donés satisfacció a tots els catalans. No dubteu que si arriba el moment que els diferents partits polítics pleguessin els seus banderins, els seus programes polítics, socials, culturals i econòmics, trobarien acolliment en la carta política de l'Esquerra Republicana oberta a tota millora compatible amb els sentiments dels catalans, perquè l'Esquerra és un partit democràtic i porta una ànima catalana.

Si aquesta unió es realitzés, seria l'obra política més gran que podríem fer en bé de Catalunya, i aquesta germanor catalana, l'homenatge més patriòtic que es podria dedicar a qui abandonà

²³³ CALVET / ROIG, o.c. pàg. 273.

la seva carrera per a servir a Catalunya, lluitar per ella i morir pensant en la Pàtria, D. Francesc Macià.

I pensem també, amics bisbalencs, que Catalunya seria el mirall dels altres pobles hispànics, i si aquest mirall nostre fos comprès pels altres pobles d'Espanya, i aquests recollissin les seves imatges donant-los vitalitat a llurs regions, estimats amics, llavors seriem nosaltres també els que tindríem el goig immens d'homenatjar als 80 anys de la seva mort, al cabdill generós i valent que el dia 6 d'octubre de l'any 1869 combaté les armes espanyoles del general Crespo, ací a la Bisbal, amb aquell noble crit de "Visca la República Federal"²³⁴.

Amics, no vull cansar-vos més. El camí dels ideals solament pot aturar-lo la força de les armes; però mai no serà definitiu. El cervell dels homes lliures treballa i ve el moment de la comprensió mundial. L'home té dret a viure. Fa 50 anys lluitàvem per la "vida". Avui, després de tantes lluites i tantes guerres inhumanes, l'home té dret a la "bona vida", i aquesta bona vida solament pot oferir-la una Catalunya "políticament lliure, socialment justa, econòmicament pròspera i espiritualment gloriosa".

Companys de lluites d'aquest gloriós districte de la Bisbal, salut!

Joves que no heu lluitat encara, penseu en els vostres avis, en vostres pares que portaren una vida de sacrificis, sempre disposats a lluitar per l'ideal²³⁵.

Terra d'exili - Octubre 1956

²³⁴ Es refereix al federal guixolenc Pere Caimó i Bascós (1918 - 1878), i als fets coneguts com el "Foc de la Bisbal".

²³⁵ En una carta adreçada a Felip Calvet, Irla deixà escrit: "El sacrifici de tota la vida ha estat estèril, hem lluitat per una justícia i una democràcia en el món que no existeix... Però malgrat tot, pel que es refereix a Catalunya confio que, en arribar a la seva maduresa la joventut catalana, lluitarà perquè la nostra pàtria sigui rica i plena, com mereix i tenen dret els catalans".

Josep Irla i la seva esposa, Florència Bas, amb la Núria i Jordi Ginesta, a la porta de la seva casa de Cogolín. 1946.

Bibliografia

Població, paisatge i economia

BARBAZA, Y., *El paisatge humà de la Costa Brava*, Barcelona, Edic. 62, 1988. Text original francès, 1966. Aquest estudi, que algun historiador ha qualificat de monumental, és el resultat de la primera tesi doctoral sobre la Costa Brava, feta per la geògrafa francesa Yvette Barbaza, que va escollir el litoral de les comarques gironines -que va començar a conèixer l'any 1952- per desenvolupar la seva tesi. Hi estudia amb tot detall i rigor les transformacions econòmiques, humanes i territorials que va experimentar aquesta zona del litoral, sobre la qual va incidir el fenomen del turisme de masses. Es va haver d'esperar més de vint anys perquè fos traduïda aquesta obra cabdal per al coneixement de la comarca.

Un apèndix de l'economista Joan Cals, en l'edició catalana de 1988, serveix per actualitzar l'obra de la il·lustre geògrafa francesa, que, d'altra banda, avui caldria tornar a posar al dia.

Aquesta és una tasca que ha continuat fent l'investigador JOAN CALS amb el suport d'altres, a *El Baix Empordà. Recursos i estructura econòmica*, Caixa d'Estalvis de Catalunya, Barcelona, 1984. I en altres publicacions més recents.

CAMPISTOL, P., / LLUCH, E., *Les conseqüències comarcals del turisme a la Costa Brava. De Sant Feliu a Palamós*, Barcelona, Banca Catalana, 1972. Els dos economistes hi estudien les conseqüències del turisme circumscrit a la petita zona comarcal que va de Sant Feliu de Guíxols a Palamós.

La continuïtat de dades que ofereixen les memòries publicades per la Cambra de Comerç de Sant Feliu, ja

des de 1939, és digna de tenir en compte: *MEMORIA 1939 - 1943*, Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de San Feliu de Guíxols. *MEMORIA 1944*, Id. *MEMORIA correspondiente a los años 1945-1946-1947*, Id. *MEMORIA correspondiente a los años 1948-1949-1950*, Id. *MEMORIA, 1951-1952-1953-1954*, Id. *MEMORIA, 1957. Relación de exportadores de la provincia de Gerona*. Cámara oficial de Comercio e Industria de Gerona, en colaboración con las de Palamós y San Feliu de Guíxols, 1970.

SALA, P., *L'evolució del paisatge de Sant Feliu de Guíxols. Revisió en clau ambiental de cinc dècades d'aprofitament, transformació i revalorització del patrimoni natural*, Estudis Guixolencs, Servei de Publicacions i d'Arxiu de l'Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, 2001. L'autor, en aquest treball, analitza i descriu les profundes transformacions que ha experimentat la ciutat de Sant Feliu en les darreres dècades (1956-1993), així com els factors diversos que han pogut produir aquest canvi.

Transport

BLAS Y VILA, IGNACIO DE, *El ferrocarril de Sant Feliu de Guíxols a Gerona*, Edic. Semanario Àncora, Sant Feliu de Guíxols, 1978.

Del mateix autor són els 103 comentaris, ben documentats, que aparegueren al setmanari *Àncora*, entre 1989 i 1991 sota el títol "Del tren de Sant Feliu. Comentaris d'un ferroviari".

CALVO MARTINEZ, X., *El "Carrilet". Historia del Ferrocarril de Sant Feliu de Guíxols a Gerona*, Girona, 1976.

COMPANIA DEL TREN DE SANT FELIU DE GUÍXOLS A GERONA, *Memoria del Ferrocarril*. Sant Feliu de Guíxols, 1940-1962.

CLARA, J., *Trens i carrilets*. Quadern de la Revista de Girona, 13, Girona, 1987.

DD. AA., *Centenari del Tren de Sant Feliu de Guíxols a Girona*, Consorci per a la Commemoració del Centenari del Tren de Sant Feliu de Guíxols a Girona, Sant Feliu de Guíxols, 1992.

DD. AA., *El Carrilet de Sant Feliu de Guíxols a Girona. Valors actuals d'un traçat*, Consorci de la Via del Tren de Sant Feliu de Guíxols a Girona, 1998.

DIRECCIÓ GENERAL DE PORTS I COSTES, *El port de Sant Feliu de Guíxols i El port de Palamós*, Generalitat de Catalunya, 1991.

DD. AA., *El port de Sant Feliu de Guíxols. Recorregut històric amb motiu del seu centenari*. Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols i Diputació de Girona, 2004.

SALMERÓN, C., *El Tren de Sant Feliu. Història del ferrocarril de Sant Feliu de Guíxols-Girona*, Barcelona, 1985.

Política urbanística

FRAGELL, R.M., "La política urbanística de l'Obra Sindical del Hogar a les comarques gironines", *L'època franquista. Estudis sobre les comarques gironines*, Quaderns del Cercle, 5, Girona, 1989.

-. *Turisme residencial i territori (la segona residència a la regió de Girona)*. L'Eix editorial. Girona, 1995. Entre la d'altres poblacions, l'autora estudia la segona residència dels anys seixanta i setanta de Sant Feliu de

Guíxols, que és fruit de l'especulació i de l'alça en els preus del sòl. Una segona residència de dimensions reduïdes, sense espais per a l'oci i el lleure.

FRAGELL, R.M., & VICENTE, J., "Territori. Ordenació o desordenació i primacia de la capital", *Revista de Girona*, 200, maig-juny 2000.

PIÉ, R., i altres, *Estudis urbans. Castell - Platja d'Aro, Sant Feliu de Guíxols, Santa Cristina d'Aro, 1981*, Barcelona, Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya, 1983.

Ensenyament

JIMÉNEZ, À., *Aproximació de la història de l'ensenyament a Sant Feliu de Guíxols*. Col·lecció Estudis Guixolencs, 1988.

MARQUÉS, S., *L'escola pública durant el franquisme. La província de Girona (1939-1955)*, Barcelona, PPU, 1993.

Repressió i exili

CALVET, F., / ROIG, J.M., *Josep Irla. President de la Generalitat de Catalunya a l'exili*, Teide, Barcelona, 1981.

GAITX., J., i altres "La repressió cultural sobre la biblioteca del casino dels Nois (febrer-maig, 1939)", *L'Arjau*, núm. 38. Sant Feliu de Guíxols, novembre 2000. "La depuració de la biblioteca del Casino dels Nois. Un cas de violència ideològica franquista (febrer de 1939), a *Premis literaris Àncora*. Any 2000. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 264, 2001.

JIMÉNEZ, À., "Exili i repressió contra els béns de la família de Josep Irla (1939-1951), *Revista de Girona*, 183, juliol-agost, 1997. En el context de l'ocupació militar de Sant Feliu de Guíxols, s'analitza la formació dels béns familiars dels il·lustres exiliats i l'evolució de la repressió contra les esmentades propietats particulars i de la companyia que formaven els germans Irla, subjectes a un procediment de Responsabilitats Polítiques. Com a continuació de l'anterior treball, el mateix autor estudia les vicissituds d'una propietat concreta –la més gran i important– dels Irla, molt desitjada per totes les institucions del nou règim: "L'Ametller, una finca guixolenc pretesa pel comú, residència 'Isabel la Catòlica' de Educación y Descanso (1939-1962), dins *Temps de postguerra. Estudis sobre les comarques gironines (1939-1955)*, Quaderns del Cercle, 16, Girona, 2000.

El mateix autor estudia la trajectòria d'un guixolenc exiliat a *En memòria de Felip Calvet i Costa (1920-1999). Testimoni guixolenc de l'exili català de 1939*. Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols i Diputació de Girona. Col·lecció: Estudis Guixolencs, (en premsa).

D'altra banda, la ciutat de Sant Feliu de Guíxols compta amb diversos treballs més generals d'aquest període, *La Guerra Civil a Sant Feliu de Guíxols (1936-1939)* d'Àngel JIMÉNEZ, (Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, 1995). S'hi tracta l'ocupació militar, el nou poder local, les depuracions i les repressions, inclosos els ajusticiaments posant-hi la sentència d'una Causa acumulada. També del mateix autor hi ha *Sant Feliu de Guíxols (1939-1975)*, Taller d'Història 7, Sant Feliu de Guíxols, 1996. I *Sant Feliu de Guíxols. Una lectura històrica*. Diputació de Girona i Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, 1997.

AMB L'EDICIÓ D'AQUEST LLIBRE -NÚMERO VINT-I-UN DE LA COL·LECCIÓ ESTUDIS GUIXOLENC'S-
ES COMPLEIXEN VINT ANYS (1985-2005) DELS TALLERS D'HISTÒRIA,
QUE HAN VINGUT IMPULSANT, FINS AVUI, EL SERVEI DE PUBLICACIONS I D'ARXIU.

IMPRÈS A GIRONA PER PALAHÍ, ARTS GRÀFIQUES, HA ESTAT PRESENTAT A SANT FELIU
EN LA DIADA DE LA COPATRONA DE LA CIUTAT: MARE DE DÉU DELS ÀNGELS (2 D'AGOST).
SANT FELIU DE GUÍXOLS.

FESTA MAJOR.

2005.

